

Lupa näkyä, lupa puhua

Kris Greyn taidetekoja sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta

Lapin yliopisto
Taiteiden tiedekunta
Kuvataidekasvatus
Syksy 2013
Minna Lappalainen

Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta

Työn nimi: Lupa näkyä, lupa puhua. Kris Greyn taidetekoja sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta

Tekijä: Minna Lappalainen

Koulutusohjelma/oppiaine: Kuvataidekasvatus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 119 + 8 liitettä

Vuosi: Syksy 2013

Tiivistelmä:

Tutkimuksessani tarkastelen yhdysvaltalaisen gender queer -taiteilijan Kris Greyn taidetekoja *ANTI - Contemporary Art Festivalin* residenssitaiteilijana Kuopiossa syyskuussa 2012. Tutkin Greyn toiminnan kautta sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsittelyä taiteen keinoin. Yhdeksi tarkastelukohteeksi nousee myös taidetekojen ja sosiaali- ja terveydenhuollon rajapinnat.

Tutkimusaineistoni koostuu kahdesta osiosta. Toinen osio pohjautuu Greyn yhteisötaideprojektiin *Savon Setan (Seksuaalinen tasavertaisuus ry)* nuorisoryhmän kanssa. Keräsin aineistoa kyselylomakkeen, parihaastattelun sekä osallistuvan havainnoinnin avulla. Residenssivierailunsa aikana Grey piti taidettaan ja sukupuoli-identiteettiä käsittelevän luennon visuaalisen alan toisen asteen opiskelijoille. Aineistoni toinen osio koostuu luennolle osallistuneiden kyselyvastauksista sekä heidän opettajansa haastattelusta.

Tutkimukseni on laadullinen tapaustutkimus, jossa on etnografisia ja fenomenografisia piirteitä. Hermeneuttiseen tapaan siinä kuuluu tutkittavien ääni. Analyysiprosessi jakautuu jäsentämiseen, tulkintaan ja luentaan. Johtopäätökset muodostuvat aineiston ja teorian vuoropuhelussa. Teoreettisessa viitekehyksessä tarkastelen sukupuoli-järjestelmää, transgender-identiteettiä, queer-teoriaa, sukupuolta ja seksuaalisuutta koulukontekstissa, kriittistä pedagogiikkaa, yhteisötaidetta sekä tutkimuksen paikkakontekstia, ANTI-festivaalia.

Tutkimukseni mukaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta ei käsitellä tarpeeksi koulussa. Taidekasvatuksen rooli moninaisuuden kunnioituksessa voi olla merkittävä, sillä kuvataidetuunnilla voidaan käsitellä teemoja, joista muuten vaietaan. Taiteen kautta voidaan käsitellä henkilökohtaisia teemoja, mutta toisaalta taide voi myös etäännyttää henkilökohtaisesta, jolloin hankalan aiheen käsittely helpottuu. Todellisten ihmisten ja tarinoiden kohtaaminen on mitä parhain keino tuoda moninaisuutta näkyväksi.

Tutkimuksestani ilmenee, että taiteilijan persoona sekä taiteilijan ja paikallisyhteisön yhteinen kokemusmaailma ovat merkityksellisiä yhteisötaideprojektin kannalta. Projekti vaikutti yhteisöön ja sen yksilöihin: Seta-yhteisö vahvistui ja sosiaalisia suhteita syntyi. Yhteisötaideprojektiin osallistuneille rajanveto taiteen ja ei-taiteen välille ei ollut tärkeää. Heille merkityksellistä oli kokemus kokonaisuudessaan. Sosiaalityötä lähestyviä yhteisötaideprojekteja tulee kuitenkin tarkastella kriittisesti, jotta projektit rakentuvat eettisesti kestäväälle pohjalle.

Avainsanat: yhteisötaide, kriittinen pedagogiikka, kuvataidekasvatus, seksuaalivähemmistöt, sukupuolivähemmistöt, queer-tutkimus, tapaustutkimus

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

University of Lapland, Faculty of Art and Design

Title: Permission to be Seen, Permission to Speak. Kris Grey's Art Activism about Gender and Sexual Diversity

Author: Minna Lappalainen

Degree programme/subject: Art education

The type of the work: Pro gradu thesis

Number of pages: 119 + 8 appendices

Year: Autumn 2013

Summary:

This study examines the art activism of American gender queer artist Kris Grey during his residency at *ANTI – Contemporary Art Festival* in Kuopio in September 2012. Through Grey's work I examine art as a tool to explore gender and sexual diversity. I also discuss the relationship between art activism, social work and healthcare.

The research data has two components. The first is based on Grey's community art project with the Sexual Equality Association, *Savon Seta's*, youth group. The research methods are a questionnaire, a pair interview and participant observation study. Grey visited a vocational institution where he lectured about his art and gender identity to visual art students. The second component is a questionnaire that the students later completed, and an interview with the teacher.

Ethnographic and phenomenographic methods are employed in the research design of this qualitative case study. The hermeneutic method reveals the voice of the research subjects. The analysis has three parts: classification, interpretation and recontextualisation. Conclusions are drawn from the interaction between the data analysis and accepted theory. The theoretical framework examines gender systems, transgender identity, queer theory, gender and sexuality in schools, critical pedagogy, community art, and the research context, the ANTI Festival.

The study demonstrates that gender and sexual diversity are not sufficiently discussed in schools. It finds that the role of art education in respecting diversity is significant. It is possible in an art lesson to talk about personal issues that are often avoided. Art provides personal distance, making discussion of difficult subjects easier. Encountering people's stories is an effective way to make diversity visible.

This study shows that the artist's personality and shared common experiences are important to the project's success. It made an impact on the people involved and the community as a whole. The Seta youth group was strengthened and social bonds developed. For the participants, the experience as a whole was meaningful rather than its artistic nature. However, it is important to look critically at community art projects that approach social work to ensure they are ethical.

Keywords: community art, critical pedagogy, art education, sexual minorities, gender minorities, queer theory, case study

I give a permission the pro gradu thesis to be used in the library X

Sisällys

1. Johdanto.....	2
2. Kris Grey – sukupuolten rajalla, välillä ja ulkopuolella.....	7
2.1 Sukupuolitettu ihminen.....	7
2.2 Queer-teoria – eroon kategorioista.....	14
2.3 Tässä olen minä, tulossa minuksi – Kris Greyn elämä taiteena.....	15
3. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus koulussa.....	23
3.1 Opettajankoulutuksesta koulun käytäntöihin.....	23
3.2 Kriittistä pedagogiikkaa ja aktivistisia opettajia.....	33
3.3 Kriittinen taidekasvatus moninaisuuden äärellä.....	36
4. Yhteisötaide – tekoja teosten sijaan.....	44
4.1 Taiteen muuttunut rooli.....	44
4.2 Pohdintoja yhteisötaiteen eettisistä periaatteista.....	48
5. ANTI – Contemporary Art Festival: hämmennystä, häirintää ja hienovaraista tottelemattomuutta.....	55
6. Tutkimusmenetelmät ja tutkimusaineisto.....	59
6.1 Metodologiset lähtökohdat.....	59
6.2 Aineistonkeruu ANTI-festivaalin aikana.....	60
6.3 Aineistonkeruu toisen asteen oppilaitoksessa.....	63
6.4 Kokonaisvaltainen kuva triangulaation avulla.....	64
6.5 Aineiston analyysi – paloista kokonaisuudeksi.....	68
7. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsitteleminen taiteen keinoin.....	72
7.1 Kuvataidetunti ajatusten herättäjänä.....	72
7.2 Taide luomassa kohtaamisia.....	78
7.3 Taiteen rajoista ja niiden ylittämisestä.....	85
7.4 Tulokset – taide sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden esille tuojana koulukontekstissa sekä Seta-yhteisön vahvistajana.....	89
8. Pohdinta.....	95
 Lähteet.....	 101
 Liitteet	

1. Johdanto

Hiljainen vastarinta on parempaa kuin mykkä alistuminen, mutta tehokkainta on kuitenkin korottaa ääntään ja kertoa tarinansa, selviytymistarinansa (Tervo 2010, 9).

Toukokuussa 2013 *ILGA:n (International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association)* Euroopan aluejärjestön julkaiseman vuosiraportin mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeustilanne on Suomessa muita Pohjoismaita huonompi. Euroopan maat pisteytettiin sen mukaan, miten hyvin ne toteuttavat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia. Suomi on sijalla 14, joka on kaksi sijaa vuoden taikaista heikompi. (ILGA-Europe 2013.) Naapurimaassamme Venäjällä tilanne on kärjistynyt "homopropagandan" kieltämiseen kesällä 2013. Maaliskuussa 2013 Suomessa käynnistyi puolestaan kansalaisaloite tasa-arvoisesta avioliittolaista. Aloite keräsi eduskuntakäsittelyyn vaadittavat 50 000 kannatusilmoitusta alle vuorokaudessa. Aloite on herättänyt monenlaista keskustelua, puolesta ja vastaan. Tasa-arvoinen avioliittolaki takaisi jokaiselle oikeuden avioitua riippumatta puolison sukupuolesta – näin kaikki parit olisivat lain edessä yhdenvertaisia. Suomen nykyinen lainsäädäntö asettaa ihmiset eriarvoiseen asemaan.

Kansalaisaloite on konkreettinen teko yhdenvertaisuuden puolesta. Se on nostanut esiin kysymyksen siitä, voiko ihmisen asettaa eriarvoiseen asemaan sukupuolen tai seksuaalisen suuntautumisen vuoksi, vieläpä lainsäädännön tukemana. Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen vuoksi tapahtuvaa syrjintää voi tuoda esille monin keinoin – myös taiteen kautta. Taiteilijat ovat kautta aikojen nostaneet esiin yhteiskunnan epäkohtia ja pyrkineet vaikuttamaan vastaanottajiin. Näin toimivat myös useat nykytaiteilijat.

Taiteen asema yhteiskunnassa nostettiin esille vuoden 2011 eduskuntavaalien yhteydessä, ja onkin kysytty, voidaanko määritellä millaista taidetta valtion tulisi tukea. Myös kuvataiteen tarpeellisuudesta oppiaineena ja opetuksen sisällöistä keskustellaan jatkuvasti. Otin kandidaatin tutkielmallani osaa tähän keskusteluun, ja pohdin kantaaottavan nykytaiteen paikkaa kuvataideopetuksessa peruskoulun yläluokilla ja lukiossa. Keräsin tutkielmani aineiston haastatteleamalla kolmea eri vuosikymmenellä valmistunutta, työssä olevaa kuvataideopettajaa. Halusin tietää, miten kuvataideopettajat suhtautuvat kantaaottavaan nykytaiteeseen osana kuvataideopetusta. Tarkastelin tutkimuskysymystäni

kriittiseen pedagogiikkaan tukeutuen. Kriittinen pedagogiikka tavoittelee yhteiskunta-kriittistä ja kyseenalaistavaa, mutta samalla tulevaisuuteen rakentavasti suuntautuvaa asennetta. Kantaaottavan ja aktivistisen nykytaiteen arvomaailma näyttää usein hyvin samalta.

Tutkimuksestani kävi ilmi, että kuvataideopettajat näkevät kuvataiteen kehittävän ajattelunvalmiuksia ja tukevan myös eettistä ajattelua. He pitävät kantaaottavien aiheiden käsittelyä kuvataidetunnilla mahdollisena ja suhtautuvat siihen pääosin positiivisesti. Riskitiritaisten aiheiden käsittely vaati kuitenkin opettajalta rohkeutta ja oikeaa lähestymistapaa.

Kysymys kantaaottavan nykytaiteen roolista kuvataideopetuksessa on mielestäni edelleen tärkeä ja ajankohtainen. Jotta kuvataide koettaisiin mielekkääksi, on sen kosketettava oppilaan omaa kokemismaailmaa. Tähän tehtävään nykytaide on omiaan – sisältäähän nykytaide kokemuksia nimenomaan omasta ajastamme, sitä kommentoiden. Pro gradu -tutkielmassani haluan jatkaa ajatuksia herättävän nykytaiteen parissa keskittyen yhteen tapausesimerkkiin.

Tutkimuksessani tarkastelen yhdysvaltalaisen taiteilijan Kris Greyn taidetekoja hänen ollessa *ANTI - Contemporary Art Festivalin* residenssitaiteilijana syyskuussa 2012. Koska olen kotoisin Pohjois-Savosta, olin kuullut paljon Kuopiossa järjestettävästä ANTI - Contemporary Art Festivalista. En ollut kuitenkaan koskaan päässyt vierailemaan festivaaleilla. ANTI-festivaali on kansainvälinen nykytaidefestivaali, joka keskittyy julkisiin tiloihin tehtyihin paikkasidonnaisiin teoksiin. ANTI-festivaaleilla esitetään mielenkiintoisimpien ja innovatiivisimpien nykytaiteilijoiden live art -, ääni-, kuvapohjaisia sekä tekstiin perustuvia teoksia. Syksyisin järjestettävä ilmainen festivaali tarjoaa kohtaamispaikan taiteilijoille ja yleisölle, jotka ovat kiinnostuneita arkipäivän tiloja luovasta ja muokkaavasta taiteesta. (Anti Festival 2012a.)

Grey on gender queer -taiteilija, joka käyttää työssään kommunikaation, aktivismin, yhteisöllisyyden, kasvatuksen ja opetuksen keinoja. Hän käyttää teoksissaan erilaisia tekniikoita kuten keramiikkaa, kuvanveistoa, ääntä, performanssia ja live artia. (Anti Festi-

val 2012b.) Tutkimuksessani tarkastelen Greyn toiminnan kautta, kuinka sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta voidaan käsitellä taiteen keinoin. Tutkimusaineistoni koostuu kahdesta osiosta. Toisen osion pohjana on Greyn työskentely *Savon Setan (Seksuaalinen tasavertaisuus ry)* alle 30-vuotiaille tarkoitettun nuorisoryhmän kanssa. Tämän työskentelyn hedelmiä nähtiin ANTI-festivaalin aikana klubiohjelman ja torilla tapahtuvan performanssin muodossa. Projektissa mukana olleet nuoret vastasivat kirjalliseen kyselyyn tapahtumapaikoilla. Lisäksi tein parihaastattelun kahdelle projektissa mukana olleelle nuorelle. Kyselyn ja haastattelun lisäksi käytin aineistonkeruumenetelmänä osallistuvaa havainnointia. Residenssivierailun aikana Grey kävi myös pitämässä taidettaan ja sukupuoli-identiteettiä käsittelevän luennon visuaalisen alan toisen asteen opiskelijoille. Aineistoni toinen osio koostuu luennolle osallistuneiden nuorten kyselyvastauksista sekä heidän opettajansa haastattelusta.

Tutkimuskysymykseni on: Millainen väline taide on sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsittelemiseen koulukontekstissa sekä Seta-yhteisössä? Lähestyn aihetta siis sekä yhteisötaiteen että taidekasvatuksen näkökulmasta. Seta-nuorilla on Greyn käsittelemään aihepiiriin henkilökohtainen suhde, kun taas ainakin osalle Greyn oppilaitoksessa pitämän luennon kuuntelijoille aihepiiri oli vieras. Setalaisilta keräämästäni aineistosta tarkastelen millaisia ovat Greyn kanssa yhteistyössä olleiden kokemukset yhteisötaideprojektista sekä mitä mieltä he ylipäänsä ovat seksuaalisuutta ja sukupuolta käsittelevästä taiteesta. Luentoa kuunnelleilta opiskelijoilta sekä heidän opettajaltaan keräämästäni aineistosta puolestaan tarkastelen, kuinka arkoinakin pidettyjä aiheita voidaan tuoda esille taiteen kautta ja millaisia ristiriitoja tähän liittyy. Yhdeksi näkökulmaksi nousee myös kysymys siitä, mitä voi tehdä ja mistä voi puhua taiteen nimissä ja missä menee taideteon ja esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon rajat.

Tutkimukseni on laadullinen tapaustutkimus, jossa hermeneuttiseen tapaan kuuluu tutkittavien ääni. Tutkimuksessani on yhteisöä tarkastelevan osallistuvan havainnoinnin kautta etnografisia piirteitä, mutta myös fenomenografisia piirteitä, koska haluan selvittää tutkittavien käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä. Tapaustutkimukselle tyypilliseen tapaan pyrin saamaan tutkittavasta kohteesta kokonaisvaltaisen kuvan. Monipuolisen aineiston vuoksi voidaan puhua niin aineistotriangulaatiosta kuin menetelmätriangulaatiosta.

tiostakin – onhan monipuolinen aineisto myös kerätty eri menetelmin. Analysoin aineistoa soveltaen Suvi Ronkaisen kolmen vaiheen analyysia, jossa analyysi jaetaan ”analyysiin pikku a:lla”, tulkintaan ja luetaan (Ronkainen 2004, 65–67; Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Ylänne & Paavilainen 2011, 124–126). Hermeneuttisen ja etnografisen tutkimusperinteen mukaan tulkinnat muodostuvat tutkijan ja tutkittavien sekä tutkijan, aineiston ja teorian vuoropuhelussa.

Tutkielmani aloittaa tutkimuksen teoreettinen viitekehys. Luvussa kaksi esittelen Greytä henkilönä ja taitelijana käsitellen transgender -identiteettiä, kaksijakoista sukupuolijärjestelmää ja queer-teoriaa. Judith Butlerin (2006) alun perin vuonna 1990 julkaistu teos *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous* sekä Petri Sipilän (1998) *Sukupuolitettu ihminen - kokonainen etiikka: onko sukupuoli oikein?* kyseenalaistavat Greyn tavoin kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän luonnollisuuden. Tämän luvun tarkoituksena on tuoda esille Greyn taidetekoihin vaikuttavia teorioita sekä avata sukupuolen moninaisuuteen liittyviä termejä.

Kolmannessa luvussa käsitellen sukupuolta ja seksuaalisuutta koulukontekstissa. Tätä teemaa on tutkinut esimerkiksi Jukka Lehtonen (2003) teoksessaan *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kokemukset*. Suomalaisen tutkimuksen lisäksi tuon esille yhdysvaltalaisia tutkimuksia ymmärtääkseni Greyn taustaa. Luvun tarkoituksena on perustella, miksi seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden huomioiminen on kasvatustyössä tärkeää. Tuon esille opettajan merkityksellisen roolin, ja kuinka kriittisen pedagogiikan ja taidekasvatuksen avulla voidaan pyrkiä moniarvoisuuteen. Seksuaalivähemmistöjen näkyvyyttä kuvataideopetuksessa käsittelee Laurel Lampela artikkeleissaan *Lesbian and Gay Artists in the Curriculum: A Survey of Art Teachers' Knowledge and Attitudes* (2001) ja *Including Lesbians and Gays in Art Curricula: The Art of Jeanne Mammen* (2007). Sukupuolen moninaisuuden esiin tuomista kuvataideopetuksessa käsittelevät puolestaan Rebecca Dittman ja Pam Meecham (2006) artikkelissaan *Transgender and Art in the School Curriculum*.

Luvussa neljä tarkastelen perinteisen taiteen rajoja koettelevaa yhteisötaidetta sekä yhteisötaideprojektien eettisiä periaatteita, joiden merkitys korostuu taiteen roolin moninaistuesssa ja sen lähestyessä esimerkiksi sosiaalityötä. Näitä teemoja tarkastelen esimerkiksi Grant Kesterin (2004) *Conversation Pieces. Community and Communication in Modern Art*, Miwon Kwonin (2002) *One Place After Another: Site-Specific Art and Locational Identity* sekä Lea Kantosen (2005) *Telttä. Kohtaamisia nuorten taidetyöpajoissa* -teosten valossa suhteutettuna Greyn yhteisötaideprojektiin.

Viidennessä luvussa esittelen tarkemmin tutkimukseni paikkakontekstia, ANTI - Contemporary Art Festivaalia. Kerron omalaatuisesta festivaalista ja live artista pohjautuen esimerkiksi Johanna Tuukkasen, Laura Tervon, Minna Jaakkolan ja Gregg Whelanin (2011) toimittamaan teokseen *ANTIVERSARY. Vuosikymmen välähdyksiä ja antidootteja nykytaiteesta ANTI – Contemporary Art Festivalilla*.

Luvussa kuusi kerron tutkimusmenetelmistä ja aineistonkeruusta sekä avaan aineiston analyysiprosessia. Luvussa seitsemän, aineiston analyysiluvussa, tuon aineistosta tekemiä havainnot keskusteluun teoreettisen ajattelukehikon kanssa. Luvun lopuksi esittelen tutkimukseni tuloksia: taidetta seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden esille tuojana koulukontekstissa sekä yhteisötaidetta Seta-yhteisön vahvistajana. Tutkielmani päätösluvussa, luvussa kahdeksan, pohdin tutkimusprosessia kokonaisuudessaan, niin onnistumisen hetkiä kuin kriittisen tarkastelun paikkoja sekä teen avauksia tutkimuksen antamien eväiden hyödyntämiseen kuvataidekasvattajan työssä.

2. Kris Grey – sukupuoli-rajalla, välillä ja ulkopuolella

2.1 Sukupuolitettu ihminen

Sukupuoli on minun silmissäni kaleidoskooppimainen. Se on lähtökohtaisesti moninainen, ja kuva siitä muuttuu riippuen katsojan näkökulmasta ja kokemuksesta, ajasta, paikasta ja mielikuvituksesta. Sukupuoli on värikäs, muuntuva, liikkeessä. Se heijastelee ympärillään olevia valoja ja sävyjä: kulttuurisia käsityksiä esimerkiksi ihmisruumiista, ihmisenä olemisesta, ihmisen lisääntymisestä ja ihmislajin kehityksestä ja synnystä.

Näin kuvailee sukupuolta uskontotieteilijä ja Setan hallituksen puheenjohtajanakin toiminut Tiia Aarnipuu teoksessaan *Trans. Sukupuolen muunnelmia* (2008, 16). Yhdysvaltalainen sukupuolentutkija Susan Stryker puolestaan vertauskuvallisesti sanoo sukupuolen olevan kuin painovoima tai hengittäminen: itsestään selvänä pidetty asia, jota emme tule miettineeksi arjessamme, joka kuitenkin tarkemmin tutkittuna on hyvin monimutkainen (Stryker 2008, 7). Yhdysvaltalainen gender queer¹ taiteilija Kris Grey, johon tutkimukseni liittyy, on erinomainen esimerkki henkilöstä, jolle tyypillinen kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä ei ole itsestään selvyyttä. Grey kasvatettiin tyttönä, ja hänen alkuperäinen nimensä onkin Kristin. Tätäkin nimeä hän edelleen joissain yhteyksissä käyttää. Hänet tunnetaan myös nimellä Justin Credible. Tätä nimeä Grey alkoi käyttää tehdessään drag-esityksiä². Grey kertoo, että hänen nimiensä moninaisuus kertoo jo jotain hänen persoonastaan. (Grey 2012a.)

Kun lapsi syntyy, hänet määritellään yleensä tytöksi tai pojaksi. Useimmissa tapauksissa sukupuoli-identiteettiä ei tarvitse sen enempää miettiä elämän aikana sen ollessa sama mitä syntyessä on määritelty. Näin ei kuitenkaan aina ole – ei vaikka fyysiset ominaisuudet olisivat selkeästi tytön tai pojan³. Fyysisiltä ominaisuuksiltaan tyttönä syntynyt ja tyttönä kasvatettu Grey huomasi pohtivansa sukupuolien kategorisointia jo hyvin varhain lapsena. Nuoruutensa hän eli maskuliinisena naisena. Drag-esiintymiset antoi-

¹ Queer on sekä poliittinen näkökulma että identiteetti. Queer-henkilö horjuttaa omassa toiminnassaan tai omalla olemuksellaan sukupuoleen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä normeja (Karvinen 2010, 112).

² Drag on viihdemuoto, jossa ylitetään sukupuolirajoja toisen sukupuolen hahmon ottamisella (Transtukipiste 2013).

³ Myöskään synnynnäiset fyysiset ominaisuudet eivät ole välttämättä yksiselitteisesti tytön tai pojan. Tätä kutsutaan intersukupuolisuudeksi. (Transtukipiste 2013.)

vat Greyille luvan aloittaa naiseuden ja mieheyden sekoittamisen, sillä esiintymistilanteissa tämän pystyi tekemään turvallisesti. Pikkuhiljaa hän ymmärsi, että hän voi sekoittaa sukupuolia myös jokapäiväisessä elämässä. Nykyään hän pitää niin naisille, miehille kuin pojillekin tehtyjä vaatteita. Noin 20-vuotiaana hän päätti aloittaa testosteronin käytön, ja myöhemmin hän leikkautti rintansa pois. Grey on feministi, mutta häntä on myös kyseenalaistettu – miksi hän meni muokkaamaan kehoaan, poistattamaan rintansa? Grey kuitenkin kertoo, että on muokannut kehonsa sellaiseksi, josta hän voi olla innoissaan. Nykyään päälle 30-vuotiaana hän näyttää partoineen päällisin puolin mieheltä, mutta hänellä on edelleen naisen sukupuolielimet. Grey kertoo olevansa nyt tyytyväinen itseensä. Hän ei tunne identifioituvansa mieheksi tai naiseksi vaan joksikin siltä väliltä. Hän on transgender. (Grey 2012a.)

Suomen kielessä termillä transgender kuvataan mieheyden ja naiseuden rajalla, välillä tai ulkopuolella elävää ihmistä. Transgender saattaa kokea olevansa sukupuoleton, sukupuoleltaan määrittelemätön tai omanlaisensa yhdistelmä naisellisena tai miehisenä pidettyjä piirteitä. Heidän ruumiillisia sukupuoliominaisuuksia muuttavien hoitojen tarve vaihtelee. Osa transgendereistä tarvitsee samat sukupuolen korjaushoidot kuin transsukupuoliset, osa osittaisen sukupuolen korjaamisen ja osa ei tarvitse korjaushoitoja ollenkaan. Englannin kielessä transgender -termiä käytetään kahdella eri tavalla: yleiskäsitteenä kuvaamaan kaikkia transihmisiä⁴ sekä samalla tavoin kuin suomen kielessä. (Transtukipiste 2013.) Sukupuolen muunnelmista käytetään usein myös kattokäsitettä sukupuolivähemmistöt. Sanana vähemmistö voi kuitenkin kuulostaa arvolutautuneelta, ja vähemmistöjen ongelmiin saatetaan suhtautua väheksyen. Vähemmistö -sana voi myös antaa mielikuvan, ettei heitä ole juurikaan ole olemassa, vaikka todellisuudessa on kyse moninaisesta ihmisjoukosta, johon kuuluu kaikenikäisiä ihmisiä, kaikenlaisista elämäntilanteista. (Aarnipuu 2008, 67–68.) Jukka Lehtosen mukaan Suomessa on edelleen merkityksellistä puhua seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä, sillä näillä käsitteillä voidaan tuoda esiin, kuinka heteronormatiivisuuteen ja kaksijakoiseen sukupuolijär-

⁴ Transihmiset -kattotermin alle katsotaan kuuluvan niin transsukupuoliset, transvestiitit kuin transgenderitkin (Transtukipiste 2013). Transsukupuolinen kokee fyysisen syntymänsukupuolensa oman sukupuolensa vastaiseksi. Useimmat heistä haluavat korjata fyysisistä sukupuoltaan vastamaan omaksi kokemaansa sukupuolta. Transvestiitit puolestaan ovat pääosin tyytyväisiä sukupuoleensa, mutta haluavat ajoittain ilmentää toista sukupuolta itsessään esimerkiksi pukeutumalla vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin. (Trasek 2013.)

jestelmään nojaavassa yhteiskunnassa osa ihmisistä on epätasa-arvoisessa asemassa (Lehtonen 2010, 90). Tästä syystä käytän tutkimuksessani vähemmistö -käsitettä, vaikka tiedostan käsitteen ristiriitaisuuden. Myös suvaita -termiin liittyy valta-asetelma, joka korostaa me-he -vastakkainasettelua. Vastakkainasettelua korostavia termejä ovat myös poikkeava, erilainen ja normaali. Pyrinkin käyttämään moninaisuus -käsitettä, johon ei liity arvolatausta ja viitteitä siitä, kuka loppujen lopuksi on erilainen suhteessa keneen. (Karvinen 2010, 124.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä voidaan käyttää myös lyhennystä LHBTIQ, joka viittaa lesboihin, homoihin, biseksuaaleihin, transihmiisiin, intersukupuolisiin sekä queereihin (Transtukipiste 2013).

Osa transgendereistä tarvitsee hoitoja, jotta ruumis vastaisi paremmin minäkuvaa, mutta koko sukupuolen korjausprosessi lääketieteellisine ja juridisine yksityiskohtineen on kuitenkin suunniteltu vain sellaisille transsukupuolisille, joiden sukupuoli-identiteetti on yksiselitteisesti joko nainen tai mies. Jos kokemus sukupuolesta on jotain siltä väliltä tai jotain muuta, tutkimuksiin ja hoitoihin pääseminen voi olla vaikeaa. Suomessa on tehty muutamia diagnooseja, joissa on todettu transgender-ihmisen sukupuoli-identiteetin todella olevan jotain miehen ja naisen väliltä. Transgenderit eivät ole näkymättömiä vain terveydenhuollossa, vaan myös sosiaalisissa tilanteissa transgenderit tulkitaan usein väärin. Aarnipuu toteaa: *Kaapista ulos tuleminen on vaikeaa, jos kaappia ei tunnisteta.* (Aarnipuu 2008, 218–219.)

Lääketieteessä transsukupuolisuus nähdään sukupuoli-identiteetin häiriönä ja luokitellaan aikuisiän persoonallisuus- ja käytöshäiriöihin, mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden pääotsikon alle. Transgender käsitettä puolestaan on 2000-luvulta käytetty transtutkimuksissa psykiatristen diagnoosien selityksenä, tarkentamaan ihmisellä todettua ”muuta sukupuoli-identiteetin häiriötä”. (Aarnipuu 2008, 74, 78–79.) Kehoja muokkaaviin hoitoihin päästäkseen on saatava diagnoosi myös Yhdysvalloissa. Diagnoosi luokitellaan mielenterveysongelmaksi, aivan kuten homoseksuaalisuus aikoinaan. Greyn mukaan tässä on riskinsä. Mielenterveysongelman diagnoosista voi saada leiman, josta voi aiheutua sosiaalisia ongelmia. (Grey 2012a. Ks. myös Sipilä 1998, 8.)

Vaikka Grey on nyt sinut itsensä kanssa, ympäröivä yhteiskunta ei aina päästä häntä helpolla. Transgenderit joutuvat päivittäin kiperiin tilanteisiin, joita kategorisoinnit aiheuttavat. Esimerkki tällaisesta tilanteesta tulee vastaan uimahallissa. Kävimme Greyn kanssa uteliaisuudesta kysymässä uimahallista, kummalle puolelle hänen tulisi mennä, naisten vai miesten. Uimahallissa oltiin hämmentyneitä, eikä yksiselitteistä vastausta tullut. Jäimme Greyn kanssa pohtimaan, kumpi painaa vaakakupissa enemmän: täysparata ja rinnattomuus vai sukupuolielimet? Ongelmia on aiheutunut myös esimerkiksi lentokentällä, sillä passissa ja muissa dokumenteissa Grey on luokiteltu naiseksi. Myös Petri Sipilä (1998) peräänkuuluttaa pukuhuoneita ja WC-tiloja ihmisille, jotka eivät halua sukupuolittua. Sipilä muistuttaa, että tällaiset ihmiset eivät muodosta uutta sukupuoleta ihmislajia, vaan oikeastaan suurin osa ihmisistä on kuten he, vaikkakin ilman selkeää sitoutuneisuutta. Harva elää rikkomatta sukupuolirajoja edes joskus. Voidaanko tällöin edes sanoa kenenkään olevan totaalisesti nainen tai mies? (Sipilä 1998, 214.)

Ranskalaisen filosofin ja historioitsijan Michel Foucaultin ajatukset vallasta ovat vaikuttaneet perinpohjaisesti myös näkemyksiin sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Foucault kirjoittaa alun perin vuonna 1976 julkaistussa teoksessaan *Seksuaalisuuden historia*, että valta sanelee sukupuolelle omat lakinsa. Tämä merkitsee ennen kaikkea sitä, että laki sijoittaa sukupuolen kaksijakoiseen järjestelmään, ja samalla sanelee, mikä on sopivaa ja sopimatonta, sallittua ja kiellettyä. (Foucault 1998, 63.) Myös Yhdysvaltalaisen filosofin ja feminismin teoreetikon Judith Butlerin alun perin vuonna 1990 julkaistu klassikkoteos *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous* kiinnittää huomion siihen, että sukupuolet eivät vain yksinkertaisesti ”ole olemassa” vaan sukupuoli ilmiönä tehdään. Butlerin mukaan sukupuoli on toistuvaa kehon tyylyttelyä, joukko sääntöjen mukaan toistettavia toimia. Nämä teot, eleet ja esitykset ovat performatiivisia ja varsinaisen ydin tai identiteetti, jota ne väittävät ilmaisevansa, on kuvitteellinen. Ajan mitaan huomaamaton ja poliittisesti pakotettu performatiivisuus tuottaa vaikutelman luonnollisenkaltaisesta olemisesta. (Butler 2006, 91, 229, 244.)

Nykyään sukupuolella nähdään tyypillisesti olevan biologinen ja sosiaalinen ulottuvuus. Sukupuolen, seksuaalisuuden ja visuaalisen kulttuurin tutkijan Leena-Maija Rossin mukaan lääketieteellisestä, erityisesti psykiatrisesta käytöstä lainattua englanninkie-

listä *gender* -termiä alettiin käyttää feministisessä keskustelussa 1960–70-luvuilla, kun pyrittiin erottamaan toisistaan biologiset seikat (*sex*) ja niin sanottu sosiaalinen sukupuoli (*gender*) (Rossi 2010, 22). Feministisissä keskusteluissa sosiaalisen sukupuolen irrottaminen biologisesta oli tärkeä ajatus, koska sosiaalinen sukupuoli tarkoitti sitä, että sukupuolirooleja voitiin tarvittaessa myös muuttaa, eikä naista siten enää voitu pitää biologiansa vankina. (Aarnipuu 2008, 64.)

Butler pyrkii koko tuon *sex-gender* -erottelun tuolle puolen. Hänen mukaansa sosiaalista sukupuolta ei tulisi määritellä biologisen sukupuolen kulttuuriseksi tulkinnaksi, jos keran biologinen sukupuoli on sosiaalisesti sukupuolitettu kategoria. Kulttuurisesti ymmärrettävä ”biologinen sukupuoli” on Butlerin mukaan ennemminkin poliittisten rakenteiden tuotos kuin luonnollinen perusta. Näin ollen sukupuoli on rakennelma, joka säännönmukaisesti salaa oman muodostumisensa. (Butler 2006, 56, 234, 244.) Butlerin tavoin Petri Sipilä⁵ (1998) näkee sukupuolten olevan kulttuurisesti tuotettuja. Sipilä tarkastelee käytännöllisen filosofian väitöskirjassaan *Sukupuolitettu ihminen - kokonainen etiikka. Onko sukupuoli oikein?* sitä, onko sukupuolen ja seksuaalisuuden asettaminen yksilön identiteetin perustaksi ristiriidassa eettisyyden ja ihmisyyden kanssa. Moraalifilosofina Sipilää kiinnostaa, mikä on sukupuolisuuden nimissä asetettujen rajoitusten oikeutus. Hän otti tutkimuksensa hypoteesiksi sen, että tuo oikeutus saattaa puuttua kokonaan, jolloin sukupuoli voisi paljastua esimerkiksi poliittiseksi salajuoneksi ilman pätevää eettistä perustaa. Sipilän lähtökohtia olivat yksilön vapaus, onnellisuus ja itsetoteutus, joita sukupuoliluokitus rajoittaa. Sipilän mukaan sukupuolijärjestelmää ei tarvitse hyväksyä tai hylätä kokonaan, mutta sitä tulisi arvioida kriittisesti. (Sipilä 1998, 6, 14.)

Feminismin, sukupuolentutkimuksen ja etiikan yhteinen ongelma on sukupuolen ylittämisen kuitenkin unohtamatta sen merkitystä. Mikäli se on jo menettänyt merkityksensä, Sipilä ehdottaa, että ehkä parempi olisikin sukupuolten välisen tasa-arvon sijaan tavoitella sukupuolisuudesta vapautumista. On kuitenkin ymmärrettävää, että jos jokin luonnollisena pidetty uskomus on ihmisen maailmankuvan perustavia kulmakiviä, sen kumoaminen voisi romuttaa koko järjestelmän. Tämän vuoksi perustavimmilla usko-

⁵ Sipilä oli myös 90-luvulla toimineen sukupuolirooleja kyseenalaistavan *Plastic Pony* -performanssiryhmän keulahahmo (Haapala, 1999, 88).

muksilla saattaa olla tabunomainen suojaus ympärillään. Tämä ei kuitenkaan Sipilän mielestä saisi olla syy, ettei tällaiselle ”luonnolliselle tosiasialle” saisi etsiä perusteita tai ettei sitä saisi rationaalisin perustein jopa kumota. Perinteisin argumentti sukupuolijärjestelmän puolesta on ollut sen pitäminen luonnollisena, ja sen vuoksi mahdottomana kyseenalaistaa. Sipilä tekee kuitenkin ajatuksia herättävän huomion: olisiko sukupuolesta koskaan tullut ongelmaa, ellei suuri joukko ihmisiä olisi tuntenut itseään sopimattomaksi luonnolliseksi väitettyyn rooliinsa? Onkin herännyt kysymys, onko vika luonnossa vai siinä kulttuurissa, joka ei heitä hyväksy? Onko ”luonnonvastaisuus” sittenkin ”kulttuurinvastaisuutta”? Tulisiko tämän kulttuurin hyväksyä laajempi kirjo erilaisia ”luontoja”? (Sipilä 1998, 10, 22, 24.)

Osa kaksijakoisen sukupuolikäsityksen itsestäänselvydestä on sukupuolen mutkaton liittäminen seksuaalisuuteen. Jos ihmisen sukupuoli on normista poikkeava, kyseenalaistuu helposti myös hänen seksuaalinen suuntautumisensa, ja toisinpäin. (Aarnipuu 2008, 98.) Tämän on huomannut myös Grey, joka kertoo, että koska hän ei identifioitu mieheksi tai naiseksi, hän ei myöskään identifioitu homoseksuaaliksi tai heteroseksuaaliksi. Hän ei myöskään identifioitu biseksuaaliseksi, koska sekin viestii kaksijakoisesta sukupuolijärjestelmästä. (Grey 2012b.)

Sukupuolieron tuottaminen voidaan nähdä heteroseksuaalisuuden tuottajana, sillä sukupuolijärjestelmän sisällä heteroseksuaalisuus nähdään aidompana ja vähemmän keinotekoisena kuin muut seksuaalisuuden muodot, vaikka objektiivisesti näin ei ole. Jos sukupuolierottelu todella loppuisi, homoseksuaalit saisivat oikeuden solmia avioliiton ja eronteko ”homoavioliiton” ja ”heteroavioliiton” välille kävisi turhaksi. Näin ollen avioliitot eivät olisi naisten ja miesten, miesten ja miesten tai naisten ja naisten välisiä liittoja, vaan täysi-ikäisten ihmisten välisiä kumppanuussopimuksia. (Sipilä 1998, 51–52, 65.)

Sipilän kuvailema tilanne, jossa enää ei tehtäisi eroa ”homoavioliiton” ja ”heteroavioliiton” välille, on biolääketieteellisestäkin näkökulmasta varteenotettava, sillä yritys määrittellä yksilön sukupuoli jonkin orgaanin tai yksittäisen kausaalisen tekijän, kuten hormonien tai geenien avulla on ongelmallinen. Mikäli todellinen sukupuolemmme on jossa-

kin ruumiin rakenteissa, emme voi tietää todellista sukupuoltamme ja olla varmoja siitä, olemmeko todella miehiä vai naisia. (Ruotsalainen, 1995, 321.) Myös evoluutioekologian tutkija Johanna Mappes sekä lääkäri ja immunologian professori Mikko Hurme (2013) käsittelevät *Helsingin Sanomien Vieraskynä* -palstalla sukupuolen tulkinnanvaraisuutta. Kirjoitus ottaa kantaa keskusteluun samaa sukupuolta olevien ihmisten oikeudesta avioitua. Sukupuolineutraalin avioliittolain vastustajat näkevät avioliiton nimenomaan kahden eri sukupuolen, naisen ja miehen, välisenä liittona. Tämä on Mappesin ja Hurmeen mukaan absurdi, jopa mahdoton argumentti, sillä sukupuolen määrittely ei suinkaan ole biologisesti eikä lääketieteellisesti yksinkertainen asia. Heidän mukaansa aikojen saatossa niin kirkoissa kuin maistraateissakin on vihitty avioliittoon samaa sukupuolta edustavia ihmisiä. Mappesin ja Hurmeen tekstistä käy ilmi, että sukupuolen määrittäminen biologisesti niin kromosomeista kuin ulkoisista piirteistäkin on välillä hankalaa tai jopa mahdotonta. (Hurme & Mappes 2013, A 5.) Suurella osalla väestöstä on jotkin muut sukupuolikromosomit kuin xx (nainen) tai xy (mies), eikä tämä välttämättä näy ulkoisesta olemuksesta mitenkään. (Aarnipuu 2008, 64–65).

Käsitys sukupuolesta on myös sidonnainen aikaan ja paikkaan. Grey toi tämän esille käyttäen esimerkkinä kuvaa 1700-luvun kuninkaasta. Kuningasta voidaan pitää yhteiskunnan maskuliinisimpana hahmona, mutta kuvan kuninkaan ulkomuoto on nykyajan näkökulmasta hyvin feminiininen: hänellä oli yllään pitkä, kihara peruukki, korkokengät ja sukkahousut. (Grey 2012a.) Rossin mukaan nykyisessä sukupuolentutkimuksessa vallitsee verrattain laaja yhteisymmärrys sukupuolen ja seksuaalisuuden historiallisuudesta. Näin ajatellen sukupuoli ja seksuaalisuus muuttuvat ajassa ja paikassa sitä mukaa kuin käsitykset niistä muuttuvat. (Rossi 2010, 23.) Se, että kulttuurissamme on kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä, ei tarkoita sitä, että näin tarvitsisi olla. Kaikissa kulttuureissa näin ei olekaan – on olemassa kulttuureja, joissa tunnetaan enemmän kuin kaksi sukupuoli-ryhmää. Sukupuolen moninaisuutta on ilmennyt kaikissa kulttuureissa, kaikkina aikakausina, ja nämä muunnelmat ovat saaneet aikojen kuluessa monenlaisia toisistaan poikkeavia merkityksiä, joita on kuvattu kielessä ja kuvissa eri tavoin. Se, mikä näkökulmastamme vaikuttaa sukupuolen varioimiselta, ei välttämättä ole ollut sitä oman aikansa ihmisille. (Aarnipuu 2008, 21–22; Huuska 2008, 49.)

Oman aikamme ja kulttuurimme näkemys sukupuolesta alkaa näyttää todella kapealta. Sukupuolen muunnelmat eivät ole luonnottomia, vaan kyse on kulttuurimme kyvyttömyydestä hyväksyä kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän ulkopuolelle jääviä identiteettejä. Erilaiset kategoriat tuottavat turhia vastakkainasetteluja, ja Grey kokeekin tehtäväkseen helpottaa ihmisiä kyseenalaistamaan sukupuolijaon naiseen ja mieheen. Tarkastelen seuraavaksi queer-teoriaa, joka nimenomaan pyrkii eroon seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen kategorioista.

2.2 Queer-teoria – eroon kategorioista

Queer-henkilö, kuten Grey, pyrkii horjuttamaan omassa toiminnassaan tai omalla olemuksellaan sukupuoleen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä normeja (Karvinen 2010, 112). Sukupuolen tapaan seksuaalisuutta hahmotetaan sangen yleisesti vastakkaisuuden kautta: hetero- ja homoseksuaalisuutena. Queer-teoria syntyi homo- ja lesbotutkimuksen kriittiseksi jatkeeksi purkamaan tätä kategorisointia normaalina pidettyyn heteroseksuaalisuuteen ja sille vastakkaiseksi miellettyyn ja siitä ”poikkeavaan” homoseksuaalisuuteen. (Rossi 2010, 24–25.)

Queer viittaa vinoon, outoon ja kummalliseen. Kirjallisuuteen ja kulttuurintutkimukseen erikoistunut queer-tutkija Pia Livia Hekanahon (2010) mukaan aktivistit olivat jo ottaneet haltuunsa homojen vanhan haukkumanimen queer, kun tutkijat vielä nimesivät toimintansa esimerkiksi feministiseksi kuten Butler (Hekanaho 2010, 145–146). Butlerin Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous -teos julkaistiin alkuperäiskielellään vuonna 1990. Teos vaikutti olennaisesti queer-teorian syntyyn, vaikka kyseisessä teoksessa queer ei sanana vielä esiinny. Butler toteaa teoksessa, että mikäli osoittautuu, ettei feministinen politiikka enää perustu pysyvään käsitykseen sukupuolesta, aletaan ehkä haluta uudenlaista feminististä politiikka, joka haastaa sukupuolen ja identiteetin jähmettymät ottaen identiteetin vaihtelevan rakentumisen lähtökohdakseen, ehkä suorastaan poliittiseksi päämääräkseen. Butler esittää, että ne identiteettikategoriat, joiden usein oletetaan olevan feministisen politiikan kannalta ratkaisevia, rajaavat etukäteen pois juuri ne kulttuuriset mahdollisuudet, joita feminismiin pitäisi avata. (Butler 2006, 53, 244.) Dikotomia-ajattelu vahvistuu mikäli feministit pyrkivät korvaamaan ”miesto-

tuuden” ”naistotuudella”. Feministisenkään etiikkanäkemyksen ei tulisi vahvistaa sukupuoli-eroa vaan pyrkiä ylittämään se, sillä moraalissa ole kysymys siitä, onko sukupuoli olemassa tai millainen se on, vaan pitääkö sen olla olemassa. (Sipilä 1998, 92–93, 103–104.)

Queer tutkijoiden kiinnostuksen kohteisiin kuuluu, kuinka normaaliuden ja poikkeavuuden rajalinjoja tuotetaan ja ylläpidetään kulttuurissamme. Queerin käänteen kannalta ratkaisevaksi osoittautui kysymys siitä, miten on oikein rakentunut “luonnollista” vaikuttava käsitys siitä, että meitä on kahta sukupuolta ja sen lisäksi meidät voidaan jakaa homoseksuaaleihin ja heteroseksuaaleihin. Onko näin ollut aina? Queer-teoreetikot haastoivat siihen saakka tehdyn lesbo- ja homotutkimuksen peruskäsitteet, lähtökohdat ja lähestymistavat vaatien moniäänisyyttä keskusteluun erilaisista seksuaalisuuksista ja identiteeteistä. Queer-tutkimuksen suhde lesbo- ja homotutkimukseen ei ole lainkaan selvä ja yksinkertainen, vaan tutkijat ja aktivistit tulkitsevat nykyäänkin niiden keskinäisiä suhteita toisistaan poikkeavasti. (Hekanaho 2010, 145–150.)

Queer-tutkimus siis kysyy: miksi pitää mahtua muottiin? Toisaalta voidaan pohtia, tarvitaanko tietynlaista kategorisointia asioiden ajamiseen. Queer-ajattelua on kritisoitu siitä, että se vie aseet poliittiselta ajattelulta. Butler kuitenkin epäilee, että yhtenäisyys olisi välttämätöntä tehokkaalle poliittiselle toiminnalle, ja arvelee, että yhtenäisyyden päämäärästä kiinnipitäminen voi nimenomaan olla syy yhä katkerammalle mielipiteiden jakaantumiselle. Tämä voi estää toiminnan, jonka poliittisena tavoitteena on nimenomaan horjuttaa identiteetikäsitteiden rajoja. (Butler 2006, 67.)

2.3 Tässä olen minä, tulossa minuksi – Kris Greyn elämä taiteena

Queer-teoriaa voidaan toteuttaa monenlaisin keinoin, monenlaisissa tilanteissa. Queer-teoriaa sovelletaan myös visuaalisen kulttuurin tutkimuksessa, jolloin tarkastelun kohteena voi esimerkiksi olla, kuinka mediassa lisääntyvässä määrin esitetyt ei-heteroseksuaalisuuden muodot ovat usein hyvin stereotyyppisiä (Rossi 2007; Vänskä 2007). Myös Grey tuo queer-teoriaa esille työssään erilaisin tavoin yhdistäen aktivismin, yhteisöllisyyden, kasvatuksen ja opetuksen keinoja. Greyn teokset puhuvat samaa

kieltä kuin edellä käsitellyt teorit sukupuolijärjestelmän jäykkyydestä. Teokset pyrkivät purkamaan tätä järjestelmää ja avaamaan ovia erilaisille identiteeteille. Grey sanookin performanssissaan *Body Dialectic* osuvasti: *You can't be what you can't see* (Grey 2012c).

Grey on opiskellut taidetta 18-vuotiaasta asti, ja hänen taustansa on keramiikassa. Keramiikka on kautta aikojen edustanut sukupuolta ja seksuaalisuutta – Grey etsiikin historian kautta paikkaansa. Grey tekee edelleen objekteja, mutta nykyään hän tekee pääsääntöisesti performansseja tai kehoon perustuvia teoksia, joiden avulla hän voi hyvin selkeästi puhua haluamistaan asioista. Grey yhdistää usein teoksissaan objekteja esittävään taiteeseen. Myös videot ovat usein osa hänen teoksiaan. Grey on myös omistautunut tekemään teoksia, jotka ovat dialogissa jonkin yhteisön kanssa, ja esimerkiksi performanssit ovat erinomaisia keinoja tähän. (Grey 2012a; Grey 2012b.) Performanssit antavat mahdollisuuden käsitellä ja kommentoida teoreettisia ja filosofisia teemoja, kuten sukupuolta (Aarnipuu 2008, 205–206). Performanssit, Greyn performanssit erinomaisena esimerkkinä, voidaan ymmärtää Butlerin teorian tavoin kulttuuriseksi esitykseksi, jossa vakiintuneita normeja tehdään näkyviksi ja niitä kiistetään (Sederholm 2002, 98).

Grey näkee yhdeksi tärkeimmäksi tehtäväkseen helpottaa ihmisiä kyseenalaistamaan sukupuoli- ja sukupuolijaon naiseen ja mieheen. Hän on suurimman osan elämästään yrittänyt etsiä positiivisia kuvia transihmisistä tai sukupuoleltaan määrittelemättömistä ihmisistä. Hän ei ole löytänyt representaatioita, jotka eivät olisi loukkaavia tai sääliäviä. Grey halusi nähdä vahvan esikuvan – ihmisen, joka olisi luottavainen omasta itsestään, vastuussa omasta kehostaan ja joka tekisi vaikutuksen maailmaan. Hän ei löytänyt juuri ketään. Grey ymmärsi, että hänen oli itsensä oltava se kuva, jonka hän niin kovasti halusi nähdä. (Grey 2012a; Grey 2012b.)

Taiteen maisteriopinnot auttoivat Greytä keskittymään hänen elämäänsä työnä. Nykyään Greyn oma elämä on yhtä kuin hänen työnsä ja teoksensa. Grey näkee elämästään puhumisen esimerkiksi kouluissa yhtä tärkeänä kuin vaikkapa veistosten tekemisen tai lavalla esiintymisen. (Grey 2012b.) Grey on hyvin avoin omasta elämästään.

Mary Jane Jacobin mukaan politisoituneet taiteilijat saattavat työskennellä taideinstituutioiden ulkopuolella kohdatessaan syrjintää valintaprosesseissa. Tällaisia taiteilijoita ovat erityisesti he, joiden täytyy puolustaa paikkaansa taidemaailmassa etnisyytensä, rotunsa, sukupuolensa tai seksuaalisen suuntautumisen vuoksi. Grey tavoin he tuovat henkilökohtaisia asioita esille julkisessa kontekstissa. (Jacob 1995, 53.) Grey toimii usein Jacobin kuvailemalla tavalla. Esimerkiksi *Ask A Tranny* -performanssissa Grey seisoo julkisella paikalla kyltin kanssa, jossa lukee Ask A Tranny, ja ihmiset saavat tulla keskustelemaan aiheesta hänen kanssaan. Ask A Tranny -teoksessa Grey pääsee keskustelemaan eri-ikäisten ihmisten kanssa, ja erityisesti hän iloitsee siitä, että hänen teoksensa ansiosta asia otetaan puheeksi lasten kanssa. Grey on toteuttanut performanssia useissa maissa, myös Suomessa. (Grey 2012a; Grey 2013a.)

Sana *tranny* voidaan kokea loukkaavana – suomennos voisi olla ”transu”. Grey on saanut palautetta myös transihmisiltä, ettei hänen tulisi käyttää kyseistä sanaa. Käyttäessään sitä, Grey kuitenkin kertoo saavansa mahdollisuuden keskustella aiheesta julkisesti. On helppo sanoa, ettei sanaa tulisi käyttää, mutta kukaan ei kysy, miksi. Tranny -sanaa käytetään haukkumasanana, aivan kuten homoseksuaalia tarkoittavaa *gay* -sanaa. (Grey 2012a.) Myös Suomessa homo -sanaa käytetään haukkumasanana.

Kun Grey aloitti testosteronin käytön, hänen kehonsa muuttui hyvin nopeasti. Grey teki paljon teoksia, jotka perustuivat kehoon, joka oli muutoksessa ja epävakaa. Hän teki muun muassa installaation, jonka yhtenä osana on puhe, josta voi kuulla testosteronin vaikutuksen Grey'n äänessä. Hän lausuu: *Two months on testosterone. Three months on testosterone. Four months on testosterone. Five months on testosterone. Two months. Five months. This is me. Becoming me.* Ääni madaltuu joka kuukausi, ja tämä muutos on huomattava. Ihmiset kysyvät usein Greyltä, tuliko hänestä vihainen tai väkivaltainen aloittaessaan testosteronin käytön. Hänen persoonallisuutensa ei kuitenkaan muuttunut – hän kertoo olevansa edelleen rauhallinen, rakastava ja herkkä. Tämä saakin Grey'n kyseenalaistamaan oletukset maskuliinisuudesta. (Grey 2012a; Grey 2012b.)

Testosteronin myötä Greyille alkoi kasvaa myös parta. Grey on tehnyt paljon teoksia, joissa hän käsittelee uutta rituaalia elämässään – parranajoa. Greyllä ei ollut partaa ennen kuin hän oli 30-vuotias, joten parrankasvaminen tuntui hassulta, mutta uudet rituaalit toivat myös mielihyvää. Hän on tehnyt muun muassa teoksen, jossa hän ja todella karvainen ”maskuliininen” mies ajelevat partaa toisiltaan. (Grey 2012a.)

Parrankasvun jälkeen Grey nähdään julkisilla paikoilla miehenä. Hän on kuitenkin huomannut, että jos ihmiset tietävät hänen olevan transgender, heillä on tarve koskettaa Greyn partaa, lupaa kysymättä – ikään kuin testatakseen parran aitoutta, aivan kuten joulupukilta. Tästä Grey sai idean tehdä teoksen *Intimate Gestures*. Tässä performanssissa yksi henkilö kerrallaan tulee yleisöksi huoneeseen, jossa Grey kampa partaansa. Grey myös keskustelee teoksessa siitä, kuinka parta määrittää sukupuolta, ja kuinka parran kanssa eläminen on hänelle uusi tilanne. Grey pyytää yleisöä myös koskettamaan hänen partaansa. Toisen kasvojen koskettaminen on hyvin intiimi ele, jota harvoin tuntemattomalle tehdään. Teos pohtiikin näitä rajoja ja tilanteita, joissa vierasta ihmistä kosketetaan. Lisäksi se kysyy, mitä voimme tietää ihmisestä näkemällä päältä päin, mikä vahvistuu koskettamalla. (Grey 2012a; Grey 2013b.)

Grey on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka tapa, millä ihmiset kommunikoivat keskenään, on sukupuolitunutta. Koska Grey kasvatettiin tyttönä, hän ei ole tottunut siihen, että ihmiset tarraavat häneen. Hän kertookin tapahtuman ajalta, jolloin hänellä oli vielä rinnat. Hän oli pukeutunut maskuliiniseen asuun, joten eräs hänen tuttavansa tuttavallisesti kosketti hänen rintakehäänsä ja vasta sitten havaitsi Greyn rinnat. Tilanne oli epä-mukava puolin ja toisin. Ylipäänsä Grey on huomannut, että nyt kun hänet julkisilla paikoilla identifioidaan mieheksi, ihmiset ovat paljon fyysisempiä häntä kohtaan – myös ystävät käyttäytyvät eri tavalla. (Grey 2012a.)

Äänen lisäksi Grey on dokumentoinut kehoaan tekemällä siitä valuja. Näissä valuissa näkyvät myös Greyn rinnat, jotka hän myöhemmin poistatti. Yksi valuista on esillä sannattomassa performanssissa *Untitled # 2*. Tässä performanssissa Grey seisoo valun, aikaisemman kehonsa, takana ja siirtyy sitten sen takaa pois paljastaen nykyisen, rinnattoman kehonsa. Greyille hänen kehonsa on kuin savi – muokattavissa. Useampi valu on

esillä Body Dialectic -esityksessä, joka Untitled # 2 -teoksen tavoin käsittelee kehon muutosta ja uusia tapoja suorittaa sukupuolta. Body Dialectic -esityksessä Grey kertoo tarinaansa ja kyseenalaistaa sukupuolijärjestelmän, jossa on vain kaksi vaihtoehtoa, mies ja nainen. Grey on huomannut, että ihmisten on vaikea ymmärtää sitä, että vaikka hän aloitti testosteronin käytön ja poistatti rintansa, hän ei halua muuttua mieheksi. Esiytyksen taustalla on heijastettuna postikortteja, joissa on kysymyksiä, joita ihmiset ovat häneltä kysyneet, kuten: *When did you know you were different?* ja *What equipment do you have?* (Grey 2012a; Grey 2012c; Grey 2012d.)

Greyn mukaan ihmiset ovat kiinnostuneita genitaalialueista – joskus niin paljon, että kaikki muu tuntuu unohtuvan. Etenkin miesten genitaalit aiheuttavat kiinnostusta. Grey on käsitellyt asiaa huumorin keinoin videoteoksessa *Suspicious Packages*. Videolla Grey laittaa eri objekteja alushousujensa sisään merkkamaan maskuliinisuutta. ANTI-festivaaleilla 2012 esillä oli uusi versio videosta – Grey esiintyy alushousuissa, joissa on Suomen lippu, ja hän tunkee housuihinsa Suomesta ostamiaan objekteja. Housuihin sujahtaa vuorotellen niin kukkopilli, kuksa kuin ylioppilaslakkikin. Videon lopussa hän laskee housunsa, ja paljastuu, ettei hänellä ole penistä. *Suspicious Packages* -videotyö on leikkisä esitys maskuliinisuuden tuottamisesta ja sukupuolen performanssista. Video-installaatio oli nähtävillä koko ANTI-festivaalin ajan *Temple of Love* -erotiikkaliikkeen ikkunassa. (Grey 2012a; Grey 2012e.)

Grey käyttää töissään myös huumoria, koska silloin ihmiset voivat lähestyä jotain, mitä he eivät muuten lähestyisi. Jos aihe on vakava tai vaikeasti ymmärrettävä, huumori voi tehdä tilaa ymmärtää. Huumorin käyttöön voi liittyä kuitenkin ristiriita. Miten esittää vähemmistö lisäämättä stereotyyppioita? Mille saa nauraa? Grey muistuttaa, että hän ei voi koskaan tietää, kuinka muut suhtautuvat hänen töihinsä. Huolimatta taiteilijan tarkoitusperistä, ihmiset voivat suhtautua teoksiin hyvin monella tapaa. Grey myös kertoo, että vaikka hänen työnsä usein ovat humoristisia, niissä on myös vakavampi puoli, kuten häpeän tunne omasta kehosta. Grey toivookin, että myös katsoja voi käydä läpi monenlaisia tunteita katsoessaan hänen töitään. (Grey 2012a.)

Grey sanoo olevansa tarinankertoja – joko kuvilla, sanoilla tai molemmilla. Hänellä on teoksia, jotka liittyvät historiaan, jonka osa hän on. Ennen kuin Grey tuli ANTI-festivaalin residenssitaitelijaksi, hän oli residenssitaitelijana Fire Islandilla, New Yorkissa, joka on tunnettu queer-historiastaan. Grey tapasi siellä ihmisiä, keskusteli ja kertoi tarinoita – pitkälti näin hän toimi myös ANTI-festivaalin residenssitaitelijana. Grey näkee tällaisen toiminnan keinona rakentaa yhteisöjä ja arkistoida historiaa. Kun homoseksuaalisuus oli vielä rikos, poliisit pidättivät ja vangitsivat homoseksuaaleja Fire Islandilla. Heidän nimiään myös julkaistiin sanomalehdessä, mikä aiheutti usein työpäikan ja perhesuhteiden menetyksen. Grey kuuli useaan otteeseen tarinan henkilöstä, joka ei halunnut jäädä poliiseille kiinni, vaan juoksi pakoon ja piileskeli veden alla. 1960-luvulle sijoittuva tarina on urbaani legenda, ja henkilön veden alla oleskelun ajasta on useita versioita, tunnista neljään tuntiin. Jotkut sanovat hänen piileskelleen ruokakasvien seassa, toiset taas kertovat hänen hengittäneen veden alla ruokopillin avulla. Grey kiinnostui tarinasta ja päätti tehdä siitä performanssin. Performanssissa *(Sub)merge* hän seisoo veden alla hengittäen ruokopillin kautta. Grey toteutti teoksen ulkona uima-altaassa, jotta ihmiset pystyivät tarkkailemaan häntä. Performanssi kesti ilta seitsemästä yhteentoista, joten paikan valo ja tunnelma muuttuivat radikaalisti teoksen aikana. (Grey 2012a; Grey 2012f.) Teos on mielenkiintoinen visualisointi homoseksuaalisuuden historiasta ja saa pohtimaan, kuinka osa homoseksuaaleista edelleen piiloutuu ja elää kaapissa.

Greyn työskentelyn tarkoituksena on paljastaa ja tehdä näkyväksi erilaisia identiteettejä sekä tukea kiusattuina olevia. Greyn työ ANTI-festivaaleilla oli hyvin pitkälti ihmisten tapaamista ja kontaktien luontia. Greyllä itsellään ei ole ongelmaa itsestään. Jos jollakin muulla on, se on Greyn mukaan heidän ongelmansa. Tunne, mitä ihmiset yleensä tuntevat, on viha. Grey kuitenkin mielellään auttaa ihmisiä ymmärtämään. Tilanteesta voi keskustella, mutta Greyn mukaan kenelläkään muulla ei ole oikeutta kertoa, mikä on oikein. Kaikilla tulisi olla itsemääräämisoikeus omaan elämäänsä. (Grey 2012a.)

Greyn työskentelytapa ei ole poikkeuksellista, sillä kysymykset identiteetistä ja omaelämäkerrasta ovat motivoineet monin tavoin nykytaiteilijoiden työskentelyä. Inkeri Savan mukaan taiteen paikka identiteettityössä on ainakin kahdensuuntainen. Kyse voi

olla taiteen keinojen käytöstä yksilöllisen tai yhteisöllisen tiedostamattoman näkyväksi tekemisenä. Tämä merkitys näyttää entisestään korostuvan nykypäivän elämän moninaisuudessa. (Sava 2007, 120. Ks. myös Sava & Katainen 2004, 30–31.) Sukupuolijärjestelmää käsittelevät niin monet kuvataiteilijat, että teemaa voi pitää jo jollain tavalla aikakauttamme kuvaavana (Aarnipuu 2008, 205).⁶

Feministinen kuvantutkimus on tuonut esille sen, kuinka myös kuvat osallistuvat kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän jatkuvaan tuottamiseen ja ylläpitoon. Ne kärjistävät vastakohta-ajattelulle perustettua sukupuolieroa. Toisaalta ne voivat myös pyrkiä esittämään sille vaihtoehtoja. (Rossi 1999, 37.) Feministinen avantgarde on 1960-luvulta lähtien pyrkinyt muuttamaan todellisuutta representoimalla toisin sukupuolen ja seksuaalisuuden identiteettejä tehden tilaa erilaisille toiseuksille, joiden näkökulman valtakulttuuri tekee näkymättömäksi. Nykyisin erilaisten toiseuksien huomioon ottaminen voi tapahtua vuoropuhelussa paikallisten yleisöjen, myös ei-ammattilaisten kanssa. (Seppä 2002, 58–60, 64–66.)

Osa taiteilijoista työskentelee päätavoitteenaan kannanotto yhteiskunnan tilaan. Oma henkilökohtainen kokemus on keskeinen tekemisen lähtökohta, jonka kautta yhteiskunnalliset teemat määrittyvät ja avautuvat. Omaelämäkerronnallisen taidetyöskentelyn ei tarvitse olla ”omaan napaan tuijottamista”, vaan sen arvo voi olla yksilöllisen ja kollektiivisen vuorovaikutuksessa – yksityisestä kasvaa yleinen, yleinen vaikuttaa yksilölliseen. (Sava 2007, 121.)

Itsen ja oman toiminnan äärelle pysähtyminen edellyttää Savan mukaan oikeastaan paradoksaalista prosessia. Samalla kun ihminen tai yhteisö kiinnostuu itsestään ja omasta toiminnastaan, on myös osattava katsoa itseään etäämpää ja osana laajempaa sosiaalista ja yhteiskunnallista kokonaisuutta. Itsetutkiskelu voi olla sellaisenaan arvokasta toimintaa, mutta sillä ei ole itseterapiaa laajempaa mielenkiintoa. Oman elämän ja maailman vuoropuhelussa sen sijaan pyrkimyksenä on itsekeskeisyyttä laajempi ymmärrys. (Sava 2007, 122. Ks. myös Kantonen 2005, 57; Mäki 2005, 147, 150–151.)

⁶ Esimerkiksi Kiasmassa oli vuonna 2009 esillä *Luontoa ja luonnotonta* -näyttely, joka esitteli yhdeksän suomalaista miestaiteilijaa. Näyttely sekoitti sukupuolten pakan kysyen mikä sukupuolella on luontoa, mikä kulttuurista, siis ”luonnotonta” (Kivirinta & Rossi 2009).

Voidaan pohtia, kuinka tietoista taiteilijan työskentely itsen kanssa on juuri identiteetti-työnä, ja mitä hän haluaa tällä motiivilla tehtävillä teoksilla tehdä näkyväksi (Sava 2007, 120–121). Greyn työskentely perustuu hyvin pitkälti hänen omaan elämäänsä, ja raja siviilielämän ja taiteellisen työskentelyn välillä on hämärtynyt. Vaikka Greyn työt ovat omaa identiteettityötä, ei se tarkoita sitä, etteivätkö ne voisi avautua ulkopuolisille. Sava nostaakin esille sen, että vaikka taiteen keinoin tapahtuva työskentely olisi äärimmäisen henkilökohtaista ja yksilöllistä, tämä yksilöllisyys on vain osa totuutta. Oma identiteetti on sosiaalinen konstruktio, joka rakentuu sosiaalisen yhteisön ja kulttuuriin sekä yhteiskunnallisten olosuhteiden vuorovaikutuksessa. Näin ollen yksittäisen taiteilijan individualistinen taideteko tai -teos voi ilmaista jotain olennaista myös taiteilijaa ympäröivästä yhteiskunnasta. (Sava 2007, 123.)

3. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus koulussa

3.1 Opettajankoulutuksesta koulun käytäntöihin

Tutkimukseni toisena aineistona on toisen asteen oppilaitoksen opiskelijoiden ja heidän opettajansa näkemykset Greyn pitämästä luennosta. Tässä luvussa tarkastelen seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden huomioimista koulumaailmassa, ja perustelen, miksi moninaisuuden huomioiminen on kasvatustyössä tärkeää. Mielestäni kaikkien opettajien tai ylipäänsä ihmisten parissa työskentelevien tulisi ottaa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus huomioon työssään. Todellisuus näyttää olevan kuitenkin toinen. Seksuaalista hyvinvointia edistävässä Sexpo-säätiössä sekä Setassa⁷ toiminut Jussi Nissinen huomauttaa, että Suomessa on mahdollista valmistua muun muassa opettajaksi, psykoterapeutiksi, nuorisotyöntekijäksi, lääkäriksi ja sairaanhoitajaksi hyvin vähäisellä perehtymisellä ihmisen seksuaalisuuteen, saati seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen (Nissinen 2011, 11).

Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen koulutusohjelman sisältöön kuuluu yksi seksuaalisuutta ja sukupuolta käsittelevä kurssi, *Koulutuksen sukupuolistavat käytännöt*, joka on tosin vuodesta 2007 asti ollut vapaavalintainen. Koulutuksen sukupuolistavat käytännöt -kurssin innoittamana suoritin myös *Johdanto sukupuolen tutkimukseen* -kurssin. Lapin yliopiston opettajankoulutus muodostaa valtakunnallisesti poikkeuksen, sillä se on jo lähes parinkymmenen vuoden ajan tarjonnut opiskelijoille sukupuolitietoutta koskevia opintoja. (Vidén & Naskali 2010, 9, 15.) Tarjolla on sukupuolentutkimuksen perus- ja aineopintoja, syventäviä opintoja sekä nais- ja sukupuolentutkimuksen maisteriohjelma. Mahdollisuuksia aiheen perehtymiseen siis on, mutta on asia erikseen, kokevatko opettajaopiskelijat aiheen tärkeäksi.

Sari Vidénin ja Päivi Naskalin tutkimukseen *Sukupuolitietoisuus Lapin yliopiston opettajankoulutuksessa* (2010) osallistui tutkimushetkellä opiskelleita sekä vuosina 2005–2008 valmistuneita opettajia niin luokanopettajan, kuvataidekasvatuksen kuin media-painotteisen luokanopettajan koulutusohjelmasta. Tutkimus on osa valtakunnallista

⁷ Seta on valtakunnallinen ihmisoikeus- ja sosiaalialan järjestö, jonka tavoitteena on, että kaikki voisivat elää yhdenvertaisina osana suomalaista yhteiskuntaa seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta riippumatta (Seta ry 2013).

opettajankoulutuksen tutkimus- ja kehittämishanketta *Tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa (TASUKO)*. TASUKO -hankkeesta kokonaisuudessaan löytyy tietoa julkaisusta *Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen* (Lehtonen 2011). Vidénin ja Naskalin tutkimuksesta käy ilmi, että Lapin yliopistosta valmistuneet opettajat kokevat sukupuolitietoista koulutusta olleen tarpeeseen nähden liian vähän. Lisäksi toivottiin, että sukupuolta koskevia kysymyksiä tulisi koulutuksessa käsitellä sekä erikseen että integroituna muihin opintoihin, erityisesti opetusharjoitteluihin. Tutkimuksesta ilmenee myös, että sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevaa tietoa opettavat yliopisto-opettajat kokivat opetuksen osittain haastavaksi. Opetukseen kohdistui vastarintaa, ja opettajat olivat kohdanneet tieteellisen asiantuntemuksensa kyseenalaistamista ja naistutkimuksen (nykyisin sukupuolentutkimus) väheksymistä sekä opiskelijoiden että kollegoiden taholta. Vastarinnan syynä voi olla tarve suojata omaa identiteettiä ja omaksuttua todellisuuskäsitystä. Osa opiskelijoista piti dikotomista sukupuolijakoa sekä jakoa kahteen seksuaalisuuteen luonnollisena korostaen miesten ja naisten erilaisuutta ja jaon mukaisten roolien tarpeellisuutta. ”Normaalin” käsitettä, luonnollisuutta ja jumalallista järjestystä käytettiin argumentteina sukupuolijärjestyksen ja heteroseksuaalisuuden oikeuttamiseksi. Koulukulttuurissa seksuaalisen erilaisuuden ei nähty olevan hyväksyttävää, ja yhdenvertaisuutta saatettiin pitää mielipidekysymyksenä, ei lainsäädäntöön perustuvana. Tutkimuksessa nousikin esille kysymys, tulisiko opettaja-opiskelijoita koulutukseen valittaessa yhtenä kriteerinä olla se, kuinka hakija ottaa huomioon tasa-arvon ja erilaisuuden kunnioittamisen. (Vidén & Naskali 2010, 52, 68, 82–83, 87–88, 91.)

Samankaltaisia tuloksia nousee esille myös yhdysvaltalaisista tutkimuksista: sukupuolta ja seksuaalisuutta ei oteta tarpeeksi huomioon opettajakoulutuksessa (Ks. esim. Cammack & Phillips 2002; Legrand 2009, 104; Lipkin 2002; Meyer 2009, 27). Monikulttuurisuuden teema käsitellään yhdysvaltalaisessa opettajankoulutuksessa useallakin kurssilla, mutta seksuaalisuutta hyvin vähän, ja opettajat kokevat aiheita opettaessaan vastustusta (Copenhaver-Johnson 2010, 17, 22–34; Letts 2002) Kimberly Cosier ja James H. Sanders III ovat opettaneet tulevia kuvataideopettajia ja toteuttaneet opetuksessaan

queer-pedagogiaa⁸. He ovat kokeneet vastustusta kuvataidekasvatuksen opiskelijoilta, ja opiskelijat ovat tehneet heistä valituksia. Tämän myötä he ovat huomanneet, että opiskelijoiden valmiudet ottaa vastaan queer-pedagogiikkaa ovat rajalliset, ja opettajan tulee ottaa tämä huomioon. Queer-pedagogiikka voi tuntua opettajaopiskelijoista pelottavalta, koska se koetaan tuntemattomaksi ja näennäisesti koskettavan joitakin muita. Tulevista opettajista voi olla vaikeaa keskustella aiheesta, ja osa opiskelijoista voi ajatella homoseksuaalisuuden olevan syntiä. Opettajaopiskelijoiden täytyy kuitenkin ymmärtää vastuuta, joka heillä on tulevana opettajina: heidän tehtävänä on tehdä koulusta turvallinen paikka kaikille oppilaille. Jos he eivät kohtaa aihetta koulutuksessaan, kuinka he voisivat kohdata sen työelämässä ja tukea esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia oppilaita? (Cosier & Sanders 2007, 23, 26–28.)

Opettajaopiskelijat eivät nähneet yhteyttä queer-pedagogiikalla ja tulevalla työllään. Mikäli tulevien kuvataideopettajien halutaan pystyvän tasapuolisesti kasvattamaan kaikkia oppilaita, tulee heidän koulutuksessaan tuoda esille ihmisoikeudet, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ongelmat sekä keinoja, kuinka yhdistää queer-teoriaa kuvataidekasvatukseen. Tulevia opettajia tulisi valmistaa suhtautumaan kriittisesti koulun heteronormatiivisia käytänteitä kohtaan niin opetus suunnitelmissa kuin visuaalisessa kulttuurissa sekä tuomaan queer-näkökulmaa esille oppitunneillaan. Cosier ja Sanders kannustavat tulevia opettajia ottamaan opetuksessa esille niitä seikkoja, jotka haastavat opetussuunnitelman ja taidehistorian heterokeskeisyyttä. Tulevien opettajien tulisi ymmärtää, kuinka he osallistuvat aktiivisesti luomaan oppilaiden käsityksiä rodusta, sukupuolesta ja seksuaalisuudesta sekä mikä on visuaalisen kulttuurin merkitys esimerkiksi seksuaali-identiteettien tuottamisessa. Opettajan koulutus voi antaa eväitä elinikäiseen ihmisoikeuksien puolustamiseen. (Cosier & Sanders 2007, 21, 23, 26–28.)

Vaikuttaako seksuaalisuudesta ja sukupuolesta vaikeneminen opettajankoulutuksessa suoraan etenkin vähemmistöihin kuuluvien oppilaiden kokemuksiin koulussa? Yhdysvaltalainen tutkimus kartoitti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien 13–21-

⁸ Suomessa queer-pedagogiasta on kirjoittanut esimerkiksi Annamari Vänskä. Queer-pedagogiassa opetetaan erityisesti sukupuolten ja seksuaalisuuksien moninaisuutta sekä pyritään tarjoamaan opiskelijoille käsitteellisiä työkaluja tietoteorian heteronormatiivisuuden purkamiseen (Vänskä 2011, 455).

vuotiaiden oppilaiden koulukokemuksia. Tutkimukseen osallistui yhteensä 6209 nuorta. Tutkimuksesta ilmenee, että seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuolen ilmaisu olivat yleisimmät syyt koulukiusaamiseen. Lähes 90 prosenttia tutkimukseen osallistuneista kertoo kohtaavansa koulussa verbaalista häirintää kuten nimittelyä ja uhkaamista seksuaalisen suuntautumisen vuoksi, kaksi kolmasosaa puolestaan sukupuolen ilmaisuuden vuoksi. Myös internetissä tapahtuva kiusaaminen on hyvin yleistä. Lähes puolet oppilaista koki myös fyysistä ahdistelua. Pienten paikkakuntien, syrjäseutujen ja köyhien alueiden nuoret kokivat enemmän kiusaamista. (Kosciw, Diaz & Greytak 2008, 9, 29, 67.) Myös suomalaistutkimuksessa on havaittu, että oppilaiden asenteet seksuaalivähemmistöjä kohtaan ovat myönteisemmät kaupungeissa kuin maaseudulla. Jari Malisen tutkimuksesta kävi ilmi myös, että tyttöjen suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on myönteisempää kuin poikien. (Malinen 2006, 18, 20.)

Erityisen huolestuttavaa mielestäni on, että homofobisia kommentteja käyttävät muiden oppilaiden lisäksi myös henkilökunta. Henkilökunta myöskään harvoin puuttuu herjaviin homofobisiin tai sukupuolen ilmaisua koskeviin kommentteihin. (Kosciw ym. 2008, 15; Malinen 2006, 21.) Enemmän kuin kaksi kolmasosaa oppilaista kokee koulun turvattomaksi paikaksi johtuen esimerkiksi omasta seksuaalisesta suuntautumisesta. Tämä määrä on paljon korkeampi kuin valtaväestöä koskevissa tutkimustuloksissa. Osa oppilaista jättää koulupäiviä väliin turvattomuuden tunteen takia. (Kosciw ym. 2008, 25, 37.)

Tutkimuksen mukaan suurin osa kiusatuksi tulevista oppilaista ei kertonut kiusaamisesta koulun henkilökunnalle tai omille perheenjäsenilleen. Oppilaat kokevat, että henkilökunnalle kertominen ei auta tilannetta, vaan se jopa voi pahentaa sitä. Mikäli kiusaamisesta oli kerrottu, auttavia toimenpiteitä ei yleensä tehty: pikemminkin koettiin, että koulun henkilökunta suhtautui valitukseen välinpitämättömästi. Alle neljä prosenttia tutkimukseen osallistuneista kertoi saaneensa tukea koulun henkilökunnalta. (Kosciw ym. 2008, 41, 51.)

Vain yksi kymmenestä yhdysvaltalaisstudiumin oppilaasta kertoi opetuksen sisältäneen positiivisia näkemyksiä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. Pienillä paikka-

kunnilla ja syrjäseuduilla tiedonsaanti oli vieläkin hankalampaa. Oppilaita tukevien opettajien rooli koettiin erittäin tärkeäksi. Joidenkin koulujen opetussuunnitelmat myös sisältävät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyviä asioita positiivisessa valossa. Opetussuunnitelmien ja opettajien tuki johti siihen, että koulujen oppilaat kokivat vähemmän seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuolen ilmaisusta johtuvaa kiusaamista. He tunsivat koulun turvallisemmaksi kuin muiden koulujen oppilaat, ja he eivät myöskään jättäneet niin usein koulupäiviä väliin turvattomuuden tunteen takia. Oppilaat myös tunsivat kuuluvansa kouluyhteisöön, ja he keskustelivat opettajiensa kanssa enemmän seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta positiivisessa sävyssä kuin muiden koulujen oppilaat. (Kosciw ym. 2008, 95, 118–119, 121.)

Tulokset opettajankoulutuksesta sekä koulutodellisuudesta ovat mielestäni huolestuttavia, mutta toisaalta myös toivoa antavia: opettajan asenteilla ja pienilläkin teoilla on merkitystä. On hyvin todennäköistä, että opetustyötä tekevä tulee kohtamaan niin oppilaisaan ja oppilaiden vanhemmissa kuin kollegoissaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvia. Pidän ehdottomana vaateena sitä, että opettaja pystyy tukemaan kaikkien oppilaidensa kasvua, sillä kuten Vidén ja Naskali toteavat, opettajan saaman hyväksynnän avulla lapset rakentavat omanarvontuntoa (Vidén & Naskali 2010, 84). Opettaja ei ole oppilailleen vain tiedollinen auktoriteetti, vaan myös eettinen (Löfström 2007, 92).

Tutkimukseni aineisto koulumaailman osalta koostuu toisen asteen opiskelijoilta ja heidän opettajaltaan keräämäni aineistoon. Seksuaalikasvatuksen ja -terveyden opettajana toisen asteen oppilaitoksessa työskentelevä seksuaalipedagogi Juha Kilpiän (2011) mukaan ammatillisen opettajan tehtävänä ei ole pelkästään ammatillisen osaamisen perusteiden antaminen vaan nuoren kasvun tukeminen muutoinkin, myös seksuaalisen ja sukupuolisen kasvun. Opettajan tulisi tukea opiskelijan kasvua siten, että opiskelija ymmärtää seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden olevan ihmistä läpäisevä, omintakeinen, kaikkia eri tavalla koskeva ominaisuus, joka ansaitsee kunnioituksen ja hyväksynnän. Tämä kuitenkin vaatii opettajalta monenlaista osaamista, johon opettajankoulutuksemme tai ammatillinen opettajankoulutuksemme ei opettajia varsinaisesti valmenna. Opettajan tulisi myös ymmärtää seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvät ihmisoikeudelliset ja yhteiskunnalliset aspektit sekä arvoihin ja etiikkaan liittyvät aspektit. Opettajan tulisi

olla selvillä omista arvoistaan ja niiden perustasta, sillä ne vaikuttavat oppilaiden kohtaamiseen. (Kilpiä 2011, 260–261.) Tarja Kankkunen muistuttaa, että myös kuvataideopettajan tulee ymmärtää oppilaiden kasvua muutoinkin kuin kuvantekijöinä (Kankkunen 2004, 164). Näen taideopettajuuden Mirja Hiltusen tapaan yhteiskunnallisena ammattina, jossa opettajalla tulee olla valmiuksia myös demokraattiseen vaikuttamiseen (Hiltunen 2009, 268).

Kuinka sukupuolta ja seksuaalisuutta tuodaan esiin opetuksessa esimerkiksi peruskoulussa? Väestöliitto on tehnyt tutkimuksen *Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa*, josta selviää valtakunnalliset tiedot seksuaalikasvatuksesta terveystiedon opettajien näkökulmasta sekä 8. luokkalaisten nuorten seksuaalitietoja valtakunnallisen seksuaaliterveystietokilpailun tulosten avulla. Tiedot kerättiin keväällä 2006. Seksuaalikasvatus tuli lukukaudella 2004–2005 ajankohtaiseksi, kun terveystieto ja seksuaalikasvatus osana tulivat jälleen peruskoulun pakolliseksi oppiaineeksi. (Kontula & Meriläinen 2007.)

Väestöliiton tutkimukseen vastanneista opettajista 99 prosenttia kertoi, että hänen kouluunsa oli annettu seksuaalikasvatusta viimeisen lukukauden aikana. Opetus kohdentui vaihtelevassa määrin joko 7. luokalle, 8. luokalle tai 9. luokalle. Seksuaalikasvatukseen käytetyt tuntimäärät olivat huomattavassa määrin lisääntyneet vuodesta 1996 vuoteen 2006. Usealla terveystiedon oppitunnilla seksuaaliterveysasioita kertoi käsitellyn lähes 70 prosenttia 8. luokan oppilaista. Huomionarvoista on kuitenkin se, että merkittävä osa oppilaista ei muistanut saaneensa seksuaaliopetusta, vaikka saman koulun opettajan mukaan sitä oli annettu vähintään kolmen tunnin verran. Näiden koulujen osuus oli 25 prosenttia. (Kontula & Meriläinen 2007, 40, 43, 93.)

Useiden seksuaalikasvatuksen teemojen, kuten tunneasioiden, kommunikaatiokyvyn, seurustelun ja sukupuolirooleihin liittyvien teemojen käsittely on siirtynyt 9. luokilta osaksi 7. luokkien seksuaaliopetusta. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä käsitellään 9. luokan sijasta pääosin 8. luokalla. Myös seksuaalisuuden yhteiskunnalliset ulottuvuudet, kuten seksuaalilainsäädäntö, seksuaalioikeudet sekä sukupuolimoraali ja eettiset kysymykset keskittyvät 8. luokalle. (Kontula & Meriläinen 2007, 45–46.)

Seksuaalikasvatustutkimukseen vastanneista opettajista kahdeksan prosenttia kertoi koulussaan olevan johonkin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia oppilaita. Neljä prosenttia mainitsi tietävänsä koulussaan olevan samaisiin vähemmistöihin kuuluvia opettajia. Nämä osuudet olivat vähän korkeammat kuin 10 vuotta aikaisemmin. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä oli tämän perusteella käyty koulussa entistä useammin keskustelua. Osa opettajista kuitenkin edelleen kokee seksuaalisista vähemmistöistä puhumisen haasteelliseksi. Syynä tähän on joidenkin oppilaiden voimakkaat ennakkokäsitykset, paikkakunnan vahva uskonnollisuus sekä pelko seksuaalivähemmistöön kuuluvan oppilaan loukkaamisesta. Oman asiantuntemuksen ei myöskään katsottu olevan riittävä aiheesta puhuiseen. (Kontula & Meriläinen 2007, 54, 57.)

Tutkimuksessa selvitettiin myös seksuaalikasvatuksen yleisimpiä opetustavoitteita ja arvoja. Opettajat sijoittivat nämä kasvatustavoitteet näkemyksensä mukaiseen tärkeysjärjestykseen numeroimalla ne 1–14. Vastuuseen kasvattamista ja oikeiden asiantietojen välittämistä pidettiin tärkeimpinä. Suvaitsevaisuuden opettaminen löytyi sijalta kahdeksan. Suvaitsevaisuuden opettaminen sekä se, että seksuaalikasvatuksen tavoitteena oli luontevan suhtautumisen oppiminen seksuaalisuuteen, edistivät koululaisten hyviä seksuaalitietoja. (Kontula & Meriläinen 2007, 58–59, 131.)

Opettajat kaipaavat lisää tietoa tai materiaalia nuorten seksuaalikäyttäytymisestä, ihmissuhdeasioista ja tunne-elämään liittyvistä asioista, seksuaalisen minäkuvan kehittämisestä ja tukemisesta sekä seksuaalisista vähemmistöistä (Kontula & Meriläinen 2007, 55–56). Kontulan ja Meriläisen tutkimus kohdistui terveystiedon opettajiin. Mikäli hekin toivovat lisää tietoa esimerkiksi seksuaalivähemmistöistä, muiden opettajien tarve saada asiaan perehdytystä lienee vielä suurempi. Teemaa tulee tuoda esille niin virallisessa opetussuunnitelmassa ja oppitunneilla, kuin jatkuvasti epävirallisissa käytänteissä ja puheissa (DeWitt 2012, 61). Ei ole riittävä, että vastuu sysätään vain terveystiedon opettajan harteille. Se kuuluu koulun koko henkilöstölle.

Jukka Lehtonen on tutkinut sukupuolen ja seksuaalisuuden roolia koulussa. Hänen mukaansa koulun arki sisältää monia sukupuolittuneita ja seksualisoituneita käytäntöjä. Tämä koskee yhtä hyvin varhaiskasvatusta, peruskoulua, toisen asteen koulutusta kuin

korkea-asteen koulutustakin. Lapset, nuoret ja oppilaitosten työntekijät ovat osallisia näissä jokapäiväisissä käytännöissä, joilla seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyviä normituksia ylläpidetään ja haastetaan. (Lehtonen 2010, 87.)

Väitöskirjassaan *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kokemukset* (2003) Lehtonen lähestyy seksuaalisuutta ja sukupuolta ei-heteroseksuaalisten nuorten kokemuksia analysoimalla. Haastatellut nuoret kertovat koulun käytännöistä, joissa heteronormatiivisuutta ylläpidetään ja kyseenalaistetaan. Lehtonen pyrkii purkamaan kaksinapaista, kategorisoivaa ja toisensa poissulkevaa ajattelua. Ei-heteroseksuaalisuuden käsitteellä hän tähtää homoseksuaalisuus-heteroseksuaalisuus -jaon ja luokittelun ylittämiseen. Heteroseksuaalisuus ja ei-heteroseksuaalisuus eivät siis sulje toisiaan pois. Lehtonen tutkii sukupuolen ja seksuaalisuuden historiallisia, yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä, eikä hän näe heteroseksuaalisuutta luonnollisena seksuaalisuuden lähtökohtana ja perustana. Lehtosta kiinnostavat erityisesti koulutukseen, kasvatukseen ja kasvamiseen liittyvät kysymykset, ja hän pohtii koulun roolia yhteiskunnallisissa ja sosiaalisissa jaoissa ja eroissa. (Lehtonen 2003, 15, 17–18, 22–23.)

Lehtosen mukaan koulujen seksuaalikasvatuksessa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus ei tule esille – biologinen puhetapa antaa yksipuolisen ja heteronormatiivisen kuvan seksuaalisuudesta (Lehtonen 2003, 58). Lehtonen pohtii yksityisen ja julkisen rajankäyntiä koulumaailmassa. Voidaankin pohtia, miten ja minkälaisesta seksuaalisuudesta on mahdollista puhua virallisessa koulussa. Usein seksuaalisuus ja sukupuoli sekä etenkin niihin liittyvä moninaisuus liitetään koulussa yksityisen alueeseen, eikä niiden ei ajatella olevan merkityksellistä tai keskeistä koulun kulttuurissa. (Lehtonen 2003, 38–39. Ks. myös Vuorikoski 2003, 146.)

Sukupuolta tutkiva kasvatustieteilijä Tarja Palmu pohtii opettajahaastattelujen kautta sitä, minkälaisia mahdollisuuksia sukupuolen tuottamiseen, tekemiseen, vastustamiseen, kieltämiseen, välttämiseen ja haastamiseen liittyy. Palmun tutkimuksesta käy ilmi esimerkiksi se, että osan mielestä homoseksuaalisuuteen liittyviä aiheita on vaikea tuoda esiin. Näiden opettajien mielestä koulu on ajastaan jäljessä – vaikka elokuvissa ja kir-

joissa voidaan puhua homoseksuaalisuudesta, niin koulussa se on tabu. (Palmu 1999, 187.) Vaikka homottelu onkin kouluissa yleistä, ei todellisten homoseksuaalien kohtaamiseen olla kuitenkaan valmiita (Lehtonen 1999, 217). Reilussa kymmenessä vuodessa keskustelu sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksista on lisääntynyt, mutta se ei tarkoita sitä, että keskustelu ylittäisi koulumaailmaan. Onko suomalaisessakin koulussa kirjoittamaton *Don't ask, don't tell*⁹ -käytäntö, jossa homoseksuaalit saavat olla homoseksuaaleja, kunhan eivät tuo asiaa esille, tai mikäli tuovat asian esille, myös vastaavat seuraamuksista? Tällaiseksi Peter DeWitt kuvaa tilanteen olevan osassa yhdysvaltalaisia kouluja (DeWitt 2012, 82).

Hyvänä esimerkkinä aiheen saamasta vastarinnasta on myös *Children of the Rainbow Curriculum*, vuonna 1992 New Yorkissa, Yhdysvalloissa julkaistu ensimmäistä luokkaa opettaville suunnattu ohjeistus monikulttuurisuudesta. Ohjeistuksen tarkoituksena oli lisätä kunnioitusta erilaisia elämäntyyliä, kulttuureja ja kieliä kohtaan, alkaen mahdollisimman varhaisesta iästä, ensimmäisestä koululuokasta lähtien. Tämän toivottiin vähentävän solvaamista ja väkivaltaa. Ohjeistus sisälsi myös kuuden sivun tietopakettin opettajille, kuinka he voisivat tunnistaa erilaisia perhemalleja ja seksuaalisuuden moninaisuutta sekä keskustella ja opettaa näistä teemoista. Tämä opetussuunnitelma sai negatiivisen vastaanoton konservatiivisilta vanhemmilta, uskonnollisilta organisaatioilta ja koulujen hallitusten jäseniltä. Ohjeistus tuomittiin näiden kuuden homoseksuaalisutta käsittelevän sivun vuoksi ja se poistettiin koulujen käytöstä. (Goldfarb 1998, 148.)

Children of the Rainbow -opetussuunnitelma aiheutti laajaa keskustelua ja väittelyä mediassa, kuinka seksuaalisuus tulisi esittää koulujen opetussuunnitelmissa ylipäänsä (Goldfarb 1998, 150). Suomessa opetussuunnitelmien perusteissa vain muutaman aiheen, terveystieto ensimmäisenä, tehtäväksi mainitaan seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyviä asioita. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että teemasta tulisi vaieta kaikkialla muualla. Moninaisuudesta opettamiseen velvoittavat monet muut asiakirjat, ohjeistukset ja määräykset – oppiaineesta riippumatta. Tasa-arvoa, ihmisoikeuksia ja identiteetin kehittymistä käsitellään esimerkiksi yläasteella ja lukiossa useissa oppiaineissa. Opettajalla

⁹ *Don't ask, don't tell* oli Yhdysvaltojen armeijan käytäntö vuosina 1993–2011, jossa seksuaalivähemmistöt olivat sallittuja armeijan palvelukseen, kunhan he eivät tuoneet seksuaalista suuntautumistaan esille. Mikäli seksuaalinen suuntautuminen tuli esille, heidät poistettiin tehtävistä. (Legrand 2009, 92.)

on oikeus omaan arvomaailmaansa, mutta opetustyössä opettajan vastuu on kuitenkin sidoksissa perustehtävään ja sitä määrittelevään normistoon, kuten lainsäädäntöön ja opetussuunnitelmiin. Opettajat tulkitsevat opetussuunnitelmaa eri tavoin, ja on opettajasta riippuvaista tuodaanko sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta esille näissä yhteyksissä. Opettajan olisi kuitenkin pystyttävä opettamaan asioita, jotka ovat oman ”mukavuusalueen” ulkopuolella. (Karvinen 2010, 123, 125; Lehtonen 2003, 52.) Opettajan ei tule olla ”neutraali” kun kyseessä on esimerkiksi homofobian käsittely (Clark 2010, 53). Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksista kirjoittava Stuart Biegel muistuttaa, että edes lain takaamat oikeudet eivät välttämättä näy käytännössä. Näin käy usein juuri koulumaailmassa, joka on hidaskäyttäytymisen vastainen muutoksia. Lain takaamat oikeudet ovat usein vasta ensiaskeleita parempaan suuntaan. (Biegel 2010, 109.)

Opettajilla on suuri vaikutus oppilaisiinsa, ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien esille tuominen on vahva viesti oppilaille. Jo pelkästään se, että opettajat käyttävät sanoja kuten homoseksuaali ja transgender, voi auttaa. Usein opettajat, ja aikuiset ylipäänsä, välttelevät tämän tyyppisten sanojen käyttöä nuorten kuullen. (DeWitt 2012, 30, 52.) Sanojen välttely antaa kuvan, että aiheesta on jotain häpeällistä ja kiellettyä. Harvoin heteroseksuaalisuudesta puhutaan suoraan, mutta se tulee ilmi puheessa automaattisesti. Yksityisen ja julkisen rajat asettuvat eri tavalla kun kyseessä on jokin muu kuin hetero-konteksti (Sorainen 2013, 39).

Lehtosen mukaan ei-heteroseksuaalisuudesta vaietaan myös oppikirjoissa. Kun homoseksuaalisuutta käsitellään, se kuvataan usein psykoanalyttisesti tai biologisesti, poikkeavuutena luonnollisena pidetystä heteroseksuaalisuudesta. (Lehtonen 2003, 53–54.) Myös Kilpiän mukaan heteronormatiivisuus tulee esille esimerkiksi oppikirjojen kvaliteetissa ja sanallisessa aineksessa, ja moninaisuudella on ”parhaassa” tapauksessa eriytetty oma kappaleensa, joka korostaa moninaisuuden erilaisuutta ja heteroseksuaalisuuden normatiivista luonnetta (Kilpiä 2011, 263). *Homoseksuaalisuus asettuu ongelmaksi, kun kysytään, mikä meni vikaan, kun ihmisestä ei tullutkaan heteroseksuaalista* (Lehtonen 2003, 66–67). Heteroseksuaalinen ydinperhe saatetaan asettaa nuoren tulevaisuuden tavoitteeksi, ja joissakin tapauksissa annetaan ymmärtää, ettei ilman sitä voi olla kunnollinen kansalainen (Lehtonen 2003, 77–78. Ks. myös Sorainen 2013, 28). Keskustelu esimer-

kiksi tasa-arvoisesta avioliittolaista ja adoptio-oikeuksista nostaa esille kysymyksen, kenellä on oikeus perheeseen. Monipuolinen keskustelu, kriittiset näkökulmat ja vaihtoehtoisten oppiaineistojen käyttö on tärkeää. Osa opettajista ja opiskelijoista suhtautuu kin kriittisesti heteronormatiivisuuden ilmenemismuotoihin, ja heteronormatiivisuutta haastavia tilanteita löytyy Lehtosen aineistosta esimerkiksi elämänkatsomustiedon tunneilta. Lääketieteellisen poikkeavuusajattelun sijasta ei-heteroseksuaalisten ihmisten omien näkökulmien esittäminen sekä heidän asemansa ja niihin liittyvien asenteiden esittely koettiin myönteisiksi käsittelytavoiksi. (Lehtonen 2003, 68, 71, 77–78.) Malisen mukaan suvaitsevaisuus ja informatiivisuus ovat kuitenkin lisääntyneet oppikirjoissa (Malinen 2006, 18, 22).

3.2 Kriittistä pedagogiikkaa ja aktivistisia opettajia

Opettajat nähdään usein nykyisen toisintajina, ei muutoksen tekijöinä. Aktivististen opettajien historia on kuitenkin rikas, kuuluisimpina esimerkiksi Paulo Freire ja bell hooks. (Marshall & Anderson 2009a, 11.) Onko koulussa tilaa kriittisille ajatuksille ja aktivistisille opettajille?

Kriittinen pedagogiikka tavoittelee yhteiskuntakriittistä ja kyseenalaistavaa, mutta samalla tulevaisuuteen rakentavasti suuntautuvaa asennetta. Vaikka kasvatuksen tutkimukseen on aina kuulunut kriittinen asenne, kriittiset kasvatustutkimukset ovat jääneet välillä marginaaleihin. Kriittinen tutkimus on moninaista ja laajaa, mutta kriittiseksi pedagogiikaksi on viime vuosikymmeninä ryhdytty kutsumaan suppeammin rajattuja kasvatuksen tutkimuksen ja teorian perinteitä. Yhdysvaltalainen kriittinen pedagogiikka pohjautuu erityisesti brasilialaiseen Freireen, osittain myös John Dewey'iin. Yhdysvalloissa termin kriittinen pedagogiikka -termin otti ensimmäisenä käyttöön Henry A. Giroux 1980-luvulla. Kuitenkin jo paljon aikaisemmin Saksassa käytettiin termiä kriittinen kasvatustiede. Siellä kriittisen pedagogian traditio pohjautuu Frankfurtin koulukunnan kriittisiin teorioihin. (Kiilakoski, Tomperi & Vuorikoski 2005, 8–13.)

Kriittinen pedagogiikka pyrkii purkamaan yhteiskunnan epädemokraattisia käytänteitä sekä edistämään oikeudenmukaisuutta, vapautta, väkivallattomuutta, moniarvoisuutta ja

tasavertaisuutta (Kiilakoski ym. 2005, 10–13). Sukupuolentutkijan ja historioitsijan Marianne Liljeströmin mukaan kriittisille teorioille on luonteenomaista tiedon prosessien ymmärtäminen erottamattomiksi historiallisesta, kulttuurisesta ja sosiaalisesta kontekstista sekä omien lähtökohtien pohdinta (Liljeström 2004, 13).

Kriittisellä pedagogiikalla ja feministisillä teorioilla on paljon yhteistä, sillä ne molemmat tarkastelevat maailmaa kriittisesti. Feminismin avulla pyrittiin aluksi parantamaan naisten asemaa, mutta sittemmin on tähdätty kaikenlaisen sukupuoleen, kuin myös rodulliseen, etniseen, seksuaaliseen tai luokkasidonnaiseen liittyvän rakenteellisen eriarvoisuuden poistamiseen. Se pyrkii ottamaan esille myös sen, kuinka sukupuolirooleihin ei niinkään synnytä, vaan niihin kasvatetaan ja sosiaalistetaan. (Liljeström 2004, 13; Suoranta 2005, 70–72. Ks. myös Giroux 2001; Marshall & Anderson 2009a, 22–24.) Myös queer-teoria lukeutuu kriittisiin teorioihin (Marshall & Anderson 2009a, 21–22).

Kriittiset teoriat tutkivat epäoikeudenmukaisten käytäntöjen juuria ja kuinka ne ovat sulautuneet osaksi instituutioiden, kuten koulun käytäntöjä. Kriittiset näkökulmat auttavat näkemään, että asioiden ei tarvitse olla niin kuin ne nyt ovat. Muutokset ovat mahdollisia. (Marshall & Anderson 2009a, 20.) Catherine Marshallin ja Amy L. Andersonin (2009b) toimittamassa teoksessa *Activist Educators. Breaking Past Limits* tarkastellaan opettajia, jotka ovat ottaneet opetustyössään kantaa johonkin sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymykseen, ja pohditaan, voiko opettaja olla samalla myös aktivisti. Opettaja-haastattelujen avulla päästään selville opettajien haasteista, valinnoista ja selviytymisstrategioista heidän puolustaessaan mielipiteitään, jopa työpaikkansa menetyksen uhalla. (Marshall & Anderson 2009b.) Yksi kirjan kirjoittajista on Wanda Legnard, joka on tutkinut seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien puolustajina aktiivisesti toimineita opettajia ja rehtoreita. Legnardin mukaan kasvattajan poliittisuuteen suhtaudutaan ylipäänsä epäilevästi, mutta etenkin, jos kasvattaja puuttuu seksuaali- ja sukupuolivähemmistön oikeuksiin. Tuodessaan näitä asioita esiin, opettajia saattaa uhata jopa työpaikkansa menetys. Vastarintaa tulee niin oppilaiden vanhemmilta kuin työnantajilta. (Legnard 2009, 98–100.) Opettaja voikin joutua ikävään välikäteen, jos nuoren vanhemmat eivät hyväksy esimerkiksi nuoren homoseksuaalisuutta. Joskus kasvatustyö-

tä tekevien tulee oppilaiden lisäksi kasvattaa oppilaiden vanhempia. (DeWitt 2012, 39, 41; Legrand 2009, 102.)

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä vaikenevat usein sellaisetkin päättäjät ja kasvat-
tajat, jotka välittävät kansalais- ja ihmisoikeuksista muutoin. Osa Legnardin tutkimuk-
seen osallistuneista opettajista yhdistää opettajan ja aktivistin roolin, osa opettajista pi-
tää ne erillään ollen aktivisti vain siviilielämässä. Opettajan ja aktivistin roolit pitäisi
pystyä yhdistämään, ja tämän tulisi näkyä jo opettajankoulutuksessa. Opettajaksi halua-
van ei tulisi joutua jättämään urahaaveitaan vain sen vuoksi, että he ovat sosiaalisen oi-
keudenmukaisuuden puolestapuhujia. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien
tukemiseksi tarvitaan muutoksia niin koulujen opetussuunnitelmiin ja käytänteisiin kuin
opettajankoulutukseenkin. Tarvitaan myös kouluhallinnon tuki sekä muita tukiverkosto-
ja ja yhdistyksiä helpottamaan opettajien työtä. (Legrand 2009, 93, 103–105.)

Freire puhuu vuonna 1970 ensi kertaa julkaistussa *Sorrettujen pedagogiikassa* talletta-
vasta ja problematisoivasta kasvatuksesta. Tallettavassa kasvatuksessa pyritään kätke-
mään tiettyjä tosiasioita, ja oppilas on tiedon passiivinen vastaanottaja, kun taas prob-
lematisoivassa kasvatuksessa pyritään purkamaan myyttejä, ja oppilaita kannustetaan
kriittiseen ajatteluun. (Freire 2005, 75–93.) Onko heteronormatiivisuus tallettavan kas-
vatuksen tulos?

Heteronormatiivisuus on hyvin syvällä yhteiskuntamme rakenteissa, mutta sen käsitettä
harvoin avataan lasten ja nuorten parissa. Opettajan on pyrittävä tuomaan näkyväksi
heteronormatiivisuuden konkreettiset seuraukset seksuaalisesti ja sukupuolisesti moni-
naisten ihmisten kannalta – he jäävät usein näkymättömiin. (Kilpiä 2011, 267.) Sirpa
Törmä muistuttaa, että opetussuunnitelmia ja niiden toteutumista tulisi tarkastella histo-
riallisina ja kulttuurisina ilmiöinä. Niiden tulkinta edellyttää kyseisen aikakauden yleis-
ten arvostusten ja normien tuntemusta. Ihminen on kuitenkin niin sidoksissa aikaansa,
että oman toimintamme piileviä normeja ja vääristyneitä tottumuksia on vaikea havaita,
sillä olemme omaksuneet ne itsestäänselvyyksinä. (Törmä 2003a, 109.)

Opetussuunnitelmat esittävät opiskeltavat asiat selvinä ja ristiriidattomina, ilman kyseenalaistamista. Yhteiskunnan ja sitä koskevan tiedon kiistanalaisuudelle ja muuttuvaisuudelle ei koulussa ole tilaa. (Tomperi & Piattoeva 2005, 268.) Opetussuunnitelmat näyttäytyvät kouluissa neutraaleina, vaikka todellisuudessa niiden muotoutumiseen ovat vaikuttaneet poliittiset tahot. Myös opettajan työ näyttäytyy asiantuntijan toimintana vailla yhteiskunnallisia sidoksia, vaikka todellisuudessa opettajat tekevät työssään jatkuvasti ratkaisuja, jotka sisältävät arvovalintoja. (Kiilakoski ym. 2005, 13–16. Ks myös. McLaren & Giroux 2001, 75–76.) Eettinen kasvatus ei voi perustua pelkästään opetussuunnitelmiin, vaan siihen tarvitaan myös opettajan omakohtaisia näkemyksiä eettisistä päämääristä. Voidaankin pohtia, ohjaako opettajan toimintaa hänen tietoinen näkemyksensä ihmiskäsityksestä ja kasvatuksen arvopohjasta vai onko hän vain yksi ratas kouluhallinnon koneistossa, jolloin yksilölliset ratkaisut eivät ole mahdollisia. (Törmä 2003a, 128; Törmä 2003b, 83.)

Törmän mukaan nykykoulussa opettajilla on mahdollisuus osallistua keskusteluun kokiensa opetussuunnitelmaa ja sen arvopohjaa. Arvojen ilmaiseminen on kuitenkin vaikeaa, sillä opettajat pyrkivät usein suhtautumaan objektiivisesti arvokysymyksiin. (Törmä 2003b, 87.) Sipilä kuitenkin muistuttaa, että toimiminen perinteen mukaan, muiden lailla, tuottaa illuusion, ettei itse olisi vastuussa valinnoistaan edes väärin toimiessa. Perinteet ja rajoitteet voivat helpottaa ihmisen elämää, mutta niiden sisältöä on tarkistettava ja ne on pystyttävä perustelemaan aina uudelleen. (Sipilä 1998, 123, 194.) Muutosten tulisi näkyä myös koulumaailmassa.

3.3 Kriittinen taidekasvatus moninaisuuden äärellä

Aiemmin on tullut esille, kuinka seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta usein vaietaan koulumaailmassa. Kriittinen pedagogiikka pyrkii muuttamaan tätä tähtäämällä moniarvoisuuteen ja tasavertaisuuteen. Kriittisen pedagogiikan ajamat arvot ovat hyvin pitkälti samoja kuin kanta-aottavan ja aktivistisen taiteen aiheet. Tulevana taidekasvattaja olen pohtinut, kuinka voisin hyödyntää kriittistä pedagogiikkaa kuvataideopetuksessa.

Yhdysvaltalainen taidehistorioitsija ja -kriitikko Grant Kester näkee taiteen avoimena tilana, jossa voi kysyä kysymyksiä ja esittää kriittisiä mielipiteitä, joita ei muualla siedettäisi. Hänen mukaansa sovellamme jatkuvasti yleistäviä ja stereotyyppisiä käsityksiä sekä toisiin ihmisiin että kokemuksiin, joita pidämme outoina ja joiden koemme uhkaavana eheää minuuttamme. Taide voi kyseenalaistaa tapojamme ymmärtää erilaisuutta. (Kester 2004, 68, 88–89.) Jos taide voi toimia yhteiskunnan muutosvoimana, ehkäpä kuvataidekasvatus voi muuttaa koulua (Rinne 2006, 116). Voiko seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta tuoda esille kuvataideopetuksessa?

Yolanda Medina (2012) on kehittänyt opetustavan, joka yhdistää taiteen ja kriittisen pedagogiikan. *Critical Aesthetic Pedagogy* tähtää sosiaaliseen muutokseen sen kautta, että oppilaat ymmärtävät omat mahdollisuutensa muutoksen tekijöinä. Tämä kriittisen estetiikan pedagogiikka nojautuu kriittiseen pedagogiikkaan ja pitää oppilaiden omaa kokemusmaailmaa tärkeänä. Nämä kokemukset ovat jopa kaikkein tärkein kasvatuksen työkalu. Tämä haastaa perinteisen tavan ajatella opetusta tapahtumana, jossa opettaja syöttää tiedon passiivisille oppilaille, ja tekee päätöksen siitä, millainen tieto on tärkeää. (Medina 2012, 28–29.)

Medinan mukaan ongelmana on itsemme näkeminen historian uhreina, joille asioita tapahtuu, ei niinä, jotka tekevät asioita, muutoksia. Kriittisen estetiikan pedagogiikka käyttää taidetta apuna, jotta oppilaat ymmärtäisivät maailmaa, heidän rooliaan siinä ja mahdollisuutensa muuttaa sitä. (Medina 2012, 41, 128.) Medina on käyttänyt kriittisen estetiikan metodia opettaessaan tulevia opettajia. Opettajaopiskelijoiden asenteiden muutokset ovat olleet vaikuttavia. Jos opiskelijat ennen kurssia tunsivat, etteivät he voineet tehdä mitään epäoikeudenmukaisuudelle, kurssin jälkeen he tunsivat, että mahdollisuudet muutoksiin ovat olemassa. *That's just the way things are* -ajattelumalli muuttuu, ja tulevat opettajat ovat ymmärtäneet olevansa roolissa, jossa he voivat edesauttaa muutosta parempaan. Medinan oppilas kirjoittaa: *I realized that for our society to change somebody has to take the first step, which I plan on doing in my classroom.* (Medina 2012, 117.)

Medinan mukaan mielikuvitus ja myötätunto, kyky asettua toisen tilalle, ovat avainasemassa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden saavuttamisessa (Medina 2012, 57). Mielikuvituksen tärkeyttä painottaa myös Eeva Anttila, jonka mukaan kuvittelukyky aktivoi uskomaan, että maailma voi muuttua, ja näin taide voi liikuttaa ja muuttaa ihmistä ja yhteisöä. Anttilan mukaan kriittisellä taidekasvatuksella on merkittävä rooli lapsen ja nuoren kriittisen tietoisuuden rakentumisen tukemisessa. (Anttila 2008, 43–45.) Myös Marjo Räsänen näkee, että kriittisessä taidekasvatuksessa ihmisen ja taiteen suhde ei ole vain esteettinen vaan pikemminkin yhteiskunnallinen ja eettinen (Räsänen 2006, 47).

Kuvataideopettajalla on mielestäni suuri rooli siinä, kuinka paljon ja miten kuvataideopetus koskettaa yhteiskunnallisia ja kiistanalaisia asioita. Opettaja voikin joutua ristiriitaiseen tilanteeseen pohtiessaan opetuksensa sisältöjä. Jokaisen opettajan on harkittava, kuinka vahvoja mielipiteitä uskaltaa opetuksessaan tuoda esille. Yhteiskunnallisia teemoja voi toki tuoda esiin neutraaliin sävyyn ilman oman kannan ilmaisemista, mutta uskoisin tämän olevan hankalaa. Opettajan omat näkemykset ohjaavat väistämättä käsiteltävien aiheiden ja teosten valintaa sekä tapaa, kuinka niitä käsitellään. Teemu Mäki muistuttaakin, että taideteos on aina poliittinen puolustaen jotakin ihmiskäsitystä ja maailmankatsomusta, vastustaen monia muita (Mäki 2005, 201–202). Taidekasvattajan työtä ei ohjaa pelkästään hänen taidekäsityksensä vaan myös hänen ihmiskäsityksensä (Sava 2007, 113). Myös oman identiteetin ilmaisu sinänsä voi olla poliittinen teko (Jacob 1995, 53). Näin ajattelen olevan Greyn kohdalla. Hänen pelkkä olemuksensa on vastoin joidenkin ihmiskäsitystä.

Opettajan tulee edistää oikeudenmukaisuutta ja ihmisoikeuksia, ja nämä eivät ole irrottavissa yhteiskunnallisista näkemyksistä. Poliittisille kannanotoille on siten koulussa perusteltu paikkansa, vaikka koulua leimaakin näennäinen epäpoliittisuuden perinne. Niiden ilmaiseminen ei kuitenkaan ole helppoa, sillä opettajat joutuvat tasapainoilemaan vastakkaisten odotusten, sosiaalistamisen ja kriittisyyden välillä. (Tomperi & Piattoeva 2005, 258, 269. Ks. myös Kiilakoski ym. 2005, 13–16.) Myös kuvataideopettaja osallistuu tähän tasapainoiluun pohtiessaan, ottaako hän eettisesti haastavia visuaalisen kulttuurin ilmiöitä esille opetuksessaan, ja millaisia keskusteluja näistä kuvista käydään (Koivurova 2010, 20). Kuvataideopettaja voikin tuntea olevansa arvojen “se-

kamelskassa”, kun hänen omat näkemyksensä, kouluopetuksen tavoitteet ja oppilaiden kotikasvatus kohtaavat (Kiil 2009, 52–53). Yhteiskunnallisten ja ristiriitaisten asioiden käsittely vaatii opettajalta rohkeutta ja oikeaa lähestymistapaa. Etenkin nykytaiteen käyttö voi olla haastavaa, mutta sen kautta voidaan käydä dialogia, jossa käsitellään sosiaalista todellisuutta ja neuvotellaan asioiden merkityksistä. (Laitinen 2003, 196, 201. Ks. myös Rinne 2006.)

Nykytaide haastaa usein esimerkiksi sortavia käytäntöjä, mutta kouluissa tarjottava taideopetus on usein konservatiivista ja ajastaan jäljessä, eikä se ole kytköksissä nykytaiteen käytäntöihin (Medina 2012, 124). Oppilaat kuitenkin kokevat vahvemman kytköksen nykytaiteeseen kuin perinteisiin taidehistorian teoksiin. Taidetta voidaan hyödyntää opettaessa sosiaalista oikeudenmukaisuutta haastaen oppilaat syvälliseen pohdiskeluun. Sosiaalista oikeudenmukaisuutta voidaan opettaa tutustumalla aktivistisiin taide-teoksiin ja aktivistitaiteilijoiden elämään sekä käyttämällä kriittisiä tekstejä yhdessä taiteen kanssa. Oppilaille voi antaa myös mahdollisuuden osallistua aktivistisiin taideprojekteihin. Kaikki kasvattajat voivat käyttää aktivistia taideteoksia kasvatustyössään, sillä ne voivat olla väylä erilaisten identiteettien tutkimiselle. (Beyerbach 2011, 6–7; Beyerbach & Ramalho 2011, 203.)

Kuvataideopetuksen suhdetta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin ei ole tutkittu paljoa. Aihetta tosin liipataan useissa aktivistiseen taiteeseen ja sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvässä taiteen tutkimuksessa. Laurel Lampelan mukaan monikulttuurisuus erilaisissa muodoissaan on ainakin yhdysvaltalaisessa taidekasvatuksessa otettu huomioon jo useamman vuosikymmenen ajan, mutta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ovat tulleet mukaan taidekasvatukseen vasta pikkuhiljaa (Lampela 2007, 34–35). Lampela on nimenomaan tutkinut kuvataideopettajien tietämystä taiteilijoista, jotka kuuluvat seksuaalivähemmistöihin, sekä sitä ottavatko kuvataideopettajat näiden taiteilijoiden töitä ja ylipäänsä seksuaalivähemmistöjen asioita esille opetuksessaan. Lampelan tutkimukseen osallistui satunnaisesti valittuja yhdysvaltalaisen *National Art Education Associationin* jäseniä sisältäen taidekasvattajia eri luokka-asteilta peruskoulusta aina yliopistoon saakka sekä museopedagogeja. Suurin osa vastaajista oli heteroseksuaalisia naisia. (Lampela 2001, 150–151.)

Lampelan tutkimuksesta ilmenee, että suurin osa opettajista käyttää seksuaalivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden teoksia opetuksessaan. Kuitenkin noin 40 prosenttia opettajista kertoi, että he tuntuivat olonsa epämukaviksi, mikäli he mainitsisivat taiteilijan kuuluvan seksuaalivähemmistöihin tai mikäli he keskustelisivat homoseksuaalisuudesta luokkahuoneessa. 46 prosenttia lukion opettajista ja 29 prosenttia peruskoulun opettajista kertoi pitävänsä tärkeänä näiden taiteilijoiden sisällyttämistä opetussuunnitelmaan. 60 prosenttia vastanneista oli kuitenkin sitä mieltä, että ei ollut tärkeää tietää taiteilijan kuuluvan seksuaalivähemmistöön ymmärtääkseen hänen tekemäänsä taidetta, ja hieman yli puolen mielestä keskustelun käyminen taiteilijan seksuaalisesta suuntautumisesta oli epäolennaista suhteessa taiteilijan taiteeseen. (Lampela 2001, 151–152.)

Kuvataideopettajat kertoivat, että heistä oli vaikeaa löytää asiallista tietoa, kuinka puhua taiteilijan seksuaalisesta suuntautumisesta luokkahuoneessa. Kuvataideopetuksen oppimateriaaleissa seksuaalivähemmistöt eivät ole esillä. Heteroparit esiintyvät kattavasti taideteoksissa, mutta lesbo- ja homoparit harvemmin, etenkin kuvataidetunnilla. Taidehistoriassa taiteilijan seksuaalinen suuntautuminen on usein jätetty kertomatta, jolloin oletukseksi jää taiteilijan heteroseksuaalisuus. (Lampela 2001, 146, 154, 157; Lampela 2007, 36.) Nykyisin tietoa on kuitenkin enemmän saatavilla, myös opettajien avuksi. Esimerksi National Art Education Associationin alainen *Lesbian, Gay, Bisexual and Transgendered Issues Caucus* -järjestö sekä *Queer Issues Caucus* -järjestö kannustavat visuaalisen alan opettajia kertomaan opetuksessaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden elämästä ja taiteesta. (Lampela 2001, 149–148; Lampela 2007, 34. Ks. myös Cosier & Sanders 2007, 24.)

Lampelan tutkimuksen mukaan kuvataideopettajat siis sisällyttivät seksuaalivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden töitä opetukseensa, mutta eivät välttämättä kertoneet taiteilijoiden seksuaalisesta suuntautumisesta, koska tämän ei katsottu olevan oleellista taiteen kannalta. Tämä tieto kuitenkin auttaisi heidän teoksensa tulkitsemisessa eikä oppilaalle jäisi oletusta taiteilijan heteroseksuaalisuudesta. Heteroseksuaalisten taiteilijoiden identiteetti kuitenkin tuodaan avoimesti esille kertomalla esimerkiksi aviopuolisointa ja lapsista. Lampelan mukaan osa tutkimukseen osallistuvista opettajista ei ymmärtänyt, että puhuminen taiteilijan seksuaalisesta suuntautumisesta ei tarkoita sitä, että oppi-

laille tulee puhua taitelijan seksuaalisista käytännöistä. Opettajien tulisi ymmärtää että seksuaalisen identiteetin kertominen ei pelkästään tuo esille moninaisuutta, vaan voi myös auttaa oppilaita ymmärtämään taiteilijan taidetta paremmin. (Lampela 2001, 156–158.)

Kuvataideopettajien, muiden opettajien joukossa, ei tule sietää homofobisuutta koulussa. Oppilaat käyttävät sanaa homo halventavassa mielessä myös kuvataidetunnilla, ja tämä tulee estää. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvien taitelijoiden esiin tuominen, ja osoittaminen, että he ovat yhtä tärkeitä kuin heteroseksuaaliset taiteilijat, voi olla yksi keino tuoda esille seksuaalisuuden moninaisuutta positiivisessa valossa. Oppiessaan seksuaalivähemmistöihin kuuluvista taitelijoista, oppilaat voivat nähdä positiivisia esikuvia ja ymmärtää, että homoseksuaaleja on ollut kautta historian. (Lampela 2007, 35.) Lampelan tutkimukseen osallistuneista taidekasvattajista 44 prosenttia ajatteli, että vähemmistöihin kuuluvat taiteilijat voivat tarjota positiivisen esikuvan oppilaille, 38 prosenttia oli tästä epävarmoja ja 15 prosenttia oli eri mieltä (Lampela 2001, 153). Opetussuunnitelmassa, taiteen opetussuunnitelma mukaan lukien, tulee tulla esille kokonaiskuva ihmisistä ja heidän välisistä erilaisista suhteista (Lampela 2007, 36). Osa opettajista ei kuitenkaan halua tehdä muutoksia opetussuunnitelmiin ilman koulun johdon tukea (Lampela 2001, 158). Opettajat, jotka puhuvat seksuaalivähemmistöistä opetuksessaan saattavat kohdata vastustusta koulujohdon lisäksi myös oppilaiden vanhemmilta (Lampela 2007, 41). Vaikka opetussuunnitelmiin voi olla vaikeaa tehdä muutoksia, opettaja voi kuitenkin saada jokaisen oppilaan tuntemaan olonsa hyväksytyksi. Huolestuttavaa mielestäni on, että 20 prosenttia Lampelan tutkimukseen osallistuneista opettajista uskoi menettävänsä työnsä, mikäli he puhuisivat luokkahuoneessa taiteilijoiden homoseksuaalisuudesta ja 21 prosenttia suhtautui työnsä menettämiseen epävarmasti. (Lampela 2001, 152, 158.) Tämä kertoo selvästi siitä, kuinka aihe on edelleen tabu koulumaailmassa.

Kuten aiemmin on tullut esille, sukupuolen moninaisuus on monelle vielä seksuaalisuuden moninaisuutta vieraampi aihe. Rebecca Dittman ja Pam Meecham (2006) ovat tutkineet erityisesti sukupuolen moninaisuuden esiintuomista kuvataideopetuksessa. Heidän mukaansa taide on jo pitkään tarjonnut turvapaikan marginaalissa oleville ja mahdollisuuden käsitellä erilaisuutta. Identiteetin käsittelystä ja oman kehon käytöstä on

tullut taiteelle tyypillistä. Taidekasvatus voi huomioida niitä teemoja, jotka muualla ehkä jätetään huomiotta. Se voi olla myös paikka tarkastella kehoa ja identiteettiä, seksuaalisuutta ja sukupuoli-identiteettiä. Myös transgenderiys, transsukupuolisuus ja transvestismi ovat hyväksyttävä aiheita taiteessa, ja kuvataide voi tarjota biologiselle lähestymistavalle vaihtoehdoisen tavan tutustua sukupuolen moninaisuuteen. Näitä aiheita voidaan siis oivallisesti käsitellä totutusta poikkeavalla tavalla – perinteisen seksuaalikasvatuksen sijaan taiteen opetussuunnitelmassa. Kuvataide tarjoaa turvallisen paikan keskustella kehoon liittyvistä teemoista, sillä se mahdollistaa etäisyyden ja visuaaliset representaatiot, joita tiede ei voi tarjota. Taiteen opetussuunnitelma voi tarjota oppilaille mahdollisuuden keskustella identiteeteistä ilman tuomitsemisen pelkoa ja henkilökohtaisuudesta etäännyttäen. (Dittman & Meecham 2006, 403, 407–409.)

Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta voi tuoda kuvataidetunnilla esille tarkastelemalla sellaisten taiteilijoiden töitä, jotka tutkivat tätä tematiikkaa teoksissaan. Greyn luento oli tällaisesta kuvataidetunnista hyvä esimerkki. Se ei ole kuitenkaan ainut keino, sillä aiheeseen voi tutustua myös työskentelyn kautta. Taidekasvattaja ja taiteilija Barbara Stout tutkii omassa taiteessaan sukupuolten rajoja ja kannustaa tällaiseen työskentelyyn myös kuvataidetunnilla. Esimerkiksi omakuvan tekeminen voi olla vaikuttava keino tarkastella sukupuolta. Oppilaat voivat luoda Stoutin tavoin esimerkiksi androgyynejä omakuvia, joko piirtäen tai erilaisten kuvakollaasien, maskeerausten ja asusteiden avulla. Tällaiset tehtävänannot voivat johtaa monenlaisiin keskusteluihin koskien esimerkiksi sukupuolirooleja, sukupuolen biologista perustaa, sukupuolesta johtuvaa syrjintää, vaatetusten ja asusteiden roolia yhteiskunnassa, seksuaalista suuntautumista sekä androgyyneihin suhtautumista erilaisissa kulttuureissa, uskonnoissa ja populaarikulttuurissa. (Stout 2011, 190.)

Sukupuolirajojen ylittäminen kuvataidetunnilla ei ole kuitenkaan helppoa. Tarja Kankunen (2004) on tutkinut sukupuolen rakentumista 7. luokkalaisten kuvataideopetuksessa väitöstyössään *Tytöt, pojat ja 'erojen leikki'*. *Sukupuolen rakentuminen koulun kuvataideopetuksen arjessa*. Hänen mukaansa sukupuoli näyttäytyy kuvataidetunnilla usein vastakohta-asetelmina, ja etenkin pojille sukupuolirajan ylittäminen on hankalaa. Mikäli poika ylittää esimerkiksi piirroksissaan tyypillisen maskuliinisuuden rajat, sen täytyy tapahtua huumorin tai muun uudelleen tulkinnan kautta ollakseen sosiaalisesti hyväksyt-

tävää. Rajanylitys vaati myös lujaa itsetuntoa. (Kankkunen 2004, 103–106.) Myös Anniina Koivurova (2010) on huomannut tämän. Väitöskirjassaan *Kuvien rajat. Toivotut ja torjutut kuvat kuvataidetunnin sosiaalisessa tilassa* Koivurova perehtyy eläytymismenettelmää käyttäen niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat 7. luokkalaisten kuvataidetuntitoimintaan. Hänen mukaansa oppilaat käyttävät huumoria suojautumismekanismina käsitellessään ristiriitaisia teemoja. Kulttuurisesti opittuihin sukupuolirooleihin halutaan identifioitua, eivätkä oppilaat murtaneet näitä sukupuolittuneita identiteettejä. Pojat eivät saa olla feminiinisiä, ja heillä on kova paine lunastaa paikkansa heteroyhteisössä. Tämä näkyy esimerkiksi homotteluna ja homoseksuaalisuuden esiintymisenä nuorten kuvissa kiellettyinä, negatiivisena aiheena. (Koivurova 2010, 244, 248, 257, 279. Ks. myös Addison 2007; Kiil 2009, 206–210.)

Tuula Vanhatapion (2010) väitöskirjasta *Poikavoimaa kuvataideharrastukseen. Pohjoinen näkökulma poikien ja lasten vanhempien näkemyksiin kuvataideharrastuksesta ja kuvataideopetuksesta* ilmenee, kuinka heteronormatiivisuus ja tiukat maskuliinisuuden rajat voivat olla esteenä poikien kuvataideharrastukselle sekä yksilöllisen minuuden rakentamiselle. Kuvataideopetuksen tulisi ottaa sukupuolten erot huomioon, mutta sen ei tulisi perustua tyttöjen ja poikien vastakohtaisuuteen, vaan opetuksessa oppilaat tulisi kohdata yksilöinä. (Vanhatapio 2010, 62, 124, 146.) Kuvataidetunti voi olla paikka, jossa sukupuolen ja seksuaalisuuden rajoja voitaisiin koetella (Kankkunen 2004, 153; Koivurova 2010, 287; Vanhatapio 2010, 202–204). Opettaja voi kannustaa rajojen ylityksiin, kuitenkin pakottamatta, vaan tuoden esille sukupuolta konstruktiona ja vaihtoehtoisia tapoja olla. Kuvataidetunti voi mahdollistaa rakenteita kyseenalaistavia keskusteluja ja eettisiä pohdiskeluja esteettisen rinnalla. (Kankkunen 2004, 150, 153, 156.) Taideopetuksen ei tule jättää sivuun taiteen sosiaalista ja poliittista ulottuvuutta, sillä silloin jätetään osa visuaalisen kulttuurin opettavasta potentiaalista käyttämättä. Taideopetus voi ottaa esille myös seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden, ja pohtia, mitä on olla ihminen. (Dittman & Meecham 2006, 408, 413–414.) Mikäli aiheesta vaietaan koulussa, nuori kasvaa median stereotyyppien varassa (Addison 2007, 17). Olenkin alkanut pohtia sitä, kuinka opettajan työssä merkitykselliseksi nousee ei pelkästään se, mistä opettaja puhuu, vaan myös se, mistä hän ei puhu. Vaikenemalla opettaja antaa oppilaille signaalin, että vaiettu asia on merkityksetön tai että, siinä on jotain pelättävää tai hävetävää.

4. Yhteisötaide – tekoja teosten sijaan

4.1 Taiteen muuttunut rooli

Suzanne Lacy otti käyttöön termin *New Genre Public Art* puhuttaessa julkisesta taiteesta, jossa taiteilija sitoutuu työskentelemään yleisön tai yhteisön haastavienkin ongelmien parissa. Tällöin taiteilijan haasteena on omien näkemysten yhdistäminen yhteisön näkemysten kanssa. (Lacy 1995a, 39.) Paikkasidoinnaista taidetta tutkivan Miwon Kwonin mukaan uusi julkinen taide on helposti lähestyttävää ja tavallisten ihmisten asioita käsittelevää. Teoksia ei tehdä yleisölle vaan yleisö tekee ne. (Kwon 2002, 107.) Kansainvälisessä keskustelussa yhteisöllisestä tai sosiaalisesta taiteesta käytetään myös muita lukuisia englanninkielisiä nimityksiä, kuten *Community Art*, *Socially Engaged Art*, *Littoral Art*, *Activist Art*, *Dialogical Art* ja *Conversational Art* (Kantonen 2005, 46). Yhteisötaide -käsite tuli Suomessa tutuksi 1990-luvun loppupuolella (Harle 2007, 249). Yhteisötaiteen lisäksi suomalaisessa keskustelussa käytetään myös käsitteitä uusi julkinen taide, poliittinen taide, sosiaalinen taide, sosiaalisesti sitoutunut taide ja aktivismitaite (Kantonen 2005, 46). Käytän tässä tutkimuksessa termiä yhteisötaide, koska se on ymmärrettävä ja yleiseen tietoisuuteen levinnyt suomenkielinen käsite. Sillä voi viitata hyvin monenlaiseen taiteeseen, joka keskittyy ihmisten välisiin suhteisiin. (Kantonen 2010, 75.)

Teemu Mäen mukaan yhteisötaide määritellään yleensä jonkin yhteisön ehdoilla, yhteisön jäsenten kanssa ja heitä varten tehtäväksi taiteeksi, johon kuuluu kuitenkin myös teosten julkistaminen myös sellaisille, jotka eivät ole teosten tekemiseen osallistuneet. Mäki ehdottaa yhteisötaiteelle seuraavaa määritelmää: *yhteisötaide on taidetta, jota amatööriryhmä tekee yhteistyössä ammattitaiteilijan kanssa.* (Mäki 2007, 232.) Tämä määritelmä on kuitenkin epätarkkana, sillä Kantosen mukaan yhteisötaiteilijat toimivat nykyisin yhä useammin myös yhteistyössä taiteilijayhteisöjen kanssa (Kantonen 2010, 83).

Yhteisötaiteessa osallistujien oma kokemusmaailmaa on merkityksellinen tutkimuskohde (Sederholm 2007, 51). Kantosen mukaan yhteisötaiteessa taiteilijan ja yleisön väliset rajat muuttuvat epäselviksi, sillä yleisö tai osa yleisöstä osallistuu taideteoksen tekemiseen. Myös taideteos määritellään yhteisötaiteessa uudella tavalla. *Taideteos on jotain,*

mitä yhteistyön tuloksena syntyy, mutta jo yhteistyö sinänsä voidaan määritellä taiteeksi, ikään kuin jatkuvaksi performanssiksi, jonka esittäjät ovat samalla oma yleisönsä. (Kantonen 2005, 49.) Prosessi sekä prosessin aikaiset kohtaamiset ja keskustelut nousevat yhteisötaiteessa merkityksellisiksi, ja voidaankin pohtia, missä kohtaa projektia taide tapahtuu. Vuorovaikutuksen estetiikan tutkimisen myötä voidaan puhua uudenlaisesta yhteisötaiteesta, keskustelutaiteesta. Keskustelu voi tarkoittaa sekä teoksen yhteiskunnallista keskusteluvuutta tai sitä, että teoksessa on mukana monenlaisia näkemyksiä. (Kantonen 2005, 31, 33, 68). Ehkä selkeyttävä tiivistys yhteisötaiteesta on Kantosen kuvaus: *Yhteisötaide on yhdessä tekemisen taidetta, dialogia, jossa yhteistyön osapuolet taiteen välityksellä käyvät keskustelua jostain tärkeänä pitämästään aiheesta.* (Kantonen 2005, 50.)

Yhteisötaide koettelee perinteisen taiteen rajoja. Grant Kesterin mukaan tämä muutos lähti liikkeelle 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin taiteessa tapahtui asteittainen muutos pois objekti-keskeisyydestä. Teokset alkoivat muuttua riippuvaisiksi yleisön vuorovaikutuksesta ja hetkellisestä esteettisestä kokemuksesta siirryttiin kohti pitkäkestoisia prosesseja. (Kester 2004, 13–14.) Vastoin taiteen tuotteistamista taidemarkkinoille esimerkiksi paikkasidonnainen taide suuntautui pois visuaalisuudesta ja materiaalisuudesta kohden tekstuaalisia ja didaktisia eleitä, tapahtumia ja performansseja, jotka silti vielä perustuvat tietyille kauneuskäsityksille. Taideteoksen ei enää tarvinnut olla objekti vaan teko tai prosessi. Paikan fyysisten ominaisuuksien muokkaamisesta on siirrytty sosiaalisten ongelmien, kuten homofobian, käsittelyyn. (Kwon 2002, 24, 111; Lacy 1995b, 176.) Toisin sanoen visuaalisista taideteoksista on siirrytty ajattelun alueelle. Näin ollen käsitetaiteen voidaan sanoa vaikuttaneen yhteisötaiteeseen paljon, sillä siinä ajattelu korvaa materian ja erilaiset tekniikat. Käsitetaide sekä performanssitaide toivat esiin myös taiteen prosessiluonteen eivätkä materiaaliset objektit ole enää kuvataiteenkaan ensisijainen olomuoto. (Haapala 1999, 81; Sederholm 2007, 47.) Materian voivat korvata sosiaaliset suhteet ja siteet. Ranskalainen taiteen tutkija Nicolas Bourriaud (2002) käyttää termiä relationaalinen estetiikka kuvaamaan tätä suhdejärjestelmää, josta taiteilija on kiinnostunut. Taide ottaa teoreettiseksi suunnakseen pikemminkin ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja sosiaalisen kontekstin kuin itsenäisen ja yksityisen tilan. Bourriaudin mukaan tämän päivän taiteella on erityislaatuinen luonne, sillä se luo suhteita taidemaailman

ulkopuolelle, yksilöiden ja ryhmien välille, taiteilijan ja maailman välille sekä katsojan ja maailman välille. Suhteista on tullut kokonaisvaltainen taidemuoto: taide ei enää esitä utopioita vaan se pikemminkin yrittää muodostaa konkreettisia tiloja, kuten oikeudenmukaisempia sosiaalisia suhteita. Objekteja ei kuitenkaan tarvitse hylätä, vaan myös ne voivat luoda sosiaalisia suhteita. Bourriaud on huolissaan, kuinka nykyään koneet ja automaattit ovat korvanneet useat ihmistenväliset kohtaamiset. Nykytaide sen sijaan ottaa kohtaamisen tehtäväkseen. Nykyteosten läpi ei voi vain kävellä vaan niiden läpi tulee elää, ja ne voivat aloittaa rajattoman keskustelun. (Bourriaud 2002, 13–17, 26–28, 33, 46.)

Edellä on noussut useampaan otteeseen esiin keskustelu osana taidetta. Kester käyttää käsitettä *Dialogical Art* (dialoginen taide) taiteesta, jossa korostuu lopputuloksen sijasta keskustelu. Kesterin mukaan keskustelu sinänsä voi olla esteettistä. Taidemaailman sisäisen kritiikin sijasta suuntaudutaan gallerian seinien ulkopuolelle, ja taiteilijat ovat kiinnostuneita yksilöiden välisistä suhteista sekä sosiaalisesta ja poliittisesta aktivismista. Taiteilijan työskentelyä ei ohjaa tietyn visuaalisen vision tavoittelu, vaan pikemminkin kuuntelu ja vuorovaikutus erilaisten ihmisten kanssa. Dialoginen taide laajentaa esteettisen käsitettä, sillä se voi perustua moneen aistiin ja se on usein enemmän tilallista kuin visuaalista. Dialogisesta taiteesta myöskään harvoin jää mitään konkreettista pysyvää, muuta kuin esimerkiksi lehtiartikkeleita. (Kester 2004, 13, 9, 118, 189–190.)

Yhteistyöhön ja dialogiin perustuvien taideteosten esteettistä merkittävyyttä voi olla vaikea tunnistaa. Dialogisessa estetiikassa teoksen lähtökohtana on dialogi yhteisön kanssa, ja kokemukset ja mahdolliset kuvat ja objektit kumpuavat tästä dialogista. Dialogista taidetta voidaankin kritisoida sen esteettisistä puutteista tai siitä, ettei se juurikaan eroa sosiaalisesta tai poliittisesta aktivismista. Dialogisella taiteella on Kesterin mukaan kuitenkin oma esteettinen tilansa, eikä se ole vain maalaustaiteen ja veistotaiteen täydennystä. Dialogista taidetta tulisikin arvostella vuorovaikutuksen perusteella, ei perinteisten taideteosten arviointitavan mukaan. (Kester 2004, 10–13, 24, 59, 189.)

Kesterin mukaan taideteos (tai -teko) voi muuttaa yhteisöä tässä ja nyt fyysisen ja dialogisen vuorovaikutuksen kautta. Hyvä esimerkki sosiaalisesti sitoutuneesta taiteesta on

Itävaltalainen taideryhmä *WochenKlausur*. WochenKlausur on toiminut konkreettisesti asioihin puuttumalla jo pitkään. Heidän toimintaansa taiteen perinteiset materiaalit eivät ole riittäviä, vaan he ovat korvanneet kankaat ja pigmentit sosiaalipoliittisilla suhteilla. Vuonna 1994 he esimerkiksi halusivat löytää ratkaisun Zürichiläisten kodittomien, huumeriippuvaisten prostituoitujen ongelmaan saattamalla yhteen poliitikkoja, journalisteja, aktivisteja ja seksityöntekijöitä keskustelemaan aiheesta. He järjestivät kolmen tunnin mittaisen risteilyn, jossa eri osapuolet pystyivät keskustelemaan aiheesta puolueettomalla maaperällä. Neuvottelujen seurauksena kodittomille prostituoiduille järjestettiin asuntola – turvapaikka, jossa he pääsivät nukkumaan ja pääsyn tarvittaviin palveluihin. WochenKlausur haluaa haastaa totuttuja tapoja ajatella asioita, kyseisessä esimerkissä tavan ajatella prostituoidut yhteiskunnan hylkiöinä. (Kester 2004, 1–3, 58.)

Toisena esimerkkinä Kester käyttää Suzanne Lacyn yhteistyössä Annice Jacobyn ja Chris Johnsonin kanssa Oaklandissa, Kaliforniassa järjestämää performanssia *The Roof Is in on Fire* (1993–1994). Tämä performanssi kokosi parkkihalliin tummaihoisia nuoria, paikallisia edustajia ja median väkeä keskustelemaan tummaihoisten nuorten kohtaamista ongelmista ja stereotyyppioista. Lacy on järjestänyt vastaavanlaisia julkisia keskusteluja useiden vuosikymmenten ajan. Keskustelu johti uusiin tapaamisiin ja keskusteluihin esimerkiksi nuorten ja poliisien välillä ilman tyypillisiä ennakkoluuloja. (Kester 2004, 3–5.)

On tyypillistä, että taideteokset ovat dialogissa katsojan kanssa, mutta yleensä tähän dialogiin sisältyy taideobjekti. Lacyn ja WochenKlausurin projekteissa puolestaan dialogista tulee olennainen osa teosta itseään. Nämä dialogit auttavat näkemään piintyneiden identiteettien ja tapojen taakse. Kesterin mukaan taideteos voi olla pikemminkin kommunikaatioprosessi kuin fyysinen objekti, jolloin kuvataiteen periaatteet voivat lähentyä teatteria. WochenKlausurin, Lacyn ja muiden vastaavien taiteilijoiden teoksia ei kuitenkaan kutsuta teatteriksi, vaikka ne ovat performatiivisia siinä mielessä, että niissä taiteilijan ja hänen yhteistyökumppaniensa identiteetit rakentuvat taiteellisen prosessin aikana tapahtuvissa kohtaamisissa. (Kester 2004, 8, 90.) Ja miksipä kutsuttaisinkaan. Kesterin tavoin en näe todellisten muutosten olevan teatteria, vaan elävää elämää. Aitoina elämän tilanteina näen myös Greyn Setalaisten kanssa toteuttaman projektin.

Taide on avoin käsite ja sillä voi olla hyvin monenlaisia tehtäviä. Joskus voi olla jopa vaikeaa asettaa rajaa taiteen ja ei-taiteen välille. Taiteen olemukseen kuuluu uuden etsiminen ja rajojen rikkominen, joten taiteen määrittäminen käy oikeastaan turhaksi. Yksilö ja aikakausi antavat taiteelle erilaisia merkityksiä, ja taiteeksi voi periaatteessa siis kääntyä kaikki se mitä taiteeksi kutsutaan. (Ks. esim. Sava 2007, 91; Shusterman 1997, 25.) Jos taiteilijan työ vaati ennen lähinnä fyysisiä ponnistuksia, Kwonin mukaan nykyään taiteilijan tulee neuvotella, koordinoita, tehdä kompromisseja, tutkia, edistää omaa asiaa, organisoida ja haastatella (Kwon 2002, 51). Yhteisön luonteesta riippuen yhteisötaiteen menetelmät voivat muistuttaa aktivismia, sosiaalityötä, etnografiaa, kasvatusta tai yhteiskuntasuunnittelua (Kantonen 2005, 40). Kun taiteilija alkaa analysoida sosiaalista tilannetta taiteensa kautta, vaaditaan taitoja, joita oletetaan olevan yhteiskuntatieteilijällä, tutkivalla journalistilla ja filosofilla (Lacy 1995b, 176). Tämä 1990-luvulla alkanut taiteen ja sosiaalipolitiikan sekä taiteilijan ja sosiaalityöntekijän rajojen häilyminen näkyy myös taideprojektien rahoituksessa, joka saattaa tulla pikemminkin sosiaalityötä kuin taidetta tukevilta organisaatioilta (Kester 2004, 137–139). Rajojen häilyminen antaakin aiheita yhteisötaiteen eettisyyden tarkasteluun, jota tarkastelen seuraavaksi.

4.2 Pohdintoja yhteisötaiteen eettisistä periaatteista

Eettisesti oikein toimiminen korostuu taiteen roolin moninaistuessa ja sen lähestyessä esimerkiksi sosiaalityötä. Mitä taiteen nimissä voi tehdä ja mitä seikkoja taiteilijan tulee ottaa huomioon työskennellessään yhteistyössä yhteisön kanssa?

Haastattelemani kuvataideopettaja pohti taiteen rajoja ja taiteilijan valtuuksia sekä Greyn toiminnan eettisyyttä. Riikka Haapalainen muistuttaa, että työskennellessään yhteisöllisessä taideprojektissa, taiteilijan tulee tiedostaa toiminnan eettisyys ja erottaa oma toiminta esimerkiksi terapiatoiminnasta, johon ei ole koulutusta. *[T]aiteilija on taiteen soveltavassakin käytössä aina taiteilija, jonka hyödyntämät menetelmät ovat aina taiteelliset.* (Haapalainen 2007a, 76.) Yhteisötaideprojektit vaativat taiteilijalta usein taitoja, joita taidekouluissa ei opeteta, esimerkiksi poliittista ymmärrystä (Kester 2004, 140). Taiteen rajapinnoilla liikuttiin myös Greyn projektissa. Greyn luento toisen asteen

oppilaitoksen visuaalisen alan opiskelijoiden oppitunnilla olisi yhtä hyvin voinut olla osa terveystiedon opetusta kuin taideopetusta. Koska Grey kuitenkin toimi taidefestivaalin puitteissa taiteilijana, toiminta myös lukeutui taidetoiminnaksi. Myös työskentelemissä Seta-yhteisön kanssa taiteen rooli oli moniulotteinen yhdistäen sosiaalityön ja taiteen Setalaisten tarpeet huomioiden. Kwon muistuttaa, että kukaan yhteisön ulkopuolinen ei voi tietää yhteisön tarpeita. Parhaassa tapauksessa toiminta on yhteisölähtöistä: yhteisö määrittää idean ja aiheen, ja parhaimmillaan yhteisö on itse idea tai teos. (Kwon 2002, 96.) Grey saapui Kuopioon ilman tarkkoja suunnitelmia nimenomaan kuunnellakseen Seta-yhteisöä. Toiminta rakentui heidän yhteisönsä sisälle, ja esimerkiksi klubiillan paikaksi valikoitu baari, jossa Seta yleensäkin järjestää tapahtumiaan. Torilla tapahtuneessa performanssissa Setalaiset puolestaan olivat itse teos yhdessä muiden kaupunkilaisten kanssa.

Yhteisötaideprojekteissa taiteilija usein, ei tosin aina, eroaa yhteisöstä kulttuurisesti, taloudellisesti tai sosiaalisesti. Voidaankin pohtia, onko taiteilija eettisesti oikeutettu työskentelemään yhteisön kanssa ja edustamaan sitä vain jos hän on osa yhteisöä. Kuinka yhteisöön kuulumisen määritellään? (Kester 2004, 130, 137.) Yhteisö voidaan määrittellä hyvin erilaisilla tavoilla. Yhteisö voi perustua esimerkiksi yhdenmukaisuuden vaatimiseen ja sosiaalisen tunnistamiseen (Kwon 2002, 112–113, 117). Mikä tahansa yhteisö koostuu kuitenkin omalaatuisista identiteeteistä, ja kaikenlaiset identiteetit eivät välttämättä ole yhteisössä samanarvoisia, ja toisenlaisia identiteettejä saatetaan edistää toisten kustannuksella (Kester 2004, 130).

Empaattisuus on dialogisessa taiteessa tärkeää, mutta sitä voidaan myös käyttää väärin. Taiteilija saattaa mahtaila, kuinka hyvin hän suhtautuu erilaisuuteen. Empaattista tietoa tarvitaan yhteisön sisäisissä suhteissa sekä yhteisön ja yleisön välillä, mutta etenkin kun taiteilija työskentelee yli etnisten rajojen, rotu-, sukupuoli-, luokkarajojen ja yli seksuaalisen suuntautumisen rajojen. Näissä tilanteissa taiteilijalla voi olla vaikeuksia neuvotella tasapuolisesti, sillä usein taiteilija tulee yhteisöön ulkopuolelta ja edustaa auktoriteettia. Usein yhteisöt ovat kohdanneet sortoa valtaväestöltä, mutta se ei tarkoita, että taiteilijan tulisi omaksua esimerkiksi queer-identiteettiä. (Kester 2004, 115, 150, 175.) Grey tapauksessa tilanne on toinen. Vaikka hän tuli yhteisöön kaukaa toisesta maasta,

hän on suuremmissa mittakaavassa osa Setalaisten yhteisöä. Yhteisen kokemusmaailman jakaminen varmasti helpotti luottamuksen rakentumista. Grey otettiin osaksi paikallisyhteisöä aivan kuin hän olisi ollut osa sitä aina. Jos valtasuhde ei muuten ollut niin ilmeinen, kieli sellaisen tuotti, sillä osa Setalaisista koki haastavaksi englanninkielen käytön.

Kun työskennellään poliittisesti yhtenäisten yhteisöjen kanssa, dialogi ja oppiminen ovat molemminpuoleisia, ja taiteilijan käsitykset ja ennakko-oletukset yhteisöstä saattavat muuttua (Kester 2004, 151, 163). Kwon kuitenkin kritisoi yhteisötaidetoimintaa, jota tehdään poliittisesti yhtenäisten yhteisöjen kanssa. Kwonin mukaan yhteisöön pohjautuvalle kriittisen ja julkisen taiteen tekemiselle on tullut tietty kaava, jossa yhdistyvät taiteilija, yhteisö ja sosiaalinen kysymys. Yhteisön ongelmasta tulee taideteoksen teema, ja teema esineellistetään ja eristetään. Prosessissa myös yhteisö itsessään voi esineellistyä. Yhteisötaiteilijalla saattaa olla ennakko-oletuksia yhteisön ongelmien syistä, ja näin yhteisön ongelmien todelliset syyt voivat jäädä pimentoon. Ennakko-oletuksena on, että yhteisö on ryhmä, jota kollektiivisesti sorretaan, ja taiteilija alkaa yhteistyöhön ryhmän kanssa haastaakseen tai jopa estääkseen tätä sortoa. Taideinstituutiot, taiteilijat ja rahoittajat saattavat kuitenkin esittää yhteisöt yhtenäisinä eristäen ne yhden yhtenevän piirteen vuoksi yhteisöksi, joka esitetään näennäisesti samanlaisena. Yhteisötaiteessa myös ”luodaan” identiteettejä, ja yhteisön ja taiteilijan identiteetit saatetaan esittää yhteenkuuluvina. Vaarana voi olla myös yhteisön esittäminen uhrina. (Kwon 2002, 143–147, 151–155. Ks. myös Hannula 2004, 138–139.) Tätä ongelmaa pohtii myös Kantonen, joka huomauttaa, että yhteisötaiteen yleisöiksi etsitään usein vähemmistöjä ja ihmisryhmiä, jotka eivät ole saaneet ääntänsä riittävästi kuuluviin, kuten esimerkiksi työttömiä, asunnottomia, maahanmuuttajia sekä syrjäytyneitä. Vaikka tarkoitus olisi hyvä, vaarana on, että yhteisöistä tulee kulttuuripalvelujen kohteita, eikä yhteisön omaa kulttuuria oteta tarpeeksi huomioon. Yhteisöä voidaan korostaa ongelmallisena ja avun tarpeessa olevana, vaikka se ei sitä olisikaan. (Kantonen 2007a, 65.) Kester huomauttaa, että esimerkiksi WochenKlausur puolustaa yhteiskunnassa aliedustettuja ryhmiä ja samalla käyttää hyväkseen niiden heikkoa asemaa oman taiteellisen maineensa luomiseen. WochenKlausur kuitenkin tunnistaa tämän ongelman. Toisaalta tilanne voi olla myös päinvas-

tainen, ja taideprojektit voivat liioittelun sijaan väheksyä yhteisön ongelmia. (Kester 2004, 11, 100–101.)

Kwonin mukaan tarvitaan vaihtoehtoisia tapoja tarkastella yhteisötaidetta ottaen enemmän huomioon tilapäiset yhteisöt, joiden identiteetti ei ole yhtenäinen. Hän ehdottaakin *Community Based Art* -käsitteen tilalle *Collective Artistic Praxis* -käsitettä. (Kwon 2002, 153–155.) Setalaiset ovat yhteisön määrittelyn kannalta mielenkiintoinen ryhmä, sillä he ovat toisaalta käsitelleet elämässään samankaltaisia teemoja, mutta toisaalta edustavat muutoin poikkileikkauksen täysin erilaisia ihmisiä erilaisine taustoineen. Sukupuoli- ja seksuaali-identiteetit ovat yksi osa ihmisen olemusta eivätkä ne määritä koko identiteettiä.

Kwon tuo esille erilaisia yhteisötyyppejä, jotka osallistuvat yhteisötaideprojekteihin. *Communities of Mythic Unity* on laaja yhteisö, jossa on hyvin erilaisia ihmisiä, esimerkiksi naiset. *Sited Communities* puolestaan on valmis yhteisö, jonka kanssa taiteilija alkaa työskennellä. Tällaisesta yhteisöllisyyden muodosta oli kyse Greyn projektissa Setalaisten kanssa. Kolmas yhteisötyyppi on *Invented Communities (Temporary)*, joka on taideprojektia varten muodostettu väliaikainen ryhmä. Neljäs yhteisötyyppi on *Invented Communities (Ongoing)* – taideprojektia varten muodostettu ryhmä, jonka toiminta jatkuu projektin jälkeenkin. (Kwon 2002, 118–135.)

Kenen ehdoilla ja kenen nimiin yhteisötaidetta tehdään? Yhteisön osallisuutta on pohtinut Lucy Lippard (1997). Lippard huomauttaa, että vaikka taidekirjoituksissa yksilön, taiteilijan, idea usein nostetaan esiin ohi yhteisön suorituksen, yhteisötaiteen esittelyissä voidaan joskus päinvastoin korostaa yhteistyön osuutta sellaisissakin projekteissa, joissa yhteisön luova panos on ollut vähäinen ja yhteisö on toteuttanut taiteilijan etukäteen ideoimaa suunnitelmaa (Lippard 1997, 269). Taiteilijan institutionaalinen auktoriteetti sponsoreineen ja medianäkyvyyksineen saattaa saada yhteisötaideprojektit näyttämään harmonisilta vaikka ne eivät sitä olisikaan (Kester 2004, 149). Halutaanko tällä pönkitää taiteilijan uraa? Saavatko yhteisön jäsenet tarpeeksi tunnustusta työstään vai meneekö kaikki maine taiteilijan nimiin? Kwonin mukaan yhteisöön perustuvassa paikkasidonnaisessa taiteessa on tavoitteena, että yhteisö tunnistaa teoksesta itsensä. Yhteisön jäsenet käyttävät aikaansa ja työvoimaansa teokseen ja näin saavat tunteen identifi-

oitumisesta ja omistussuhteesta teokseen. (Kwon 2002, 95–96.) Vaikka yleisön merkitys voi teoksen synnyssä olla korostunut, taiteilija määrittellään teoksen tekijäksi ja muut mukana olleet ennemminkin materiaaliksi (Pääjoki 2006, 64). Kantonen on pohtinut tätä ongelmaa nuorten kanssa tekemiensä yhteisötaideprojektien puitteissa. Hänen mielestään nuorilla on oikeus esiintyä omilla nimillään ja saada tunnustusta tekemistään töistä. On kuitenkin mahdollista, että nuoret eivät osaa arvioida mahdollisia ongelmia, joita heidän tunnistamisestaan saattaa koitua heille itselleen tai heidän läheisilleen. (Kantonen 2007b, 44.) Greyn projektiin osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen. Osallistujat olivat täysi-ikäisiä tai lähes täysi-ikäisiä ja näin ollen kykeneväisiä arvioimaan oman osallistumisensa vaikutukset. On mahdollista, että osa nuorista ei halunnut mukaan julkisiin esityksiin mahdollisen leimautumisen vuoksi, vaikka Setalaiset eivät esiintyneet projektissa omilla nimillään vaan ainoastaan yhteisönä. Tutkijana minun tuli olla erityisen tarkka anonymiteettien suojaamisen kanssa. Sen vuoksi tutkimuksessani ei esimerkiksi ole kuvia projektin tapahtumista.

Arvioitaessa yhteisötaiteen eettisyyttä, ei tule unohtaa taideinstituutioiden roolia. Tämän nostaa esille muun muassa Kwon, joka korostaa, että yhteisötaiteen eettisiä periaatteita pohdittaessa taiteilijan ja yhteisön välisen suhteen huomioiminen ei riitä. Kwonin mukaan taideinstituutioiden rooli projekteissa on usein merkittävämpi kuin annetaan ymmärtää. Taideinstituutio etsii usein yhteistyöhön sopivat yhteisöt, tekee mahdollisesti muutoksia myös taiteilijan suunnitelmiin ja rahoittaa projektit. Taideinstituutio toimii taiteilijan ja yhteisön välissä senkin jälkeen, kun taiteilija on muodostanut suhteen yhteisöön. Taideinstituution rooli on merkittävä etenkin kun taiteilija tulee muualta, sillä muualta tulevat taiteilijat joutuvat keskelle byrokratiaa ja saattavat olla tietämättömiä paikan historiasta ja kulttuurista. Paikallinen, yhteisöön kuuluva taiteilija puolestaan tasapainoilee roolinsa kanssa ollen yhtä aikaa taiteilija, mutta myös mahdollisesti yhteisön edustaja. (Kwon 2002, 100–125, 136, 172.) Paikalliset taiteilijat pystyvät käyttämään hyväkseen henkilökohtaisia suhteitaan yhteisössä, eivätkä näin ollen ole yhtä riippuvaisia taideinstituution avusta kuin muualta tulevat taiteilijat (Kantonen 2007b, 53). Helposti voidaan siis ajatella, että paikallinen taiteilija saa aikaan parempia tuloksia yhteisön kanssa tuntiessaan paikan ja sen historian. Näin ei kuitenkaan aina ole. Joskus nimenomaan ulkopuolisen perspektiivi on yhteisölle merkityksellinen. (Kwon 2002, 135–136.) Tämän uskoisin olevan avainasemassa myös Greyn projektissa. Grey pystyi

tarkastelemaan Setalaisten yhteisöä ulkopuolelta tuoden uudenlaisia näkemyksiä ja ehdotuksia, kuitenkin ymmärtäen heidän tarpeitaan samankaltaisen taustansa vuoksi.

Greyn projektissa kuin myös yhteisötaideprojekteissa yleensäkin on rajallisesti aikaa johtuen esimerkiksi taideinstituution rahoituksesta. Lyhyessä ajassa voi olla hankalaa saavuttaa haluttuja tuloksia. (Kester 2004, 171–172.) Pitkäkestoisia ja pysyviä projekteja pidetään usein vaikuttavampina, mutta toisaalta pitkäkestoinen yhteistyö ei aina takaa parempia tuloksia kuin väliaikainen (Kwon 2002, 135–136). Greyn residenssi ANTI-festivaaleilla kesti kuukauden. Se on suhteellisen lyhyt aika, mutta yhteistyön vaikutukset voivat olla kauaskantoisia. Mahdollisten muutosten ei tarvitse loppua siihen kun yhteistyö taiteilijan kanssa päättyy. Parhaimmassa tapauksessa yhteistyö on ehkä vain alkusysäys, joka saa yhteisön toimimaan jatkossa itseohjautuvasti. Greyn toiminta voidaan nähdä sosiaalisena innostamisena, jossa pyritään osallistumisen kautta yhteisten tavoitteiden saavuttamiseen. Leena Kurjen mukaan *[i]nnostaminen on ihmisten herkistämistä ja johdattamista yhteen. Se on sellaisten kokemusten aikaan saamista, että ihmiset niiden vahvistamina uskaltavat vähitellen ilmaista itseään persoonallisesti yhä paremmin.* (Kurki 2005, 335. Ks. myös Kurki 2000.)

Yhteisötaideprojektien vaikutuksia voi olla vaikea arvioida. Yhteisölliseen taidekasvatukseen perehtynyt Mirja Hiltunen kysyykin, kuinka suuria muutoksia yhteisötaideprojekteilta voidaan odottaa. Vaikutuksia tulisi myös tarkastella kaikkien projektiin osallistuneiden tahojen kannalta. Taiteilijan hyvät tarkoitusperät eivät vielä takaa onnistunutta teosta. (Hiltunen 2009, 111, 181.) Vaikka yhteisötaideprojekteille asetetaan tiettyjä tavoitteita, lopputulos on usein arvaamaton. Toisaalta varsinainen lopputulos ei olekaan projektissa välttämättä olennaisinta, sillä *[t]aide on kuin tie, jossa matkanteosta muodostuu itse teos.* (Hiltunen 2007, 5.) Myös Greyn projektissa ymmärrän teokseksi koko prosessin, en pelkästään ANTI-festivaalin ohjelmassa olleita julkisia esityksiä. Kokonaisprojektin arviointi on kuitenkin hankalaa, sillä projektin taiteellista arvoa katsotaan helposti vain yleisölle nähtävillä olevien julkisten esitysten valossa. Toisaalta uskon, että esitysten laatuun vaikuttaa niitä edeltänyt prosessi. Mikäli taustalla vaikuttanut prosessi ei ole onnistunut, sitä ei ole myöskään projektin julkiset osiot. Greyn projektissa tämä konkretisoituu erityisesti, sillä tuskin nuoret olisivat edes tulleet paikalle torin per-

formanssiin ja illan klubi-ohjelmaan, mikäli he eivät olisi tunteneet niitä itselleen merkitykselliseksi. Prosessin voidaan katsoa siten olleen onnistunut.

5. ANTI – Contemporary Art Festival: hämmennystä, häirintää ja hienovaraista tottelemattomuutta

Jos ANTI olisi ihminen, se eittämättä olisi kuopiolaisen reviirille tunkeutuva muukalainen: omituisesti pukeutunut, ilmeikkäästi elehtivä, ilmaisultaan ryöpsähtelevä, temperamenttinen yksilö, joka on suomalaisen yhteiskunnan pidättyväisyydessä omiaan herättämään ennakkoluuloja ja jopa torjuntaa.

Näin ANTI – Contemporary Art Festival yhdistys ry:n entinen puheenjohtaja Minna Jaakkola kuvailee vuodesta 2002 lähtien järjestettyä festivaalia. Ennakkoluuloista huolimatta, ANTI-festivaali onnistuu luomaan tuntemattomien ihmisten välille kulttuurillemme epätavallisen tiiviin ja lämminhenkisen yhteisön. (Jaakkola 2011, 14.)

Järvien ja metsien ympäröivään Kuopioon sijoittuva ANTI on maailman ainoa pelkästään paikkasidonnaisiin teoksiin keskittyvä nykyaidefestivaali. Teokset sijoittuvat julkisiin tiloihin kuten kaduille, ostoskeskuksiin, kouluihin ja muihin yksittäisiin ja joskus jopa yksityisiin paikkoihin festivaalin teeman ja taideteosten mukaan. Ohjelmistossa on mukana eri taiteen alojen teoksia: live artia, tanssi-, ympäristö- ja esitystaiteita, performansseja, kuva-, ääni- ja veistotaidetta sekä interaktiivisia teoksia. Festivaalin osana järjestetään myös nykyaiteen ajankohtaisia aiheita käsitteleviä seminaareja ja luentosarjoja. (Tuukkanen, Tervo, Jaakkola & Whelan 2011, 4.) Kansainvälisyydessään, kokeilevuudessaan ja saavutettavuudessaan ANTI-festivaali on omaa luokkaansa suomalaisten festivaalien keskuudessa. ANTIin hakee vuosittain satoja taiteilijoita Euroopasta, Aasiasta, Amerikasta ja Australiasta. (Jaakkola 2011, 15–17.)

Vuonna 2006 kulttuuriministeri Tanja Saarela myönsi festivaalin taiteellisille johtajille tanssitaiteilija Johanna Tuukkaselle ja kuvataiteilija Erkki Soiniselle Taiteen valtionpalkinnon. Soininen toimi festivaalin taiteellisena johtajana vuosina 2002–2006 yhdessä Tuukkasen kanssa. Tuukkanen toimii nykyisin festivaalin vastaavana tuottajana ja taiteellisena johtajana. Festivaalin toisena taiteellisena johtajana on vuodesta 2007 lähtien työskennellyt taiteilija ja kirjailija Gregg Whelan. (Anti Festival 2013a.)

ANTI-festivaali painottuu esittävään taiteeseen, ja festivaalista onkin muodostunut Suomen johtavin live art -festivaali. Live art on kattoterminä innovatiivisen esitystaiteen

teoksille. Live art -teokset ovat usein eri taidemuotojen rajat ylittäviä performatiivisia, aikaan perustuvia ja prosessikeskeisiä. (Tuukkanen ym. 2011, 4.) Aktiivisesti live artista kirjoittavan australiais-brittiläisen tutkijan Daniel Brinen (2007) mukaan live art on kehittynyt 1960–1970-lukujen performanssitaiteen käytännöistä. Live art on eri taidemuotojen kokeellinen tila, johon voi yhdistyä videon, uuden kirjoittamisen, installaatioiden, klubikulttuurin, yhteisöllisen taiteen, poliittisen aktivismin ja digitaalikauden uusien kielten tarjoamia performatiivisia mahdollisuuksia. Live art kyseenalaistaa perinteisiä käsityksiä ja olettamuksia taiteilijan työskentelytavoista sekä yleisön roolista. Perinteisille taidekäytännöille annetaan uusia merkityksiä antaen tilaa toimintatavoille, jotka muuten jäisivät väliinpuotoajiksi. Live art on antanut paikan myös esimerkiksi seksuaalisen suuntautumisen vuoksi marginalisoiduille taiteilijoille identiteettien kyseenalaistamiseen ja olettamusten murtamiseen. Kiinnostuksen kohteena on usein myös oma keho ja sen esiintuomisen sallivuuden rajat, aivan kuten Greyn teoksissa. Live artin keinoin voi tutkia kaikkea elämäämme liittyvää, kuten poliittisia kysymyksiä tai käsitystämme omasta ympäristöstämme ja kokemuksiamme arkielämän liittyvistä tiloista ja paikoista. (Brine 2007, 34–35.)

Tilat ja paikat ovatkin erityisessä asemassa ANTI-festivaaleilla, ja iso osa ANTI-festivaalin omalaatuisuudesta johtuu sen sijoittumisesta juuri Kuopioon, joka ei liene tyypillisin paikka kokeilevalle taidefestivaalille. Yhdysvaltalaisen Mary Jane Jacobin mukaan paikkasidonnainen taide muodostui 1980-luvulla. Taiteellisen työn sijaintipaikasta tuli sen kantava voima, ja työn muoto ja merkitys tulivat tunnetuiksi paikan fyysisen, kulttuurisen ja historiallisen kontekstin kautta. (Jacob 2007, 37.) Miwon Kwonin mukaan paikka (*site*) tarkoittaa enemmän kuin fyysistä paikkaa (*place*). Paikka ei ole aina konkreettinen vaan se voi olla myös hajautunut, diskursiivinen, teemasidonnainen. Diskursiivinen ja fyysinen paikka ovat molemmat tärkeitä eivätkä ne ole eroteltavissa. (Kwon 2002, 28–30.) Näin näen esimerkiksi Greyn taiteen. Siinä eräänlaisena paikkana (*site*) on sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden tutkiminen, mutta toisaalta se on myös tilanteen mukaan sitoutunut konkreettiseen paikkaan ja paikallisyhteisöön.

Paikkasidonnainen taide on kytköksissä arkielämään ja keskittyy taiteelle epätyypillisiin paikkoihin, instituutioihin ja kysymyksiin, jolloin taiteen ja ei-taiteen rajat hämärtyvät. Paikkasidonnainen taide pitää esteettisiä ja taidehistoriallisia kysymyksiä toissijaisena

keskittyen sosiaalisen todellisuuden ongelmiin, kuten ympäristökysymyksiin, rasismiin, homofobiaan ja kodittomuuteen. Se voi siis tuoda esille niin marginaaliryhmien kysymyksiä kuin huomiotta jääneitä paikkoja ja historiaa. (Kwon 2002, 24, 53.) Paikkasidonnaisten taiteen potentiaali piilee sen kyvyssä toimia kohtaamis- ja vuorovaikutuspaikkana taiteen ja yleisön välillä. Paikkasidonnaista taidetta voidaan toteuttaa pienessä ja vaatimattomassa mittakaavassa ja paikoissa, jotka eivät ole kaikkein keskeisimpiä taidekeskuksia. Näin juuri tapahtuu ANTI-festivaaleilla, jossa useita julkisia töitä kootaan eri osista koostuvaksi ohjelmaksi, joka tarjoaa mielenkiintoisen tavan kaupungin kokemiselle. Taiteeseen voi törmätä odottamattomina arkielämän hetkinä, jolloin kokemus voi olla lahja. (Jacob 2007, 38–39.)

ANTI-festivaalin kohdalla voidaan nimenomaan puhua lahjasta. Viittaahan sana anti lahjaan. Englanniksi anti puolestaan viittaa vastustamiseen. Miten antitaide voidaan käsitellä? Juha-Heikki Tihisen (2011) mukaan jo dadaisteille taide oli antitaidetta. Antitaiteen tarkoituksena on haastaa taiteen käsite, mutta tämä ei tarkoita koko konseptin vastustamista vaan kyse on ennemminkin uudistamisesta korostaen taiteen epäsovinnasta materiaalisuutta, katoavuutta tai prosessimaisuutta. Taiteessa on kyse mielikuvituksen luomista asioista tai representaatioista, kuvittelusta ja peleistä, jopa leikeistä. Parhaimmillaan taide aiheuttaa hämmennystä, aiemmin kokemattomia mielenliikahduksia tai jopa tyrmistystä. Valmiiksi pureskeltuja ajatuksia tulee siis hakea muualta. Taiteen ei myöskään tarvitse osakesalkun tai kokoelman tavoin karttuvaa ja kertyvää. (Tihinen 2011, 69, 71, 74.)

Mitä ANTI-festivaalin teokset sitten kartuttavat tai kerryttävät? Helen Cole muistuttaa, että ANTI:n ohjelma ei perustu speaktaakkeleille ja vielä vähemmän pysyvyydelle. Taide teokset kehittyvät vähitellen kohtaamisissa satunnaisten ohikulkijoiden tai pienten yleisöjen kanssa. (Cole 2011, 105.) Jaakkola näkee näiden kohtaamisten merkittävyyden:

ANTI-festivaalin teoksille ominaista on yksittäisen, ohimenevän ja näennäisesti satunnaiselta vaikuttavan teoksen kautta murtaa auki syväväylää ihmisyyden ah-tojoihin: niihin kipeisiin, vuorovaikutuksellisiin kysymyksiin yksilön suhteessa ympäristöön, jotka saavat joskus jopa epäilemään oman identiteetin rakennusaineita, arvoja, moraalialia, maailmankuvaa – oman olemassaolon kantavia seiniä. (Jaakkola 2011, 15.)

ANTI voi siis antaa jopa shokkihoitoa, mutta ennemminkin se on hienovarainen ase-teenmuokkaaja, jonka kautta voi tarkastella älyllisesti ja elämyksellisesti ei pelkästään taideteosta vaan myös itseään (Jaakkola 2011, 17–18). Tietoisuuden muuttaminen kokemuksen avulla voi olla ANTI-festivaalin parasta antia (Tihinen 2011, 84). ANTI:ssa on kyse *terveellisestä hämmennyksen aiheuttamisesta, tavallisen kaupungin arjen huikeasta häirinnästä ja hienovaraisesta tottelemattomuudesta* (Cole 2011, 102). Taiteen keskustoimikunnan aluepäällikkö Arja Laitisen mielestä festivaali on *hyvällä tavalla röyhkeä* mitaten yleisön sietokykyä ja suvaitsevaisuutta. Tätä kaupunki tarvitsee säilyäkseen elävänä. (Laitinen 2011, 157, 160.)

Olen kotoisin tunnin ajomatkan päästä Kuopiosta, joten kaupunki on tuttu lapsuudesta lähtien. ANTI-festivaaleille en kuitenkaan ollut aiemmin osallistunut. Olin positiivisesti yllättynyt festivaalin omalaatuisesta ja rohkeasta ohjelmasta, ja uskon festivaalin olevan tärkeä piristysruiske Kuopion kaupungille. Tästä huolimatta Kuopion kaupunki laski vuoden 2013 ANTI-festivaalin toiminta-avustusta merkittävästi. ANTI – Contemporary Art Festival ry:n hallituksen puheenjohtaja Kari Voutila ja taiteellinen johtaja Gregg Whelan ihmettelevät, miksi hyvinvoinnin edistämisen lautakunta halusi osoittaa suuren leikkauksen ANTI-festivaalille, joka täyttää avustustoiminnan tavoitteet edistää ja monipuolistaa kuntalaisten hyvinvointiin kohdistuvia palveluita, vapaan kansalaistoiminnan merkitystä ja moniarvoisuutta. Festivaali tekee yhteistyötä kymmenien paikallisyhteisöjen kanssa, ottaen huomioon tahot, jotka eivät muuten saa ääntään kuuluviin, kuten mielenterveyskuntoutujat, seksuaalivähemmistöt ja maahanmuuttajat. (Voutila & Whelan 2013.)

Merkittävästä rahoituksen laskusta huolimatta ANTI-festivaali suuntaa katseensa eteenpäin, sillä se on perustamassa maailman ensimmäistä live art -taiteen palkintoa. Palkittu taiteilija tai taiteilijaryhmä saa rahapalkinnon (15 000 euroa) lisäksi samansuuruisen tuotantoavustuksen uuden teoksensa tuomiseksi ANTI-festivaalille. Palkinnon rahoittaa Saastamoisen säätiö, ja se jaetaan ensimmäisen kerran vuoden 2014 ANTI-festivaalilla. (Anti Festival 2013b.)

6. Tutkimusmenetelmät ja tutkimusaineisto

6.1 Metodologiset lähtökohdat

Tutkimukseni on laadullinen tapaustutkimus, jossa hermeneuttiseen tapaan kuuluu tutkittavien ääni eli juuri heidän tapansa tulkita todellisuutta ja luoda merkityksiä ilmiöille. Lähestymistavassa korostetaan vuoropuhelun mahdollisuutta. (Ronkainen ym. 2011, 93; Anttila 2005, 305.) Tutkimuksessani on yhteisön toimintaan osallistumisen ja havainnoinnin kautta etnografisia piirteitä, toisaalta piirteitä on myös fenomenografiasta, koska haluan selvittää tutkittavien käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä.

Tapaustutkimukselle on tyypillistä tuottaa yksityiskohtaista, intensiivistä tietoa yksittäisestä tapauksesta tai pienestä joukosta toisiinsa suhteessa olevista tapauksista. Tapaustutkimuksen kohteena voi olla yksilö, ryhmä tai yhteisö. Kiinnostuksen kohteena ovat usein prosessit ja yksittäistapausta tutkitaan yhteydessä ympäristöönsä, luonnollisissa tilanteissa. Aineistoa kerätään useita metodeja käyttämällä, muun muassa havainnoin, haastatteluin ja dokumentteja tutkien. (Hirsjärvi, Remes & Sajavavaara 2009, 134–135.) Tapaustutkimuksen avulla voidaan pyrkiä niin kuvaamaan, selittämään tai kehittämään kuin pohtimaan ja kyseenalaistamaan ilmiötä (Ronkainen ym. 2011, 69).

Fenomenografisessa tutkimuksessa vertaillaan eri ihmisten käsityksiä, mutta myös suhteutetaan yhden ihmisen käsityksiä jostain ilmiöstä hänen muihin käsityksiinsä (Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1994, 117. Ks. myös Anttila 2005, 335). Fenomenografiassa on tutkittavana tavallaan kaksi materiaalia, joista toinen liittyy yksilöön, toinen hänen edustamaansa yhteisöön (Hirsjärvi & Hurme 2008, 169). Tutkimuksessani voin nähdä Greyn projektiin osallistuneet nuoret yksilöinä tai puolestaan ylipäänsä Setan edustajina. Greyn luentoa kuunnelleet opiskelijat voin myös nähdä yksilöinä, mutta myös edustamassa ylipäänsä 16–28-vuotiaita visuaalisen alan toisen asteen opiskelijoita. Samoin heidän opettajansa haastattelua käsittelen toisaalta yksilön vastauksena, mutta toisaalta hän samalla myös edustaa kuvataideopettajia ylipäänsä.

Etnografialla puolestaan tarkoitetaan tutkimusotetta, joka kohdistuu erilaisiin kulttuureihin ja ihmisiin näiden kulttuurien osana. Se soveltuu erityisesti erilaisten yhteisöjen

toiminnan, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja toimintakulttuurin tutkimiseen. Etnografiaa hyödynnetään usein silloin, kun tutkittavista ja tutkittavasta ilmiöstä tiedetään hyvin vähän tai hankittu tieto halutaan kytkeä kontekstiin mahdollisimman tiiviisti tavoitteena asiayhteyksien paljastaminen ja esille tuominen. Etnografia on enemmän kuin tutkimusmenetelmä: se on tutkimusote, jossa usein hyödynnetään erilaisia tutkimusmenetelmiä. Tyypillisiä aineistonhankintamenetelmiä etnografialle ovat esimerkiksi havainnointi, haastattelut, keskustelut ja erilaiset dokumentit. (Paloniemi & Collin 2010, 204–205.)

6.2 Aineistonkeruu ANTI-festivaalin aikana

Otin yhteyttä ANTI-festivaalin järjestäjiin keväällä 2012 ja kysyin tulevan syksyn festivaaliohjelmasta sekä yhteistyömahdollisuudesta liittyen pro gradu -tutkielmaani. Kuulin tuolloin Greyn tulevasta residenssivierailusta. Sain Greyn yhteystiedot ja otin häneen yhteyttä. Taiteilija oli halukas yhteistyöhön, ja pidimme yhteyttä sähköpostin välityksellä kevään ja kesän 2012 aikana. Koko tämän ajan tuleva projekti oli vasta hahmottumassa eikä Grey halunnutkaan tehdä tarkempia suunnitelmia ennen kuin näkisi projektiin osallistuvat Seta-nuoret. Tapasin Greyn ensimmäistä kertaa syyskuun alussa 2012, jolloin keskustelimme yleisesti hänen taiteestaan ja suunnitelmistaan ANTI-festivaaleille sekä minun ajatuksistani koskien tutkimustani. Syyskuun 20. päivä tapasimme jälleen, ja menimme yhdessä toisen asteen oppilaitokseen, jossa Grey piti yhdelle opiskelijaryhmälle luennon. Mukana oli myös Pohjois-Savon taidetoimikunnan yhteisötaiteen ja osallistavien menetelmien läänintaiteilija Anniina Aunola, joka oli Greyn kanssa yhteistyössä koko residenssijakson ajan. Luennolla Grey puhui sukupuoli-identiteetistä oman tarinansa kautta ja esitteli taidettaan. Luennon lopussa nuoret saivat kirjoittaa nimettömiä kysymyksiä paperille, joita käytiin läpi luennon lopussa.

Vuoden 2012 ANTI-festivaali järjestettiin 25.9.–30.9. välisenä aikana. Festivaalin teeman olivat kysymykset ihmisen suhteesta luontoon, sukupuolisuuden, seksuaalisuuden ja kehon yhteydestä sekä kehon luonnollisuudesta. Esitystaide tänä päivänä käsittelee usein ihmistä osana ympäristöään ja luontoa. Osa festivaalia, *Luonnon ANTI*, tapahtui

Karhonsaareissa, jossa live art yhdistyi luontoretkeilyyn. Omana kokonaisuutena vuoden 2012 festivaalissa oli myös *Lasten ANTI*, jonka teosten tekemiseen lapset pystyivät osallistumaan. (Anti Festival 2012c.)

Ennen varsinaista festivaalia olin yhteydessä Greyhin sähköpostin ja Skypen välityksellä. Välitin hänen kauttaan pienen esittelytekstin itsestäni ja tutkimuksestani myös projektissa mukana olleille Seta-nuorille (Liite 1). Tämä etukäteisesittely osoittautui tärkeäksi. Koin olevani tervetullut joukkoon, ja Setalaiset olivat kiinnostuneita tutkimuksestani.

Itse festivaali alkoi osaltani *Luonto-keho-seksuaalisuus* -seminaarilla, joka järjestettiin Kuopion muotoiluakatemiassa 27.9.2012. Seminaarissa pohdittiin kehon ja seksuaalisuuden yhteyttä biologiaan, niiden luonnollisuutta tai luonnottomuutta, ja sitä, mikä tekee ihmisestä sen mikä hän on. Seminaari toi yhteen taiteilijoita, tutkijoita, kirjoittajia, opiskelijoita ja live art -taiteesta kiinnostuneita eri puolilta maailmaa. (Anti Festival 2012d.) Myös Greyllä oli puheenvuoro seminaarissa.

Ensimmäisen kerran tapasin Grey'n kanssa yhteistyössä olleita nuoria vapaamuotoisessa ANTI-festivaalin oheistapahtumassa torilla tapahtuvaa performanssia edeltävänä iltana. Samaisena iltana kävimme Grey'n ja hänen apunaan työskennelleen Anniina Aunolan kanssa läpi kyselylomakkeeni ja tarkensimme kysymyksiä (Liite 2). Tein kyselylomakkeen sekä suomeksi että englanniksi, en pelkästään Grey'n vuoksi, vaan myös ANTI-festivaalin kansalainvälistä yleisöä ajatellen.

Aamupäivällä lauantaina 29.9.2012 osa Grey'n kanssa yhteistyössä olleista nuorista koontui Kuopion torille *Gather* -performanssiin. Performanssin tarkoituksena oli luoda väliaikainen yhteisö, johon kaikki olivat tervetulleita. Muodostimme torin keskelle pienen piirin pitäen toisiamme käsistä kiinni. Piiriin sai tulla mukaan kuka vain, milloin vain. Ehkä yllätykseksemme myös satunnaisia ohikulkijoita tuli piiriin mukaan, ja piiri laajenikin niin suureksi, että järjestysmiehet tulivat kommentoimaan tekemistämme. Noin viiden ihmisen aloittamassa piirissä oli enimmillään arviolta 40 ihmistä. Yhteensä seisoimme piirissä tunnin, toki osa ihmisistä seisoivat piirissä mukana vain hetken. Piirissä

kävi kaikenikäisiä ihmisiä kirjaimellisesti vauvasta vaariin. Performanssissa oli hyvä tunnelma, ja huomasimme, kuinka yksinkertaisesta lähtökohdasta voi kasvaa jotakin merkityksellistä. Jaoin performanssin lopussa mukana olleille ihmisille kyselylomakkeen, johon he vastasivat saman tien.

Samaisena iltana kokoonnuimme baariin, jossa Seta järjestää tapahtumiaan. Pieni baari täyttyi ihmisistä – niin vakiokävijöistä kuin ANTI-festivaalivierailijoista. Paikalla oli noin sata ihmistä (Grey 2013c). Tähän *Seta Mixer* -tapahtumaan Grey oli suunnitellut osallistavaa ohjelmaa, niin kutsutun *Social Easy* -pelin. Pelin tarkoituksena oli tutustua ihmisiin pikadeittimäisesti, kuitenkin vailla pikadeittailun varsinaista merkitystä. Tarkoituksena oli saada osallistujat kommunikoimaan. Kyselylomakkeet ja palautuslaatikko olivat baarissa näkyvästi esillä, ja tapahtumaan osallistujilla oli mahdollisuus vastata kyselyyni koko illan ajan.

Gather -performanssin ja Seta Mixer -tapahtuman yhteydessä yhteensä 11 henkilöä vastasi kyselyyni. Vastaajien ikähaarukka oli 17–46-vuotta. Vaikka Greyn ANTI-festivaalin projekti oli pääasiassa suunnattu Setan nuorten ryhmälle, torin ja illan tapahtumiin olivat tervetulleita kaikki. Tästä syystä myös vastaajien ikähaarukka on laaja. Vastaajat olivat kuitenkin pääosin nuoria – vastaajista kolme oli yli 30-vuotiasta. Vaikka 11 vastausta on vähän tapahtumien osallistujamäärään nähden, olen tyytyväinen vastausten määrään, sillä vastaajat olivat pääasiassa henkilöitä, jotka olivat olleet Greyn projektissa aktiivisesti mukana, ja heidän vastauksiaan pääasiassa halusinkin. Projektiin osallistui noin 15 nuorta, joista kahdeksan kanssa Kris kertoi viettävän tiiviisti aikaa (Grey 2013c). Tähän nähden 11 vastausta on kattava otos. Pelkästään ANTI-festivaalin ohjelmaan merkittyihin tapahtumiin tulleet eivät ymmärrettävästi kokeneet kyselyyni vastaamista niin merkityksellisenä.

Kyselylomaketta ehkä antoisampaakin aineistoa olivat keskustelut, joita kävin lukuisten ihmisten kanssa. Keskustelujen ansiosta sain järjestettyä seuraavalle päivälle kahden Seta-nuoren haastattelun. Laadin haastattelua varten muutamia apukysymyksiä (Liite 3). Haastattelu tapahtui kahvilassa ja oli hyvin keskustelunomainen. Haastattelu kesti noin 40 minuuttia ja litteroituna siitä tuli tekstiä 20 sivua.

6.3 Aineistonkeruu toisen asteen oppilaitoksessa

Olin mukana luennolla, jonka Grey piti toisen asteen oppilaitoksen visuaalisen alan opiskelijoille syyskuussa ennen ANTI-festivaalia. Tieto luennosta tuli minulle lyhyellä varoitusajalla, enkä voinut lupa-asioiden vuoksi tehdä minkäänlaista aineistonkeruuta suoraan luennon yhteydessä. Nauhoitin kuitenkin luennon, jotta pystyin palaamaan siihen jälkeenpäin.

Ajattelin kuitenkin, että olisi tutkimukseni kannalta mielenkiintoista saada opiskelijoiden ja heidän opettajansa näkemyksiä Greyn lähestymistavasta. Niinpä hain tutkimusluvan oppilaitoksen rehtorilta (Liite 4) ja suostumukset huoltajilta alaikäisten opiskelijoiden kohdalla (Liite 5). Nämä luvat hoidin postitse Rovaniemeltä käsin. Koska oppilaitoksen rehtori oli poissa työtehtävistään, jouduin odottamaan tutkimuslupaa harmillisesti useamman viikon. Alun perin olin ajatellut postittaa kyselylomakkeet opiskelijoille ja heidän opettajalleen. Keskusteltuani opettajan kanssa, tulimme kuitenkin siihen tulokseen, että olisi parempi, jos menisin itse paikalle suorittamaan kyselyn. Koska luennon ja aineistonkeruun välillä oli aikaa jo reilu kaksi kuukautta, oli hyvä että menin itse paikalle. Näin pystyin kontrolloimaan aineistonkeruuta ja olemaan paikalla, mikäli opiskelijoille olisi tullut kysyttävää. Koska menin itse paikan päälle, pystyin kyselyn sijasta haastattelemaan opettajaa.

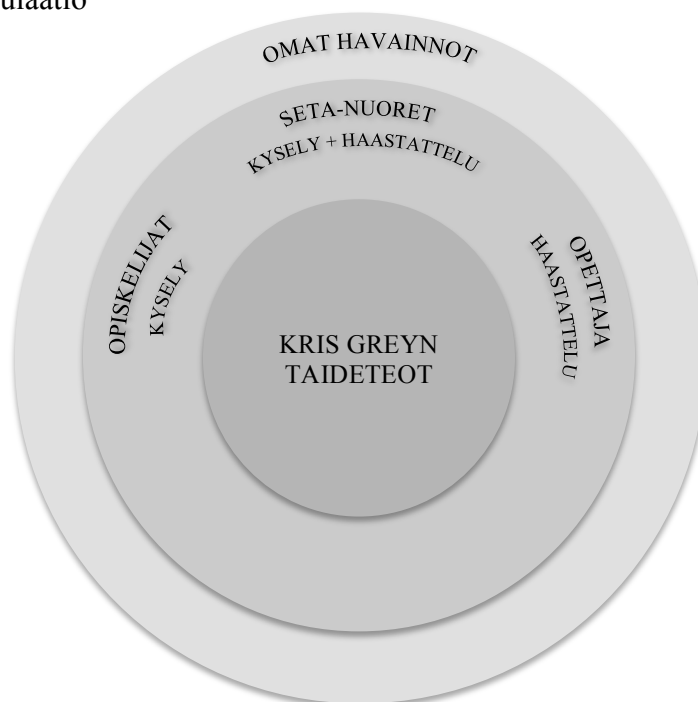
Joulukuun alussa 2012 vierailin oppilaitoksessa ja 10 opiskelijaa vastasi kyselyyn (Liite 6). Vastaajat olivat iältään 16–28-vuotiaita. Ryhmässä on yhteensä 16 opiskelijaa, mutta viisi heistä oli aineistonkeruupäivänä poissa eikä yksi paikalla olleista opiskelijoista halunnut vastata kyselyyn. Opiskelijat vastasivat kyselyyn noin puolen tunnin ajan. Osa opiskelijoista tosin vastasi kyselyyn hyvinkin nopeasti. Opettajalle tein avoimen teema-haastattelun, joka kesti noin 40 minuuttia. Laadin haastattelua varten muutamia apukysymyksiä (Liite 7). Halusin kuitenkin pitää haastattelun keskustelunomaisena, pitäen kuitenkin huolta siitä, että haluamani teemat tulevat käsitellyiksi haastattelun aikana. Litteroituna haastattelusta tuli tekstiä 14 sivua.

6.4 Kokonaisvaltainen kuva triangulaation avulla

Keräsin aineistoa pääasiallisesti haastattelujen ja kyselyiden avulla. Näitä tukevana aineistonkeruumenetelmänä käytin osallistuvaa havainnointia (ks. Kuvio 1). Greyn pitämä luento toisen asteen oppilaitoksessa ei kuulu varsinaiseen aineistooni, mutta se toimi ensiarvoisen tärkeänä lähteenä tehdessäni kyselylomakkeet luentoa kuunnelleille opiskelijoille sekä haastattelurungon ryhmän opettajalle. Lisäksi luento antoi vankan käsityksen Greystä henkilönä ja hänen taiteellisesta tuotannostaan.

Monipuolisen aineiston vuoksi voidaankin puhua niin aineistotriangulaatiosta kuin myös menetelmätriangulaatiosta – onhan monipuolinen aineisto myös kerätty eri menetelmin. Jos erityyppiset aineistot ja menetelmät vastaavat erilaisiin kysymyksiin, luotettavuus ei ole keskeisin triangulaatiolla haettava etu, vaan kyse on ennemminkin kohteesta saatavan kuvan kokonaisvaltaisuuudesta (Ronkainen ym. 2011, 105). Tutkimuksessani pyrin triangulaatiolla nimenomaan valaisemaan tapausta eri kanteilta, ja tuomaan tapaukseen eri tavoin osallistuvien ihmisten erineviäkin mielipiteitä esille. Kuviossa 1. on kuvattuna eri aineistojen kautta haettua kokonaisvaltaisuutta. Tutkimuksen keskiössä ovat Greyn taideteot – yhteisötaideprojekti Setalaisten kanssa sekä luento toisen asteen oppilaitoksessa. Näitä tekoja tarkastelen pääasiassa keräämäni aineiston läpi. Kuitenkin myös omat havaintoni vaikuttavat tulkintoihin.

Kuvio 1. Triangulaatio

Setalaisille sekä Greyn luentoa kuunnelleille opiskelijoille laadin kyselylomakkeet (Liitteet 2 ja 6). Kyselylomakkeissani käytin avoimia kysymyksiä, sillä halusin vastaajien ilmaisevan ajatuksiaan omin sanoin. Avoimet kysymykset antavat vastaajalle mahdollisuuden sanoa, mitä hänellä on todella mielessään, kun taas monivalintatyypiset kysymykset kahlitsevat vastaajan valmiiksi rakennettuihin vaihtoehtoihin (Hirsjärvi ym. 2009, 201). Avointen kysymysten muodossa etuna on myös se, että vastausten joukossa voi olla hyviä ”ideoita”. Avointen kysymysten tulee kuitenkin olla riittävän yksiselitteisiä ja niistä tulisi poistaa kaikki väärinymmärtämismahdollisuudet. Ymmärrettävyyttä voi testata ennen varsinaista tutkimustilannetta koehenkilöillä. (Valli 2010, 108–109, 126.) Setalaisille laatimaani kyselylomaketta kävin läpi Greyn ja Anniina Aunolan kanssa tarkentaen kysymystenasettelua. Toisen asteen opiskelijoille suunnattujen kysymyksien selkeyttä pohdin opiskelijakollegani kanssa.

ANTI-festivaaleille tultuani olin valmistautunut kyselylomakkeiden käyttöön. Olin myös miettinyt haastattelun toteuttamista, mikäli sopivia haastateltavia löytyisi. Haastattelulla sain paljon arvokasta tietoa, jota kyselylomakkeissa ei tullut esille. Haastattelussa onkin monia etuja suhteessa kyselylomakkeeseen. Haastattelua käyttämällä ihminen nähdään tutkimustilanteessa subjektina, merkityksiä luovana ja aktiivisena osapuolena. Haastattelun avulla voidaan saada monitahoisia ja moniin suuntiin viittaavia vastauksia. Haastattelua käytetään usein myös arkojen tai vaikeiden aiheiden tutkimiseen. Osa tutkijoista kuitenkin pitää kyselylomakkein kerättävää aineistoa aroissa aiheissa sopivampana, koska tutkittava voi tällöin jäädä anonyymiksi ja tarkoituksellisesti etäiseksi. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35.) Tutkimuksessani sain haastattelun kautta kyselylomakkeisiin verrattuna monipuolisempaa ja syvällisempää aineistoa. Monin eri menetelmin kerätty aineisto oli tutkimukseni kannalta oikea ratkaisu.

Ilmapiiri koko festivaalin ajan oli hyvä, ja koin, ettei läsnäoloni häirinnyt Setalaisia. Vaikka he olivat tietoisia tutkimuksestani, uskon, että he suhtautuivat minuun ennemminkin festivaalivieraana kuin tutkijana. Kävin iltatapahtuman aikana useita hyviä keskusteluja Setalaisten kanssa ja löysin useita vapaaehtoisia haastateltavia. Lopulta kaksi pääsi seuraavan päivän haastatteluun, muiden jäädessä pois aikatauluongelmien vuoksi.

Halusin nimenomaan haastatella heitä yhdessä, jotta tilanteesta muodostuisi keskustelunomainen.

Parihaastattelu on ryhmähaastattelun yksi alalaji. Ryhmähaastattelu sopii hyvin pienoiskulttuurien merkitysrakenteiden tutkimiseen tai tietojen saamiseen haastateltavien sosiaalisesta ympäristöstä. Ryhmähaastattelua voidaan pitää keskusteluna, jonka tavoite on verraten vapaamuotoinen. Siinä osanottajat kommentoivat asioita melko spontaanisti, tekevät huomioita ja tuottavat monipuolista tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Ryhmähaastattelussa haastattelija puhuu useille haastateltaville yhtä aikaa ja suuntaa väliin kysymyksiä myös ryhmän yksittäisille jäsenille. (Hirjärvi & Hurme 2008, 61.) Halusin pitää parihaastattelun hyvin avoimena – tein kuitenkin lyhyen muistilistan itselleni, mitä teemoja haluaisin haastattelussa käsiteltävän (Liite 3). Tavoitteenani oli kuitenkin antaa haastateltavilleni mahdollisimman paljon tilaa kertoa näkemyksistään vapaasti ilman tarkkoja ja johdattelevia kysymyksiä. Nauhoitin haastattelun, jotta pystyin keskittymään muistiinpanojen kirjoittamisen sijasta vuorovaikutukseen haastateltavieni kanssa.

Toisen asteen opiskelijaryhmän opettajan haastattelussa käytin puolistrukturoitua haastattelumenetelmää eli teemahaastattelua. Teemahaastattelulle on ominaista, että jokin haastattelun näkökohta on lyöty lukkoon, mutta ei kaikkia. Yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. Tämä vapauttaa pääosin haastattelun tutkijan näkökulmasta ja tuo tutkittavan äänen kuuluviin. Teemahaastattelu ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä, sekä sen, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47–48.) Myös tämän haastattelun nauhoitin, jotta pystyin keskittymään vuorovaikutukseen. Etukäteen laatimani kysymykset (Liite 7) toimivat haastattelutilanteessa tukenani, mikäli tutkimani ilmiöt eivät muuten nousseet esille. Haastattelussa nousi käsiteltäväksi myös teemoja, joita en ollut aavistanut, ja se toi tutkimukseeni uusia näkökulmia. Olenkin tyytyväinen valitsemaani menetelmään, joka todella toi haastateltavan ääneen kuuluviin. Näen uudet näkökulmat tutkimukseni kannalta antoisina – nähdäänhän laadullisen tutkimuksen työvaiheet enemmän syklimäisenä kuin suoraviivaisena. Tutkimuskysymyksetkin voivat muokkaantua tutkimusprosessin myötä, mikäli se on perusteltua. Laadullisessa analyysissä tutkijan pitäisikin yllättyä tai

oppia tutkimuksensa kuluessa. Uuden oppiminen edellyttää, että tutkimuskohteesta muodostetut ennakko-oletukset tiedostetaan ja näin ollen otetaan huomioon tutkimuksen esioletuksina. (Eskola & Suoranta 1998, 20.) Ennakko-oletusten murtumat ovat yleensä pelkästään hyväksi tutkimukselle, sillä kuuntelemalla aineistoaan tutkija saa tilaisuuden löytää ja tuoda esiin haastateltavien puheessa esiintyviä uusia jäsennyksiä (Ruusuvoori, Nikander & Hyvärinen 2010, 16).

Grey tapasi Seta-nuoria useaan otteeseen syyskuun aikana. Näihin festivaalia edeltäviin tapaamisiin en Grey'n pyynnöstä osallistunut, koska hän halusi rakentaa luottamuksellista suhdetta nuoriin. Ulkopuolisen tutkijan läsnäolo olisi voinut hankaloittaa tämän suhteen rakentumista. Festivaalin aikana tapahtuvissa tapaamisissa puolestaan olin mukana tarkkailijana, mutta etenkin kokijana. Osallistuvassa havainnoinnissa on tyypillistä, että tutkija osallistuu tutkittavien ehdoilla heidän toimintaansa. Käytännössä havainnoija osallistuu ryhmän elämään, mutta tekee tutkittavilleen myös kysymyksiä. Havainnointi voi kohdistua rajattuihin kohteisiin tai pyrkimyksenä voi olla kokonaisvaltaisen kuvan saaminen tutkittavien elämästä. (Hirsjärvi ym. 2009, 216–217.)

Havainnointia voidaan jakaa eri lajeihin: suoraan havainnointiin, tulkinnoista ja vaikutelmista – usein vuorovaikutuksesta tai ihmisten välisistä suhteista muodostuviin havaintoihin, henkilökohtaisista, tutkijan omaan tuntemukseen ja kokemukseen liittyviin muistioihin perustuviin havaintoihin ja vielä neljänteen, jälkikäteen kenttämuistiinpanojen perusteella kirjoitettuihin tarinoiden (Ronkainen ym. 2011, 115–116). Omat havaintoni ovat tulkinnoista ja vaikutelmista muodostuvia havaintoja sekä omaan tuntemukseen ja kokemukseen liittyviä havaintoja. Havaintoni ovat lähinnä muin menetelmin kerättyä aineistoa tukevaa aineistoa. Havainnoinnin myötä suhtaudun muun aineiston analysointiin tietyin ennakko-oletuksin. En kuitenkaan halua havaintoihin perustuvien oletusten vääristää tai etenkään kumota muusta aineistosta esiin tulevia, havaintoihini nähden ristiriitaisia seikkoja.

6.5 Aineiston analyysi – paloista kokonaisuudeksi

Olen analysoinut aineistoani soveltaen Suvi Ronkaisen kolmen vaiheen analyysia, jossa analyysi jaetaan ”analyysiin pikku a:lla”, tulkintaan ja luentaan (Ronkainen 2004, 65–67; Ronkainen ym. 2011, 124–126). Kuvaan analyysiprosessia vaiheittain eteneväksi, mutta nämä vaiheet ovat kuitenkin tapahtuneet osin limittäin. Ei olekaan mielekästä hahmottaa laadullista tutkimusta pelkästään induktiivisesti eli aineistolähtöisesti tai deduktiivisesti eli teorialähtöisesti vaan pikemminkin abduktiona, päättelyprosessina, jossa teorian ja käytännön näkökulmat vuorottelevat johtopäätösten muodostamisessa. Tutkimukseni analyysiprosessia voisi kuvata myös laadulliselle analyysille tyypilliseen tapaan spiraalinomaisesti kierroksina eteneväksi prosessiksi, hermeneuttiseksi kehäksi, jossa ensin saavutetaan aineiston edustaman ilmiön kuvailun taso, sen jälkeen luokittelun taso, sitä edelleen tarkastellen sisältöelementtien yhdistelyn taso ja lopulta ilmiön kokoamisen ja selittymisen taso. (Anttila 2005, 280, 282.)

Hermeneuttisessa tutkimuksessa korostuu dialogisuus, jossa tulkinta rakentuu ensin tutkijan ja tutkittavan ja sitten tutkijan ja aineiston välisessä vuorovaikutuksessa (Ronkainen ym. 2011, 97). Dialogi on osa myös etnografista tutkimusperinnettä, jossa uuden tiedon syntymisen edellytyksenä voidaan pitää vuoropuhelua niin tutkijan ja tutkittavien välillä kuin myös tutkijan monista erilaisista aineistoista tekemien tulkintojen ja aiempien teoriakeskustelujen välillä (Rastas 2010, 64–65). Olen tarkastellut aineistoa tavalla, joka on sallinut tutkimuskysymysten tarkentumista ja tuonut esiin yllättäviäkin näkökulmia. Tiedostan myös oman roolini valintojen tekijänä ja tulkitsijana, jotka ohjaavat ja jäsentävät aineiston käsittelyä. Aineistosta ei koskaan itsestään nouse mitään. (Ruusuvoori ym. 2010, 14–15.)

Haastattelujen kohdalla aineistoon tutustuminen alkoi jo itse aineistonkeruussa. Haastatteluja litteroitaessa ja kyselylomakevastauksia puhtaaksi kirjoittaessa aloin hahmottaa aineistoa kokonaisuutena. Setalaisten ja opiskelijoiden kyselyvastaukset kirjoitin puhtaaksi siten, että laitoin kaikkien vastaukset aina kunkin kysymyksen alle. Näin pystyin hahmottamaan kokonaiskuvaa. Annoin kullekin vastaajalle numeron ja värikoodin, jotta pystyin myös seuraamaan yksittäisen vastaajan vastauksia.

Tarkastelin aineistoa ensin neljänä erillisenä osiona, johon kuului (1) Setalaisten kyselyvastaukset, (2) Setalaisten haastattelu, (3) opiskelijoiden kyselyvastaukset ja (4) opettajan haastattelu. Lähdin analyysissä liikkeelle niin sanotulla analyysillä pikku a:lla. Analyysin tässä vaiheessa aineistoa järjestellään, luokitellaan ja jäsennetään. Pikku a:n analyysissä keskeistä on tekemisen prosessi, ei itse menetelmä. Siinä tehdään havaintoja aineistoista tutustumalla siihen ja sen rajoihin sekä luodaan tilaa ajattelulle ja oivalluksille, joita voi lähteä kehittämään edelleen systemaattisesti koettelemalla ja tulkintaa hakemalla. (Ronkainen 2004, 65; Ronkainen ym. 2011, 124.)

Setalaisten kyselyvastauksista tarkastelin millaisia olivat Greyn kanssa yhteistyössä olleiden kokemukset projektista sekä mitä mieltä he ylipäänsä ovat seksuaalisuutta ja sukupuolta käsittelevästä taiteesta. Setalaisten haastattelusta keskityin tarkastelemaan haastateltavien kokemuksia yhteisöllisessä projektissa mukanaolosta ja projektin vaikutuksia. Greyn luento kuunnelleiden opiskelijoiden kyselyvastauksista tarkastelin seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden tarkastelua koulukontekstissa: tarpeellisuutta, keinoja ja ongelmakohtia. Opettajan haastattelusta nostin tarkempaan käsittelyyn ne kohdat, jotka käsitelivät sitä, kuinka arkoina pidettyjä aiheita voidaan tuoda esille koulumaailmassa ja millaisia ristiriitoja tähän liittyy, minkälaisia välineitä taide tarjoaa vaikeina koettujen aiheiden käsittelyyn sekä millaisia eettisiä ongelmia tulee vastaan. Erittelin opettajan haastattelusta kohdat, joissa näkyy Greyn toimintatavan positiiviset puolet sekä kohdat, joissa puhutaan taiteen rajoista ja niiden ylittämisestä.

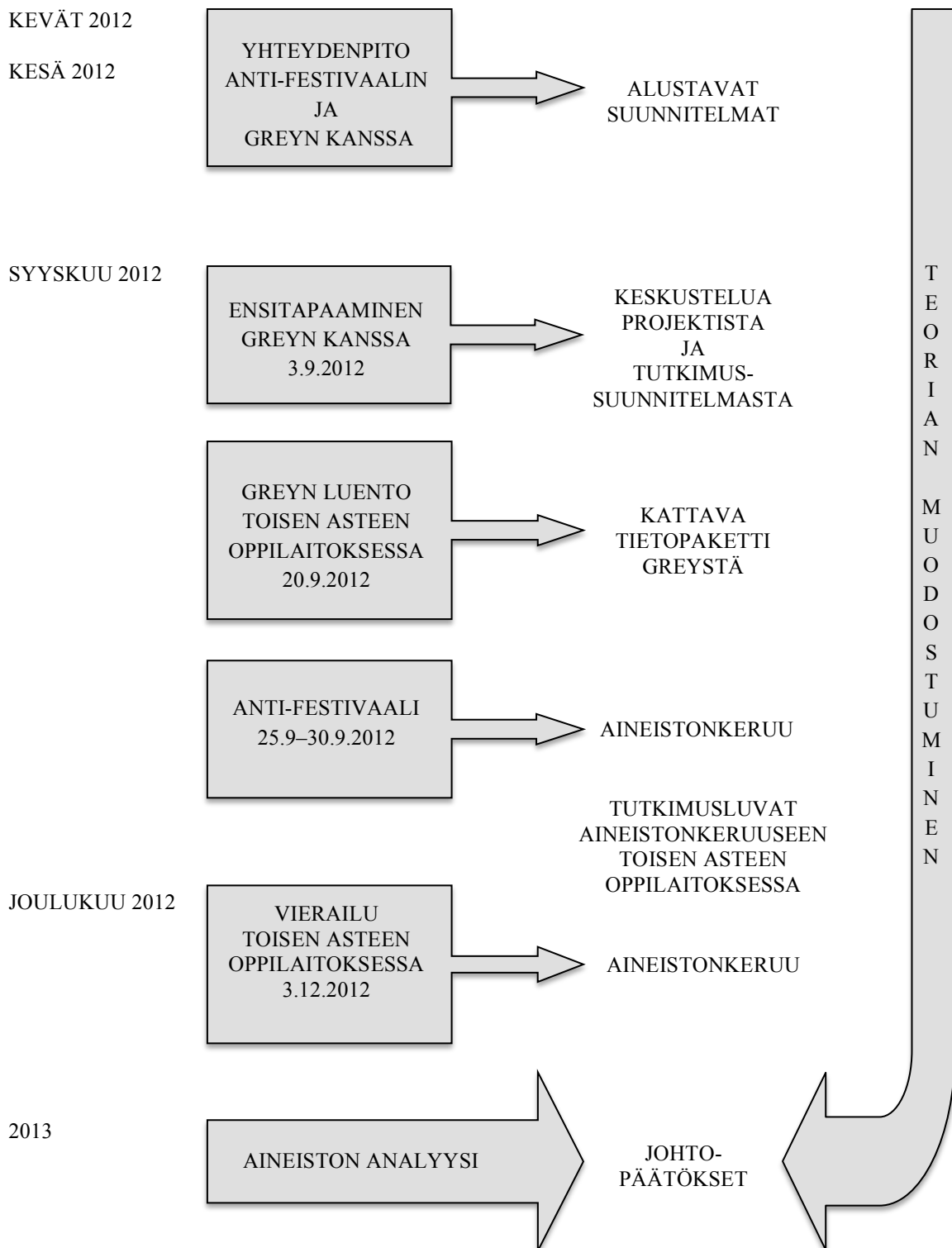
Tarkasteltuani aineistoa erillisinä osioina saatoin eri aineistoja keskusteluun toistensa kanssa. Käytin analyysin tässä vaiheessa teemoittelua, jossa on kyse laadullisen aineiston ryhmittelystä erillisten aihepiirien mukaan. Tämä mahdollistaa vertailemisen tiettyjen teemojen esiintymisestä aineistossa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93.) Teemoittelin aineiston aluksi hyvin väljästi seuraavasti: (1) Greyn luennon positiiviset puolet, (2) Greyn luennon negatiiviset puolet, (3) seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin esille tuominen koulussa, (4) taiteen rajat, (5) taiteen tarjoamat välineet seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin käsittelyyn, (6) Greyn persoonan merkitys, (7) tutustuminen, sosialisointi, yhteenkuuluvuus, avoimuus, ihmisten lähentyminen, uskallus, (8) teokset ja tapahtumat, (9) pienen paikan merkitys, (10) ongelmat yhteistyössä, (11) Seta-yhteisö. Näitä teemo-

ja aloin tarkastella suhteutettuna koko aineistoon. Eri aineistojen tarkasteleminen limit-täin nosti esille uusia näkökulmia, joita aineistojen tarkasteleminen erillisinä osioina ei tuottanut. Esimerkiksi taiteen rajapintoja käsiteltiin eri aineistoissa, mutta eri näkökulmista.

Analyysin seuraavassa vaiheessa toin aineistoista tehdyt havainnot aiempien tutkimuksien yhteyteen. Tätä vaihetta voidaan kutsua käsitteellistämiseksi tai tulkinnaksi. (Ronkainen 2004, 66; Ronkainen ym. 2011, 124–125.) Aineiston havaintojen ja teoreettisen ajattelukehikon keskustelun tuloksena tiivistin teemoittelun kategoriat kolmeksi alaluvuksi: 7.1 *Kuvataidetunti ajatusten herättäjänä*, 7.2 *Taide luomassa kohtaamisia* sekä 7.3 *Taiteen rajoista ja niiden ylittämisestä*. Luvussa 7.4 *Tulokset – taide sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden esille tuojana koulukontekstissa sekä Seta-yhteisön vahvistajana* tuon esille keskeisimmät tutkimustulokseni pohtien niitä laajemmissa konteksteissa. Tätä analyysin kolmatta vaihetta voidaan kutsua luennaksi, jossa aineistosta muodostettuja havaintoja tarkastellaan valikoivasti tietyn ajattelukehikon pohjalta aineistokeskeisestä analyysistä irrottautuen. (Ronkainen 2004, 67; Ronkainen ym. 2011, 125.)

Kuviossa 2. on kuvattuna yksinkertaistettuna koko tutkimusprosessin kulku. Kuvioon on merkitty tutkimusprossin päävaiheet alustavista suunnitelmista aina johtopäätösten muodostumiseen aineiston ja teorian vuoropuhelussa. Teoriapohja on rakentunut koko tämän prosessin ajan.

Kuvio 2. Tutkimusprosessin kulku

7. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsitteleminen taiteen keinoin

7.1 Kuvataidetunti ajatusten herättäjänä

Grey piti luentonsa visuaalisen alan toisen asteen opiskelijoille. Olen kuitenkin käsitellyt seksuaalisuuden ja sukupuolen teemaa ylipäänsä koulussa, sillä kaikilla toisen asteen opiskelijoilla on takanaan peruskoulu ja kokemukset sieltä. Osa vastaajista on käynyt myös lukion. Kyselyllä halusin selvittää, onko seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiä opiskelijoiden mukaan käsitelty koulussa. Pyysin heitä ottamaan huomioon koko aikaisemman kouluhistoriansa. Käytän opiskelijoiden vastauksista lyhennettä KO (kysely, opiskelijat). Olen numeroinut vastaajat yhdestä kymmeneen vastaajien lukumäärän mukaisesti.

Missään kymmenestä vastauksessa ei kerrota, että seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiä olisi käsitelty koulussa kattavasti. Yksi vastaajista muistaa, että teemaa on käsitelty yläasteen ja lukion terveystiedon tunnilla, mutta *lähinnä kirjasta ja opettajan kuivalla läpilukemisella* (KO1). Toinen vastaajista kirjoittaa, että aihetta on käsitelty *lukiossa hieinan avoimemmin psykologiassa ja terveystiedossa* (KO10). Vastaajan mukaan aiheen käsittelytapa on ollut yleensä asiallista ja neutraalia. Vastaajan mukaan yläasteella aihetta ei käsitelty, *koska opettajamme oli ”homokammoinen”*.

Muiden vastauksista ilmenee, että seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta ei ole koulussa juurikaan puhuttu. Yksi vastaajista nostaa esiin sen, että erityisesti väärässä kehossa olemisen tunnetta ei ole koulussa käsitelty. Vastaajan mukaan *sitä on ennemminkin sivuutettu* (KO4). Ammatillisen opettajan roolia nuoren seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden äärellä käsittelevän Juha Kilpiän mukaan yhteisömme alkavat olla rajallisesti valmiita ottamaan vastaan seksuaalista moninaisuutta, mutta sukupuoli-nen moninaisuus on monelle vielä vieras ajatus (Kilpiä 2011, 269).

Yhtä vastaajaa lukuun ottamatta kaikkien opiskelijoiden vastauksista kävi ilmi, että heidän mielestään seksuaali- ja sukupuoli-identiteeteistä tulisi puhua enemmän koulussa. Vastaajien mukaan teemaa tulisi käsitellä, jotta opittaisiin hyväksymään erilaisuutta ja

erilaisia tapoja elää. Aiheesta tulisi puhua myös, jotta epävarmoja tunteita läpikäyvät saisivat rohkaisua ja tukea.

Seta ry:n koulutussuunnittelijan Marita Karvisen (2010) mukaan yksi tapa estää homotelia ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden kiusaamista on tehdä teema arkiseksi. Kun homoseksuaalisuudesta puhutaan asiallisesti ja arvostavasti, sana homo menettää nimittelyvoimaansa. Asiallisen informaation jakaminen voidaan myös nähdä opettajan tapana toteuttaa lain säätämiä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisen velvoitteita, ammattieettisiä vastuitaan sekä opetuksen laadun vaatimuksia. On harhaa ajatella, että koulu on arvoneutraali vaikenemalla. Hiljaisuus viestii ehkä enemmän kuin osataan arvatakaan. (Karvinen 2010, 123.) Kyselyyn vastanneet opiskelijat ovat huomanneet saman kuin Karvinen. Teema voi olla monelle edelleen vieras, ja asioiden käsitteleminen voi auttaa ihmisiä suhtautumaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin luontevasti. Puhuminen on tärkeää sillä, *asioista hiljeneminen saa ihmiset vain oudoksumaan* (KO7).

Eräs vastaajista epäili, ettei pelkkä puhe auttaisi lisäämään suvaitsevaisuutta. Hän ehdotti käsitteleväksi esimerkiksi kirjaa, elokuvaa tai että joku tulisi kertomaan omasta elämästään. (KO8.) Greyn toimintatapa nähtiinkin pääasiassa toimivana. Vain yksi vastaajista koki, että hän ei oppinut luennolla mitään, ja että luento ei ollut hyödyllinen. Tosin hänen mielestään luento oli silti mielenkiintoinen. (KO9.) Muut vastaajat kokivat luennon hyödylliseksi ja mielenkiintoiseksi. Opiskelijoiden vastaukset siitä, millaisia ajatuksia luento herätti, tiivistyivät hyvin erään vastaajan kokemukseen: *Se pisti mieltämään, kyseenalaistamaan ja herätti tunteita* (KO8). Taide mainittiin vain yhdessä Greyn luentoa koskevassa vastauksessa. Tämä kertonee siitä, että oppilaat kokivat seksuaali- ja etenkin sukupuoli-identiteetin käsittelemisen olleen luennon keskiössä.

Minulle selkeni luennon aikana paljon asioita koskien sukupuoli-identiteettiä, ja sitä minkä takia ihmiset haluavat muuttaa itseään eivätkä viihdy kehossaan sellaisenaan. Se oli uutta, että siitä tehdään taidetta ja vieläpä erikoisella tavalla. (KO4.)

Greyn luentoa kuunnelleiden opiskelijoiden mielestä arkoina pidettyjä aiheita voi käsitellä koulun kuvataidetunnilla esimerkiksi huumorin keinoin (KO1). Opettajan tulisi

erään vastaajan mukaan *rohkaista oppilaita omaan ajatteluun ja myös henkilökohtaisten asioiden käsittelyyn* (KS10). Eräs vastaaja nosti esille sen, että arkoja aiheita tulisi käsitellä *ennen kaikkea positiivisessa valossa taiteessa*. Sama vastaaja jatkaa, että *mielestäni ei kuitenkaan tuputtaa tai tehdä siitä ”erikoista”*. Saman vastaajan mukaan jotkut olivat kokeneet ANTI-festivaalin *tuputtavaksi*. Hänen mukaansa voi olla häiritsevää, jos asioita yritetään saada hyväksymään *tyrkyttämällä*. (KO7.) ANTI-festivaali ravisuttaa tietoisesti taiteen rajoja. Visuaalisen alan opiskelijoiden opettajalle ANTI onkin hyvä työkalu. Opettajan haastattelusta käytän lyhennettä HO (haastattelu, opettaja).

Opiskelijoille mä käytän pedagogisena tekona tätä ANTI-festivaalia, jossa minä pyrin hajottamaan kulta-aika-orientaation taiteesta. ANTI-festivaali antaa mulle siihen erittäin hyvän työkalun. (HO.)

Greyn luento kuunnelleet opiskelijat vierailivat myös ANTI-festivaaleilla. Useasta vastauksesta kävi ilmi, että ANTI-festivaalin teokset saivat opiskelijat pohtimaan taidekäsitteitä: *En ymmärtänyt niitä lainkaan tai en pitänyt niitä taiteena* (KO4). Taide voi hämmentää, mutta se voi olla myös ainutlaatuinen mahdollisuus tuoda esille teemoja, joista ei ole välttämättä helppo puhua, etenkin koulumaailmassa. Greyn luento ja ANTI-festivaalit ovat esimerkkejä taiteen luomista kohtauspaikoista, joissa voi pohtia elämän eri osa-alueita. Tämä hyöty on ymmärretty myös koulujen kuvataideopetuksessa. Taiteen tohtori Sirkka Laitinen käsittää opetuksen dialogiseksi tapahtumaksi, jossa neuvotellaan asioiden merkityksistä. Kuvataideopetuksessa esteettisten valintojen kautta harjaannutaan tekemään myös eettisiä arvovalintoja. Nykyaide antaa mahdollisuuksia käsitellä oman elämän tärkeitä asioita sekä sosiaalista ja kulttuurista todellisuutta. Nykyaiteen tuottamat keskustelut asettavat kuitenkin vaatimuksia taidekasvatukselle, sillä nykyaiteen käyttö on haastavampaa kuin totuttujen, turvallisten kuvien passiivinen vastaanottaminen. (Laitinen 2003, 152–153, 196, 201. Ks. myös Rinne 2006.)

Filosofi ja taiteen tutkija Juha Varto (2006) jatkaa samoilla linjoilla. Hänen mukaansa kuvataideopetuksen merkitys on sen mahdollisuudessa luoda tiloja, joissa ihmisillä on itsellään enemmän valtaa maailmaan, jossa he elävät. Taiteen avulla opettaminen mahdollistaa vapauden ottaa keskusteluun mitä tahansa asiota, mistä tahansa näkökulmasta, kunhan ne edistävät ihmisten keskinäistä ymmärtämistä ja arvostamista. (Varto 2006,

155–157.) Haastateltavani näki myös Laitisen ja Vartton kuvaaman puolen taiteesta, mutta tiettyyn rajaan asti:

Opiskelijoille tossa iässä kun seksualiteettia ja omaa identiteettiä haetaan, antaa niiku avoimemman mahdollisuuden ja luvan käsitellä sitä. En oo sitä mieltä, että se on taiteen tehtävä suoranaisesti. (HO.)

Greyn luento keskittyi vahvasti sukupuoli-identiteetin tematiikkaan. Hän myös esitteli teoksiaan, mutta luento rakentui vahvasti itse teemaan, ei niinkään taideteosten ja taide-tekosten pohjalle. Opiskelijaryhmän opettajan mukaan Greyn luennon *tulokulma oli vähä yllätyksellinen.*

Kyl mä olin kattonu, käyny kattoo netistä hänen sisältö, et se oli musta ihan jees, ja onneks mä olin pyytäny rehtorilta luvan ja sanonu mitä käsitellään, että olin tavallaan niiku oman taustani turvannu tässä tilanteessa (HO).

Opettaja oli huolissaan Greyn lähestymistavasta. Hänen mukaansa Greyn esille tuomia teemoja käsiteltäessä mukana tulisi olla terveydenhuollon ammattilainen.

Minä mietin myös siinä terveydenhuollon, terveyskasvatuksen näkökulmia, että tässä oli hirveen monta tulokulmaa, mut et se toteutettiin taiteen nimiin. Et yleensäkin mä ajattelen sen, et jos tälläsiä vahvoja kysymyksiä käsitellään, niin mä toivoisin, että kuvataiteilijat tai tanssitaiteilijat ymmärtäisivät ottaa sen terveydenhuollon asiantuntijan mukaan, että he eivät voi lähtee puoskaroimaan, koska sellastakin mä oon nähny. Ja tässä mentiin mun mielestä sillä ja rajalla. (HO.)

Haastattelun yhdeksi keskeisimmäksi teemaksi nousi se, mitä taiteen nimissä voi tehdä ja mistä voi puhua. Tämä keskustelu on aina sidonnainen henkilön taidekäsitteisiin. Mikä on taiteen tehtävä? Tuleeko taiteen ottaa kantaa ympäröivään yhteiskuntaan vai tulisiko sen olla merkityksellinen itsessään? Opettajan mukaan myös koulun kuvataideopetus voi aktivoida ajattelemaan, mutta toisaalta hän kyseenalaisti taiteen, joka keskittyy esimerkiksi hyvinvoinnin tukemiseen ja jonka tekninen osaaminen, niin sanottu taito, jää vähäiseksi.

Kunhan ihmiset saatas ajattelemaan, niin sekin ois aika paljon. [– –] Kyllä koulun pitäis aukasta silmät et mitä taide voi olla. Et se ei ole vain mimeettistä esittämistä ja osaamista. Se on siellä mukana vahvana, osaaminen. Oikeestaan mä vastustan sitä hirveetä määrää filosofointia ja ohutta määrää tekemistä ja osaamista.

Haastattelusta nouseekin esiin ristiriitaisuuksia. Toisaalta opettaja arvostaa sitä, että taide saa ihmiset aktiivisesti ajattelemaan, mutta toisaalta hän ei pidä sitä taiteen tehtävänä:

Et miks niiku verhota sitä taiteenkaan verhoon vaan ottaa niiku ihan oikeesti näkyväksi näitä epäkohtia, mitkä ovat olemassa olevia. Jonkun mielestä ne on, jonkun mielestä ne ei oo. (HO.)

Opettajalla oli vahvat näkemykset taiteen käytön rajoista. Hän suhtautui kriittisesti taiteen valjastamisesta sosiaali- ja terveydenhuollon käyttöön, ja näki riskejä esimerkiksi Greyn toimintavoissa – taiteilija ei voi toimia terapeutina. Opettajan huoli ei ollut turha. Luento nosti vahvoja tunteita opiskelijoiden keskuudessa, eikä yksi opiskelija myöskään halunnut vastata kyselyyni. Opettajan mukaan luennon suora lähestymistapa oli mahdollisesti loukannut luennon kuulijoita. Opettaja olikin käynyt oppilaidensa kanssa jälkikäteen keskustelua siitä, missä menee taideteon ja esimerkiksi terveydenhuollon rajat. Itsekin huomasin, että luento aiheutti vahvoja tunteita opiskelijoissa, mutta tulkitseen nämä tunteet kuitenkin positiivisiksi.

Me kaikki ollaan niin erilaisia. Jokuhan voi loukkaantua tai kokea mitä tahansa mikä toiselle taas ei tee mitään. [– –] En mä kokenu et se ketään loukkas tai jälkikäteen sain sitten tietää, että oli ehken loukannutkin. [– –] En tienny, että yhen opiskelijan kohdalla oli tällänen problematiikka, joka liittyy tähän tematiikkaan. Olisin antanu hänelle vapautuksen jos olisin tienny. [– –] Saatto ahdistaa, että kun on prosessi, oma prosessi vielä niin kesken sillä sektorilla niin siinä täytyy olla hirveen tietonen, että tollasen projektit viedään täysi-ikäisille, ellei oo ite sitte hakeutunu jonnekin Setan piiriin, sehän on eri juttu sitte taas. (HO.)

Mitä voidaan sanoa ja tehdä, jos aina mietitään jonkun loukkaantumista? Onko sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsittelemisessä aiheita loukkaantua? Jos aiheita ajattelee loukkaavaksi, voi se itsessään loukata. Voidaankin pohtia, kumpi itse asiassa onkaan loukkaavampaa: se että, aiheesta puhuu suoraan ja häpeilemättä, vaikka kuulijajoukossa olisi nuoria, jotka etsivät vielä omaa identiteettiään ja aihe osuu niin

sanotusti arkaan paikkaan vai se, että aihe pyritään työntämään pois arkielämästä, vain asiantuntijoiden hoidettavaksi? Grey toi luennolla esille nimenomaan omasta elämästään tekemiään taideteoksia ja tekoja. Onko Greyn avoimessa lähestymistavassa vaaransa? Opettaja kyseenalaisti niin taiteilijoiden kuin opettajien valtuudet:

Mehän saatetaan sanoo tai projisoida asioita esille juuri väärällä tavalla aiheuttaen vaan niiku kauheeta jälkee sitte. Me voidaan tehdä niin. Niin voi tapahtua hyvin helposti. (HO.)

Opettajat kokevat esimerkiksi seksuaalivähemmistöistä puhumisen haasteelliseksi (ks. esim. Kontula & Meriläinen 2007, 57). Tuleeko opettajan (tai taiteilijan) kuitenkaan pelätä puhumasta, kun kyseessä on aihe, jolla pyritään lisäämään yhdenvertaisuutta? Kilpiän (2011) mukaan edelleen varsin heteronormatiivinen ja moninaisuudelle turvaton peruskoulu kasvattaa lapsia turvallisuutensa vuoksi salaamaan mahdollisen moninaisuutensa. Opettajat ovat kuitenkin eri tavoin valmistautuneet ja kykeneväiset seksuaalisen ja sukupuoliisuuden puheeksi ottamiseen erilaisissa yhteyksissä. Samoin kuin opettajan tehtävä on antaa itselleen lupa omaan ainutlaatuiseseen seksuaalisuuteen ja sukupuoliisuuteen, on hänen opetettava niin, että opiskelijat myös osaisivat antaa luvan omalle ja toisten ainutlaatuisuudelle. Luvan antaminen lähtee opettajan kyvystä nähdä, kuulla ja sanoa ääneen asioita. Opiskelijalle on tarjottava mahdollisuus siihen ymmärrykseen, mitä tarkoittaa tulla nähdyksi tai jäädä näkymättömiin ja mitä näistä kummastakin vaihtoehdosta voi seurata. (Kilpiä 2011, 262–267.)

Kuvataidetunti voi olla oivallinen paikka tuoda ilmi seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta niin taiteilijaesimerkkien kuin oman työskentelyn kautta (Ks. esim. Dittman & Meecham 2006; Lampela 2001; Lampela 2007; Stout 2011). Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta kuitenkin vaikenivat usein sellaisetkin kasvattajat, jotka edistävät kansalais- ja ihmisoikeuksia muutoin (Legrand 2009, 93). Vaikka aihe on edelleen koulumaailmassa osittain tabu, opettajalla on opetussuunnitelmien ja lakien tuki sekä ammattieettinen vaatimus edistää oikeudenmukaisuutta, ihmisoikeuksia ja väkivallattomuutta. Poliittiset kannanotot ovat siten koulussakin perusteltuja. (Tomperi & Piattonen 2005, 269.)

7.2 Taide luomassa kohtaamisia

Merkitsen Greyn projektiin osallistuneiden kyselyvastauksia lyhenteellä KS (kysely, Seta). Olen numeroinut vastaajat numeroilla 1–11 vastaajien lukumäärän mukaisesti. Kyselyllä halusin selvittää, millaisia olivat Greyn kanssa yhteistyössä olleiden kokemukset projektista sekä mitä mieltä he ylipäänsä ovat seksuaalisuutta ja sukupuolta käsittelevästä taiteesta. Kahden Greyn projektiin osallistuneen Seta-nuoren haastattelua merkitsen lyhenteillä HS1 ja HS2 (haastattelu, Seta). Tämä haastattelu keskittyi heidän kokemuksiinsa Greyn projektista.

Residenssikuukauden aikana Greyn tavoitteena oli tutustua ihmisiin, luoda kontakteja ja vahvistaa Seta-yhteisöä. Kuukauden aikana Grey vieraili viikoittaisessa Setan nuorten illoissa kertoen omasta elämästään ja taiteestaan sekä tutustuen ihmisiin. Lauantaina 22.9.2013 Grey matkasi Setalaisten kanssa Varkauteen ja järjesti *Queering Varkaus* -klubi-illan, jossa hän Setalaisten kanssa loi queer-tilaa paikassa, jossa ei ole ennen ollut avoimia Setan tapahtumia. Järjestettyjen tapaamisten lisäksi hän vietti Setalaisten kanssa muutenkin aikaa. Setalaisten kokemuksissa Greyn projektista korostuu nimenomaan kanssakäyminen ja tutustuminen:

Oon tosi ilonen, että oon pystynyt tapaamaan sen henkilön, että oli ihan mahtava tutustua häneen ja sit tavallaan harmittaa, että hänkin lähtee sitte pois eikä jää pidemmäksi aikaa tänne (HS1).

Setalaiset ottivat Greyn hyvin vastaan, ja he kokivat, että häneen oli helppo tutustua. Tähän vaikutti se, että Grey on käsitellyt omassa elämässään samaa aihepiiriä kuin moni Setalainen. Kun yhteisötaiteilija työskentelee yhteisön kanssa, yhteisö yleensä tietää käsiteltävästä aiheesta ja siihen liittyvästä kielenkäytöstä enemmän kuin taiteilija (Kantonen 2005, 56). Greyllä oli kuitenkin poikkeuksellinen asema, sillä hän on käynyt läpi elämänsä aikana samoja kysymyksiä kuin moni Setalainen. Myös Greyn avoimuuden kerrottiin vaikuttavan siihen, että hänet oli helppo hyväksyä mukaan yhteisöön. Toinen haastateltavista Setalaisista sanoo: *Jotenki ei tullu yhtään semmonen olo, että se edes tuli ulkopuolelta. Mulle tuli ainaki heti sellanen fiilis, että hän kuuluu tänne. (HS1.)* Vaikka Grey tuli paikallisyhteisöön ulkopuolelta, hän on suuremmassa mittakaavassa osa samaa yhteisöä Setalaisten kanssa. Ehkä juuri siksi hän sai suhteellisen lyhyessä

ajassa aikaan muutoksia yhteisön sisäiseen rakenteeseen. Mirja Hiltusen mukaan yhteisöllisyyden kokemus voi syntyä muutenkin kuin toiminnan kautta. Syvällistä yhteisyyden kokemusta hän kutsuu *symbolikseksi yhteisyydeksi*. (Hiltunen 2009, 255.) Greyn projektissa yhdistyykin toiminnallinen ja symbolinen yhteisyys, jonka kautta Seta-yhteisö tiivistyi:

Kris on ehkä lähentäny tosi monia ihmisiä, niin itseensä kun ihan ylipäänsä, et antanu ja avannu uusia ovia tällä käytöksellään, näillä ohjelmillaan mitä hän suunnitteli, ja ehkä ihmiset on uskaltanu sitte lähestyä toisiaan (HS1).

Yhteisötaiteilijan persoonan merkitystä on pohtinut Suvi Aarnio (2007). Hänen mukaansa kaikessa ihmisten välisessä toiminnassa on läsnä epäonnistumisen mahdollisuus, mutta tätä harvoin otetaan huomioon suunnitellessa yhteisötaideprojekteja. Toiminnan kohderyhmiksi määritellyt yhteisöt, tutkimuksessani Seta-nuoret, eivät ole yhtenäinen ryhmä, vaan yksittäisten ihmisten muodostama löyhä joukkio. Taiteilijan persoonalla ja kommunikointitaidoilla on suuri vaikutus siihen, millaiseksi yhteistyö muodostuu. (Aarnio 2007, 257.) Greyn persoonalla oli suuri vaikutus koko projektin luonteeseen. Tämä korostuu niin haastattelussa kuin tapahtumapaikoilta kerätyissä kyselyvastauksissa. Kyselyvastauksissa Greytä kuvaillaan helposti lähestyttäväksi ja kiinnostavaksi persoonaksi. Haastateltavat kokivat, että Greyn persoona oli ratkaisevassa asemassa koko projektin onnistumisen kannalta.

Se on taito sinänsä saada ihmiset mukaan tommoseen, koska niiku sekin esittely minkä Kris piti alussa ni en mä tiää, jos se ois ollu yhtään erilainen persoona ni oisko ihmiset lähteny. Hän sai ihmiset nauramaan ja sitte tavallaan rentoutti sitä tunnelmaa. (HS1.)

Yhteistyö ei kuitenkaan ollut ongelmaton, sillä joillekin Setalaisille kieli tuotti ongelmia Greyn puhuessa englantia ja Setalaisten äidinkielen ollessa suomi.

Viime kerralla Kris ei ollu siellä [Setan nuorten illassa] kun eräs henkilö pyys tavallaan niiku että ei, tai että ei ainakaan kovin pitkäksi aikaa, kun se englantinkielisyys ehkä häiritsi niitä ihan uusia jäseniä, jotka oli ihan vasta tullu Krisin aikaan, tutustumasta toisiinsa (HS1).

Kantonen on huomannut kieliongelmat omissa projekteissaan, sillä alkuperäiskansoihin kuuluvat nuoret ovat joutuneet puhumaan maan valtakieltä, joka ei kuitenkaan ole heidän äidinkieltänsä. Kieli voi rakentaa taiteilijan ja yhteisön välille valtasuhteen, joka voi vaikuttaa taideprojektiin, sillä ihmiset ilmaisevat taideprojektissa käsiteltäviä asioita, kuten tunteita, yleensä parhaiten äidinkielellään. (Kantonen 2005, 75.) Myös Hiltusen yhteisötaideprojekteissa kielellä on ollut suuri vaikutus, sillä projekteissa on ollut mukana niin saamenkielisiä kuin suomenkielisiä (Hiltunen 2009).

Paikkasidonnaiset taideprojektit perustuvat vuorovaikutukseen, jossa teoksen sisällöstä ja lopputuloksesta käydään neuvotteluja. Taiteilijan on kyettävä kompromisseihin. (Hannula 2004, 35, 39.) Aloitin yhteydenpidon Greyhin keväällä 2012. Odotin yhteydenpidon aikana saavani selville Greyn tarkkoja suunnitelmia projektista Setalaisten kanssa. Tarkkoja projektisuunnitelmia Grey ei kuitenkaan tehnyt, vaan hän halusi tavata ryhmän ensin ja edetä projektissa heitä kuunnellen. Tällaisen lähestymistavan on ottanut myös alkuperäiskansojen nuorten parissa työskennellyt Kantonen. Projektin tavoitteita ei voi määritellä ennen nuorten tapaamista, sillä useimmiten tavoitteet vaihtelevat eri projekteissa, eri oppilaiden kohdalla ja muuttuvat kesken projektin. (Kantonen 2005, 46.) Lippardin mukaan hyvä yhteisötaiteilija työstää taidetta niistä aineksista, joita jo on yhteisössä. Yhteistyö vaatii molemmilta osapuolista omistautumista ja sitoutumista. Lippard myös ohjeistaa, että mitään ei mikään mahdu mukaan, ei tulisi siihen myöskään pakottaa. (Lippard 1997, 283–284.) Keskustelevasta lähestymistavasta puhuu myös Suzi Gablik (1995). Hänen mukaansa kuunteluun perustuvan työskentelyn tulokset eivät tule todeksi pelkästään taiteilijan itseilmaisun kautta, vaan ne tulevat omaksi itsekseen dialogin kautta – avoimessa keskustelussa, jossa kuunnellaan ja otetaan huomioon toisten ääni. Monet taiteilijat haluavat antaa mahdollisuuden omista kokemuksista puhumiseen sellaisille, jotka on ennen jätetty ulkopuolelle. Yleisöstä tulee aktiivinen osa teosta ja osa prosessia. Tämä haastaa tradition, jossa taide on pääasiassa visuaalisesti koettava. (Gablik 1995, 82–83.)

Grey'n tavoittelema keskusteleva lähestymistapa antoi Setalaisten äänen kuulua. Toki ANTI-festivaali asetti tietyt raamit toiminnalle – festivaaliohjelmassa oli Grey'n projektille varattu esitysajat ja paikat. Tosin nämäkin olivat hyvin pitkälti Grey'n ja Setalaisten päätettävissä.

Kaikki ne työt mikä hän teki, hän neuvotteli mejän kanssa, Setalaiden kanssa tavallaan ennen sitä, että mitä te haluaisitte tehdä ja yritti silleen just yhdessä suunnitella niitä asioita. Tuntuu että ne toimi ja onnistu tosi hyvin, että porukka tykkäs ihan. Se oli enemmän sellasta sosialisointia kuitenkin. Se oli lähempänä tavallaan ihmisiä. (HS1.)

Greyn projektiin osallistuminen oli Setalaisille täysin vapaaehtoista. Nuorten illoissa kävijöillä ei ollut velvoitetta osallistua Greyn projektin julkisiin, festivaaliohjelmaan merkittyihin tapahtumiin. Minkäänlaista taiteellista taustaa ei myöskään vaadittu. Tämä madalsikin kynnystä osallistua projektiin: *Nii tähän oli helppo lähteä mukaan, vaikka ei pidäkään itseään mitenkään taiteellisena, oli silti helppo lähteä mukaan (HS1).* Kumpikaan haasteltavista ei ollut osallistunut ANTI-festivaaleille ennen.

Festivaaliviikon lauantaina kokoonnuimme Kuopion torille hyvissä ajoin ennen Gather-performanssin alkua. Kun kello oli 11, muodostimme torin keskelle piirin pitäen toisiamme kädestä kiinni, kasvot piirin keskustaan päin. Alussa piirissä oli noin viisi henkilöä. Piiriin sai liittyä tunnin ajan kuka tahansa, koska tahansa. Piiri kasvoi koko ajan tasaiseen tahtiin, ja enimmillään siinä oli arviolta reilut 40 henkilöä. Osa ihmisistä kävi piirissä vain hetken, osa pysyi piirissä performanssin loppuun saakka. Piiriin tulleet ihmiset olivat yhtä lailla Greyn projektissa mukana olevia kuin ANTI-festivaalin ohjelmasta tietoisia. Vähintään yhtä suuri osa piiriin tulleita oli satunnaisia ohikulkijoita. Piiri herätti ohikulkijoissa paljon hymyjä ja tervehdyksiä. Monet varmasti arvasit sen olevan osa ANTI-festivaalia – ovathan paikalliset jo tottuneet vuotuisen tapahtuman puitteissa arjesta poikkeaviin kohtaamisiin: *Mutta silleen kun ihmiset kysy että, mitä te oikeen teette? Tää on ANTI-festivaalia. Aaaa. Se selittää kaiken. (HS2).* Piiri aiheutti myös hämmennystä ja kysymyksiä. Ohikulkijat kysyivät muun muassa, että kenelle piiri on tarkoitettu ja ovatko rinkiäiset osa jotakin puoluetta. Piiri oli avoin kaikille, ja toivotimme kaikki siihen tervetulleiksi. Oli mukava huomata, että myös satunnaiset ohikulkijat uskaltautuivat mukaan. Rinkiin osallistuneiden ikähaarukka oli laaja – nuorin osallistuja istui pyörän lastenistuimessa.

Piiri kasvoi lopulta niin suureksi, että järjestysmiehet tulivat kysymään toiminnastamme. Ongelmia ei kuitenkaan syntynyt. Kello oli tuolloin jo lähes 12, ja kerroimme lopettavamme pian. Ei ole tavatonta, että pelkkä paikallaan seisominen herättää viranomais-

ten huomion. Vuonna 2000 performanssitaitelija Roi Vaara seisoi teoksessaan *Seisominen* Pekingin Taivaallisen rauhan aukiolla liikkumatta kasvot kohti Kansan sankarien monumenttia, selkä Kiellettyyn kaupunkiin päin. Jo kuuden minuutin päästä poliisi käveli Vaaran vierestä puhelimeen raportoiden. Kun tunti 20 minuuttia oli kulunut, poliisi hajotti Roin ympärille kerääntyneen ihmisjoukon ja pyysi esiintyjää poistumaan. (Vaara 2005, 38.)

Taide voi antaa syyn kohtaamisille, joita ei muuten tapahtuisi. Uuden yhteisötaiteen suosimaa estetiikkaa Gablik kutsuukin yhdistäväksi estetiikaksi (*connective aesthetics*) (Gablik 1995, 84). Torilla tapahtuneeseen performanssiin viitaten haastateltava sanoi: *Koska ihmiset ei ehkä lähe niin mukaan, jos asiat on suoraan ilmaistu: tule sosialisoimaan kanssamme rinkulaan* (HS1). Setalaiset ovat mahdollisesti elämänsä aikana tunteneet ulkopuolisuuden tunteita. Gather -performanssin tarkoituksena oli luoda väliaikainen yhteisö, johon kaikki olivat tervetulleita, ja jossa kaikki ovat samanarvoisia. Piiri herätti siihen osallistuneiden joukossa vahvoja tunteita ilosta liikutukseen.

Kun tavallaan ulospäin se ei näyttänyt mitenkään ehkä erikoiselta, mutta kyllä mä huomasin sen, et monien ihmisten sisällä oli kyllä jotain semmosta niiku tunnetta, et se oikein huoku siitä ringistä. Kaikilla oli omat tunteensa – toisilla levollisuus, toisilla niiku liikuttuminen justia, esimerkiksi Krisille. Sen huomasi, kyllä siinä oma vaikutuksensa oli, vaikka se ei niin erikoiselta näyttänykään tai käytännössä ollutkaan, mutta kun siihen liitty kaikki nämä niiku tunteellisuudet nii tavallaan se teki siitä jotain semmosta ainutlaatusta. (HS1.)

Kuraattori Maaretta Jaukkuri näkee tärkeän eron paikan ja tilan välillä. Paikka on pysyvä ja fyysinen, mutta tila syntyy sillä hetkellä vuorovaikutuksessa. Se voi olla kestoaltaan lyhyt, vaikka vain muutamia minutteja. Jaukkuri ei pidä tilan luomista välttämättä tekona, vaan pikemminkin kyse on tunnelmasta tai jopa tunteesta, jonka taide luo. (Hannula 2004, 165.)

Julkisen ja yksityisen rajapinnat ovat läsnä niin taiteessa kuin käsiteltäessä seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiä. Hannulan mukaan julkinen ja yksityinen halutaan usein nähdä erillisinä ja eroteltuina yhteiskunnan osasina. Julkista ja yksityistä ei voida kuitenkaan

väkisin erottaa, sillä ne ovat hyvin tiiviisti yhteenkietoutuneita. Nykytaiteessa, erityisesti paikkasidonnaisessa taiteessa yksityisen ja julkisen näkökulmat lähentyvät ja konkretisoituvat henkilökohtaisena tarpeena ilmaista jotakin itselle tärkeää julkisessa tilassa. Julkisen tilan ristiveto on tärkeää, ei vain nykytaiteelle vaan koko yhteiskunnalle pyritessä eroja kunnioittavaan demokratiaan. (Hannula 2004, 145–146.) Gather -performanssi toi Setalaiset konkreettisesti keskelle kansaa, yhdenvertaisiksi jäseniksi, kuitenkin sulkematta muita ulkopuolelle. Performanssin tarkoituksena ei ollut Pride -tapahtumien tapaan tuoda näkyvästi esiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä. Kukin oli mukana ringissä ilman julistavia lippuja tai symboleja – aivan kuten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ovat osa väestöä iästä, ammatista, kotipaikasta, etnisestä tai poliittisesta taustasta riippumatta. Kuinka moni ohikulkija olisi jättänyt tulematta rinkiin, jos olisi tiennyt performanssin olevan Setalaisten kanssa yhteistyössä tehty?

Vaikka performanssi oli fyysinen ele, teon vertauskuvallinen merkitys on vieläkin voimakkaampi. Minulle ympyrä kuvastaa yhdenmukaisuutta, sillä ympyrän jokainen kohta on samanarvoinen. On mahdollista elää sovussa riippumatta sukupuoli- ja seksuaali-identiteetistä. Oma identiteettiä ei myöskään tulisi joutua häpeilemään. Performanssin paikka korostikin nimenomaan julkituomista – mikä olisikaan julkisempi paikka kuin kaupungin todellisena kohtauspaikkana toimiva tori. Jaukkurin mukaan yhteisessä tilassa tavoiteltu tunne tai tilanne on se, että kukin tulee kohdelluksi omana itsenään, ei vain kohteena. Merkityksellistä ei ole niinkään mitä tehdään, vaan miten tehdään – miten luodaan tila taiteen ja ihmisten kohtaamisille. (Hannula 2004, 165–166.) Gather -performanssi saavutti Jaukkurin tavoitteleman tunnelman ja kohtaamisen.

Gather -performanssin jälkeen lähdimme Greyn ja muutaman Setalaisen kanssa Karhonsaareen, jonne sijoittui ANTI-festivaalin osakokonaisuus Luonnon ANTI. Saareen matkattiin laivalla, ja koettavissa oli kuuden kansainvälisen taiteilijan live art esityksiä. Palattuamme kaupunkiin, oli aika valmistautua Greyn järjestämään klubi-iltaan. Kokoonnuimme illalla baariin, jossa Seta järjestää tapahtumiaan. Tapahtumapaikkoihin tuli näin vaihtelua aamupäivän performanssin ollessa torilla. Tuttu tapahtumapaikka oli Setalaisten kannalta varmasti hyvä ratkaisu, sillä yhteisötaiteessa on usein tärkeää se, että sitä tehdään ja esitetään osallistujien oman arjen keskellä, eikä omasta arjesta irrallises-

sa taideinstituutissa (Mäki 2007, 233). Pieni baari täyttyi ihmisistä – niin vakiokävijöistä kuin ANTI-festivaalivieraista. Seta Mixer -tapahtuman tarkoituksena oli “pakottaa” ihmiset tutustumaan toisiinsa. Illan ohjelmalla oli Social Easy -peli, joka toimi pikatreffien tapaan, mutta ilman pikatreffien varsinaista merkitystä. Peli osoittautui menestykseksi. Lähes kaikki baarissa olleet osallistuivat siihen, ja ihmisillä vaikutti olevan todella hauskaa. Eri-ikäiset ihmiset sukupuoleen tai seksuaaliseen suuntautumiseen katso-matta tutustuivat toisiinsa.

Ilta oli Seta-yhteisölle poikkeuksellinen – niin kävijämäärältään kuin tunnelmaltaan. Moni oli yllätynyt, kuinka innolla ihmiset lähtivät mukaan Social Easy -peliin. Kuulin esimerkiksi jonkun sanovan, että hän ei olisi kaksi viikkoa sitten uskonut, että peli toimi, ja että ennen kaikki vain ”mökötti”.

Mut yllättävän silleen vaikka tuoki on periaattessa semmonen omanlainen versio tästä niiku mikä tää on speed dating, omanlainen versio siitä, mutta se oli yllättävän toimiva, koska se ei nimenomaan ollu sitä treffaamis-meininkiä, vaan tutustutaan ihmiseen, et siinä ei haitannu tavallaan olit sä varattu, tykkäätsä siitä vastakkaisesta sukupuolesta vai siitä omasta vai mitenkä. Et siinä ei ollu semmosia niiku esteitä. (HS1.)

Ihmiset olivat yllättyneitä siitä, kuinka ulkopuolelta tuleva henkilö saa yhteisön kommunikoidaan. Kumpikaan haastateltavista ei ollut aiemmin ollut kyseisessä baarissa järjestettävissä Setan tapahtumissa. Heillä molemmilla oli paikassa järjestettävistä tapahtumista mielikuva, että ihmiset ovat jakautuneet omiin pieniin porukoihin: *Mä oon kuullu sen, että siellä on ollu nää vanhat homot ja sitte ne nuoret ihmiset (HS2)*. Setan nuorten ryhmä ei ollut Greyn mukaan kovin organisoitunut. Grey ihmetteli, ettei ryhmällä ollut yhteistä sähköpostilistaa tai yhteistä ryhmää sosiaalisessa mediassa. (Grey 2012g.) Haastateltavien mukaan nuorten ryhmä on avoin ja siellä on vastaanottavainen henki: *Sinne tulee aina uusia ihmisiä ja kyllä sinne voi tai siis se on tosi silleen avoin ja sinne otetaan hyvin vastaan kyllä ihmisiä, mut niin, on se kyl tiiviski (HS2)*. Toisaalta Setan toimintaan mukaan lähteminen voi olla monelle iso kynnys:

Mäki kävin itseasiassa viime syksynä siel alaovella, mut mä en uskaltanu tulla sinne sisälle yksin. Mut nyt mä sitten tänä syksynä tulin ja otin ekalla kerralla kaks kaveria mukaan, ku en mä uskaltanu tulla yksin. (HS2.)

Greyn projektin myötä haastateltavat toivovat Setaan uskaltautuvan mukaan uusia ihmisiä.

Mä toivon ainakin, että nyt muutamat ihmiset ois päässy sisään tän asian kautta, että ois uskaltanu ottaa sen askeleen, koska eihän se kaikille todellakkaan oo nii helppoa, että varmasti noihin Setan tapahtumiin monilla on niin iso kynnys tulla. Niiku säki sanoit, että parin kaverin kanssa ensiks. (HS1.)

Nii ja sitte tietty jos siellä ANTI-festivaaleillakin on ollu ihmisiä, joita on kiinnostanu oma seksuaalisuus jollain tasolla ja miettiny sitä identiteettiä, ni helpompi tavallaan sitte näitten bileitten kautta ehkä mahdollisuuksia tutustua toisiinsa. Jos ei niiku normaalisti uskaltaistaan, esimerkiks vaikka miehillä monella saattaa olla paljo vaikeempaa. He on sitte päässy tavallaan nytte siihen. (HS1.)

Kuten tämän tutkimuksen luvussa 3.1 käy ilmi, pienillä paikkakunnilla asenteet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan ovat kielteisemmät kuin suurissa kaupungeissa (Ks. Koswick ym 2008, 67; Malinen 2006, 18, 20). Myös toisenlaisiin tutkimustuloksiin on päädytty. Anne K. Ollilan sosiologian väitöskirjasta käy ilmi, että vaikka pienet paikkakunnat osittain rajoittavat itseilmaisua, suurkaupungin ja pienkaupungin nuorten, Ollilan tutkimuksessa helsinkiläis- ja kemijärveläisnuorten, asenteet suvaitsevaisuutta ja erilaisuutta kohtaan ovat yllättävän samanlaiset (Ollila 2008, 154).

Vaikka Suomen mittakaavassa reilun sadan tuhannen asukkaan kaupunki on suurehko, haastateltavat Seta-nuoret olivat yllättyneitä kuopiolaisten avoimuudesta: *Ihan silleen kiva, että Kuopioonki tuli jotain, että Kuopioki otti vastaan, että kuitenkin lähti silleen mukaan ja oli näitä juttuja (HS2). Yllätävän avoimia ihmiset on niiku ollu, vaikka yleensä miettii suomalaisia ja kuopiolaisia ni tälleen (HS1).* Asenteet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan ovat toivon mukaan muuttumassa suvaitsevimmiksi, ei pelkästään suurissa kaupungeissa vaan kaikkialla. Toisaalta vieläkin puhutaan “seksuaalipakolaisuudesta”, eli siitä, kuinka pienten paikkakuntien ahdas ilmapiiri saa vähemmistöön kuuluvia muuttamaan suuriin kaupunkeihin.

7.3 Taiteen rajoista ja niiden ylittämisestä

Kahden Greyn projektiin osallistuneen Seta-nuoren haastattelusta pystyy tulkitsemaan taiteen rajoilla liikkumista, tosin eri näkökulmasta verrattuna opettajan haastatteluun.

Haastattelusta kävi ilmi, etteivät Greyn projektiin osallistuneet nuoret välttämättä edes kokeneet olevansa mukana *taide*projektissa.

Mä en tiedä, mä itse asiassa henkilökohtasesti näen sen ihan täysin vaan silleen, että mä sain uuden ystävän. Okei, totta kai hänellä on omat syyt tulla tänne, mutta en mä käsittäny tätä koko mukanaoloa mitenkään silleen niin isona semmosena juttuna, että wouu mä osallistun taideteokseen. (HS1.)

Lea ja Pekka Kantonen ovat huomanneet ilmiön tehdessään yhteisötaideprojekteja nuorten ja alkuperäiskansojen kanssa. Se, että projekteista syntyneitä näyttelyitä on kutsuttu taiteeksi, ei ole ollut olennaista. (Kantonen 2007c, 91.) Pekka Kantosen mukaan alkuperäiskansoille taidekonteksti oli kokonaan vieras. Paikalliset eivät olleet kiinnostuneet projektin taiteellisesta puolesta, vaan keskeistä oli sosiaalinen ulottuvuus – se, että Kantokset olivat mukana heidän juhlissaan ja joivat maissikaljaa heidän kanssaan. (Hannula 2004, 125.) Osallistava taide koetteleekin perinteisen taidejärjestelmän rajoja. Taiteilijan rooli on muuttunut taideteosten luojasta tilanteiden alullepanijaksi. Näitä tilanteita ei välttämättä tarvitse edes määritellä taiteeksi, vaan niitä kuvaa pikemminkin taiteen *kaltaisuus*. (Haapalainen 2007b, 224.) Jos taiteeksi voidaan nimetä miltei mitä tahansa, tärkeää ei ole se, miltä taide näyttää vaan sen luomat suhteet ja tilanteet. Taide saattaa erilaisia ihmisiä yhteen jakamaan ajatuksiaan tuoden esiin maailman moniarvoisuuden. Maailmankuvan avartuminen voi luoda uudenlaista yhteisöllisyyttä ja suvaitsevaisuutta, näin ollen myös hyvinvointia. (Haapalainen 2007a, 74–75.)

Ruotsalaistaiteilija Anders Krügerin mukaan taiteilijana työskenteleminen voi avata monia mahdollisuuksia, joihin muuten ei pääsisi käsiksi. Oleellista on, miten tätä etuoikeutettua asemaa käytetään. (Hannula 2004, 88–89.) Ritva Harle muistuttaa, että on taiteilijan ammattitaitoa olla lupaamatta mitään taiteen ulkopuolisia asioita projektin tulokseksi (Harle 2007, 252). Greyn projektiin osallistuneet nuoret eivät itse tunteneet ristiriitaa taiteen rajojen mahdollisista ylityksistä. Haastattelemani kuvataideopettaja näkee taiteen rajojen ylitykset kuitenkin riskialttiina. Hänen mukaansa *sillon kun ei olla taideprojektissa, et se menee tänne psykologian tai tänne terveyden puolelle, niin siellä pitää olla sen alan asiantuntija mukana (HO).*

Tää hyvinvointi-teeman mukaan ottaminen, että taide valjastetaan hyvinvoinnille, se ei ole enää taidetta. Se on enempi eheyttävää, terveyteen vaikuttavaa toimintaa. [– –] Kyllä taiteen pitää olla itsenäinen teko ja sitte jos otetaan siihen terveys mukaan niin sit se menee tälläseen, siihen on oma genrensä olemassa, ja jos puhutaan puhtaasti taiteesta niin musta se ei pidä paikkaansa, mä en allekirjota sitä. (HO.)

Yhteisötaiteessa käytetään usein toimintamalleja, jotka on aiemmin liitetty pikemmin esimerkiksi sosiaalityöhön tai kasvatukseen kuin taiteeseen. Yhteisötaiteilijat toimivat usein taideinstituutioiden ulkopuolelle antaen mahdollisuuksia tarkastella arkielämää taiteen keinoin, esteettisen etäisyyden päästä. Taideinstituutiot seuraavat usein perässä pyrkien laajentamaan toimintaansa sitä mukaa kun taiteilijat määrittelevät taiteeksi uusia alueita. (Kantonen 2005, 57–58.) Grey'n toiminta istuu hyvin edellä kuvattuun taiteen rajojen laajentumiseen, siihen, että taideprojektien tilanteet muistuttavat usein sosiaalityötä. Tämä voi kuitenkin kertoa enemmän järjestelmän pettämisestä kuin taiteilijan halusta ylittää reviirirajojaan (Harle 2007, 254). Onko eräänlaista järjestelmän pettämistä, että Grey on kokenut koko elämänsä olevansa vailla esikuvaa? Taidetekojensa kautta hän haluaa olla esikuva, jota hän ei itse nuoruudessaan löytänyt. Aarnipuun (2008) mukaan samastumiskohteet, ihmiset, jotka ovat jollain tavalla samanlaisia, auttavat minäkuvan muodostamisessa. Aina nämä roolimallit eivät ole eläviä ihmisiä, vaan ne voivat olla kauan sitten kuolleita henkilöitä tai vaikkapa kirjojen tai elokuvien fiktiivisiä hahmoja. Sukupuoleltaan moninaisia samastumiskohteita voi olla kuitenkin hyvin vaikea löytää. (Aarnipuu 2008, 63. Ks. myös DeWitt 2012, 6–7.)

Grey on tehnyt omasta elämästään taidetta, jonka avulla hän haluaa tuoda sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta näkyväksi. Haastatteleman opettaja kertoi käyttävänsä ANTI-festivaalia nimenomaan välineenä siihen, että opiskelijat joutuvat kohtamaan ja pohtimaan taiteen henkilökohtaisuuden: *Et opiskelija ymmärtää sen et vain omasta elämästä voi tehdä kuvia tai tehdä tekoja, taidetekoja* (HO). Toisaalta hän myös pohti taiteilijan yksityisyyttä sekä taiteilijuuden motiiveja:

Et on monia tapoja, millä tehdä tää asia ihmisten tietosuuteen, tuoda tietosuuteen et näinkin ihminen voi elää ja olla ihan onnellinen. Vai onko onnellinen vai onks se niiku työ. Mä jäin miettimään, et mikä on niiku se, kun mä ajattelen kuitenkin, että kuvataiteilijallakin on oma yksityisyys, on niiku se minuus. Tässä se minuus on hirveen vahvasti se työ. (HO.)

Mä oon tietyllä tavalla hämmentyny tän uuden tai vapaamman taiteen tai tälläsen marginaalitaiteen edessä aina että, siihen tulee niiku taustalla on hyvin paljo tämmösiä henkilökohtanen problematiikka tekijällä siis, joka sitten välittyy, et mä aina kyllä mietin itse syvällä sisälläni, että onks tää tän ihmisen terapiaa. Jatkuvaä terapiaa ja sen ilmentymä, et sitä kautta on löytäny, tän visualisoinnin kautta: ratkaisu, sietokyky, hyväksynnän haku-menetelmä. (HO.)

Mäki (2005) on pohtinut taiteen ja terapian välistä suhdetta. Hänen mukaan taideteoksen on oltava tekijälleen terapeutin, mikäli sen halutaan olevan terapeutin myös muille. Vaikka taide voi olla materialtaan ja käsittelytavaltaan hyvinkin subjektiivista, lopputuloksen halutaan olevan ainakin jollakin tasolla yleistettävissä. Taiteilijan oma pohdiskelu ei lopu teoksen esittämiseen yleisölle, vaan se on pysyvästi kesken. Yleisö kutsutaan mukaan yhteiseen pohdiskeluun. Taiteessa henkilökohtaisesta tehdään julkista, kun taas perinteisessä terapiassa avaudutaan vain tietylle henkilölle tai ryhmälle. Taide on siis jaettavissa ja se voi olla yhtä terapeutista yleisölle kuin tekijälleen. Tässä ei ole kyse kuitenkaan taideterapiasta, jolla on omanlaisensa merkitys. Mäki myös muistuttaa, että taiteessa ja terapiassa ongelmat pyritään kohtaamaan rehellisesti, kun taas “terapeuttisissa puuhissa”, kuten harrastuksissa, pyritään usein ongelmien unohtamiseen. (Mäki 2005, 147, 150–151. Ks. myös Sava 2007, 120–123.)

Taide voi toimia voimaannuttavana, ei vain tekijälleen, vaan myös yleisölleen. Tapahutumapaikoilla, Gather -performanssissa ja Seta Mixer -tapahtumassa kyselyyn vastanneet eivät olleet ennen Greyn projektia juurikaan nähneet seksuaalisuutta ja sukupuolta käsittelevää taidetta. He kuitenkin kokivat taiteen tärkeänä ja mieltä avaavana keinona seksuaalisuuden ja sukupuolen käsittelyyn. Taide voi nostaa näitä teemoja esille ja saada ihmiset puhumaan niistä. Erään vastaajan mukaan *taiteen kautta voi saavuttaa uuden kohdeyleisön* (KS7). Taiteen kautta *ihmiset saa helpommin osallisiksi* (KS11) ja *ihmiset kiinnostuvat aiheesta helpommin* (KS3). Eräs vastaaja kuvaili taidetta *puolueettomaksi* keinoksi seksuaalisuudesta ja sukupuolesta puhumiseen (KS1). Esille nousi myös se, kuinka taiteen kautta voidaan käsitellä arkoina pidettyjä teemoja: *Taide kuvaa mielestäni hyvin asioita, joista ei aina pysty puhumaan ääneen* (KS4). Kuten luvussa 3.3 toin esille, taiteen avulla voi käsitellä sukupuolta ja seksuaalisuutta biologiselle lähestymistavalle vaihtoehtoisella tavalla. Taide tarjoaa turvallisen paikan keskustella näistä teemoista, koska se tarjoaa etäisyyttä ja visuaalisia representaatioita. (Ks. esim. Dittman &

Meecham 2006.) Taide näyttääkin toimivan samalla hyvin henkilökohtaisella tasolla, toisaalta siitä turvallisesti etäännyttäen.

Projektissa Setalaisten kanssa pääpaino oli tutustumisessa ja kontaktien luomisessa. Tämä kaikki kuitenkin tapahtui taiteen kontekstissa – toimihan Grey nimenomaan ANTI-festivaalin residenssitaiteilijana. Projekti olikin hyvin moniulotteinen, jota kuvaa hyvin haastattelemani Seta-nuoren näkemys projektista: *Oli se taidetta, mutta oli se muutakin* (HS2).

Anders Krüger on työskennellyt projektissa, jonka tarkoituksena oli elävöittää räjäistä lähiötä ja luoda julkinen kohtaamispaikka asukkaille. Tällaisessa toiminnassa ei ole kyse utopiasta, vaan arjen muokkaamisesta yhteistyössä niiden kanssa, jotka siinä elävät. Taiteilijat irrottautuvat näin taideinstituutioiden itsetyytyväisyydestä. Krüger korostaa, että taiteen vastuu on kuunnella ympäristöään. Samalla taidetta voi käyttää eräänlaisena diplomaattisena passina, joka avaa ovet ja mahdollistaa uudenlaisia ja erikoisia lähestymistapoja. (Hannula 2004, 83.) Toinen haastateltavistani kuvasi taidetta Krügerin tavoin. Haasteltavan mukaan taide voi olla *semmonen portti, mistä tulee vaan joku, joka avaa oven* (HS1).

7.4 Tulokset – taide sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden esille tuojana koulukontekstissa sekä Seta-yhteisön vahvistajana

Tutkimuskohteenani oli sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsitteleminen taiteen keinoin. Tarkastelin tätä teemaa yhden taiteilijan kahden erilaisen toimintamuodon, taideteon, kautta: (1) teeman esille tuomista koulukontekstissa sekä (2) yhteisötai-deprojektia Seta-nuorten kanssa. Lähtökohdat näissä kahdessa toiminnassa olivat siis hyvin erilaiset.

Aineistostani tehdyt havainnot sukupuolen ja seksuaalisuuden käsittelemisestä koulukontekstissa ovat samansuuntaisia aiempien tutkimusten kanssa: seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta ei käsitellä tarpeeksi koulussa. Aiheen käsittely on tärkeää, jotta erilaisista identiteeteistä puhuminen arkipäiväistyisi ja erilaisuuden hyväksyminen kasvaisi. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsittely ei välttämättä ole

opettajalle helppoa. Koulumaailmaa leimaa neutraaliuteen pyrkiminen ja poliittisten mielipiteiden karttaminen. Opettaja voi olla erilaisten vaatimusten ristivedossa, jossa kohtaavat omat näkemykset, oppilaiden vanhempien näkemykset, opetussuunnitelma sekä piilo-opetussuunnitelma, sanattomat säännöt. Opettajalla on kuitenkin velvollisuus edistää ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa (Ks. esim. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 12; Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 14). Kyse ei ole siis mielipideasiasta.

Myös kuvataideopetuksen tulee tukea esteettisen tietoisuuden kehittymisen lisäksi eettisen tietoisuuden kehittymistä (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 200; Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 236). Eettinen pohdinta on Sirkka Laitisen mukaan luonteeltaan lähellä esteettistä ja taiteellista luomisprosessia, sillä valmiit vastaukset puuttuvat niistä molemmista. Taiteellinen toiminta, myös kuvataidetunnit, voivat johtaa syvähenkiseen inhimilliseen pohdintaan, myös yhteiskuntamme arvojen kyseenalaistamiseen. (Laitinen 2003, 163.) Taide voi olla omaa elämää muovaavaa eettistä taidetta (Shusterman, 1997, 52). Moninaisuuden kunnioitus kasvaa taiteen, etiikan ja tieteen vuorovaikutuksessa. Taiteella voi olla tässä keskeinen rooli. Kaikkien niiden tekijöiden, jotka voivat lisätä kykyämme toisten kunnioittamiseen, tulisi vahvistaa. (Venkula 2003, 56–58.) Kesterin mukaan ihmiselle on tyypillistä empatian puute, kyvyttömyys kuvitella itsemme toisenlaisiksi kuin olemme. Emme voi koskaan täysin ottaa toisen asemaa, mutta voimme kuvitella sen. Tämä voi olla pohjana moninaisuuden kunnioitukselle. (Kester 2004, 115.) Taidekasvatuksen merkitys moninaisuuden kunnioituksessa voi olla merkittävä. Kuvataidetunti on yksi mahdollinen paikka tuoda esille teemoja, jotka ehkä muuten jäävät koulumaailmassa vähälle huomiolle, sillä taiteen kautta voi nostaa keskusteluun asioita, joista on muuten hankala puhua. Taiteen kautta voi käsitellä henkilökohtaisia teemoja, mutta toisaalta taiteen kautta käsiteltävää teemaa voidaan etäännyttää henkilökohtaisesta, jolloin hankalan aiheen käsittely voi tuntua helpommalta. Taide näyttääkin toimivan samalla hyvin henkilökohtaisella tasolla, toisaalta siitä turvallisesti etäännyttäen.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta voidaan käsitellä kuvataidetunnilla sekä tutustumalla teemaa käsittelevään taiteeseen ja taiteilijoihin että oman työskentelyn

kautta (Ks. esim. Dittman & Meecham 2006; Lampela 2001; Lampela 2007; Stout 2011). Grey ja kyselyyn vastanneet opiskelijat nostavat esille myös huumorin merkityksen. Huumoria ei tule aliarvioida, sillä sen kautta asioista voi tehdä helpommin lähestyttäviä. Huumoria ei kuitenkaan tulisi käyttää vallitsevien stereotyyppien vahvistamiseen. Kun opetuksessa tuodaan esille sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta, haasteena on, kuinka tehdä se niin, että vähemmistöjä ei esitetä poikkeamina jostain luonnollisena pidetystä. Moninaisuus tulisikin ottaa huomioon koko ajan, kokonaisuudessa, ei vain kerta-annoksina.

Vaikka taidekasvatukseen voidaan jokseenkin katsoa elävän taidemaailmasta irrallaan (Pääjoki 2006, 58), uskon, että myös koulun kuvataideopetus voi pyrkiä vuorovaikutukseen ympäröivän yhteiskunnan kanssa, aivan kuten taide, joka pyrkii vuorovaikutukseen gallerian ulkopuolisen maailman kanssa (ks. esim. Efland, Freedman & Stuhr 1996, 38–41, 71–73). Taiteen kommunikoiminen gallerian ulkopuolisen sosiaalisen todellisuuden kanssa on laajentanut taiteen rajoja ja johtanut taiteen uudelleen määrittelyihin. Yhteisötaidetta voidaan kritisoida taiteen rajojen ylittämistä, sillä se lähestyy usein sosiaalityötä. Taiteen rajojen ja sen myötä niin taiteilijoiden kuin opettajienkin valtuuksien kyseenalaistaminen nousi vahvasti esiin aineistostani. Taiteilijoiden ja opettajien tulisi tiedostaa mihin oma ammatillinen pätevyys riittää, eikä taiteilijan esimerkiksi tulisi luvata yhteisötaideprojektien tuloksiksi taiteen ulkopuolisia asioita. Näyttää kuitenkin siltä, että taideteoille on selvä tarve myös taideinstituutioiden ulkopuolella. Taiteen ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä on viime vuosina kirjoitettu paljon, esimerkiksi Opetusministeriön *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia* -toimintaohjelman puitteissa, ja taiteella on nähty positiivinen vaikutus hyvinvointiin (Ks. Liikanen 2010). On kuitenkin tärkeää, että esimerkiksi sosiaalityötä lähestyviä yhteisötaideprojekteja tarkastellaan myös kriittisesti, jotta projektit rakentuvat eettisesti kestäväälle pohjalle. Yhteisöistä ei saa esimerkiksi tulla taideinstituutioiden pelinappuloita, jolloin yhteisöjen ongelmia saatetaan taideprojektin tarpeiden mukaan joko liioitella tai vähätellä.

Yhteisötaiteessa voi olla vaarana, että yhteisön mahdollisten ongelmien kohtaamisen ja käsittelemisen sijaan teemaa estetisoidaan tai välineellistetään. Ongelma on rakenteeltaan usein hyvin samankaltainen, olipa kyseessä identiteetti, seksuaalisuus tai vaikkapa asunnottomien oikeudet. (Hannula 2004, 138–139. Ks. myös Kwon 2002, 143–147,

151–155.) Grey uskalsi lähestyä teemaa yhteisön tarpeita kuunnellen. Seta Mixer - tapahtuma irrottautui täysin esteettisistä vaatimuksista. Myös Gather -performanssi oli vahvasti ajatukseen pohjautuva, tosin torin keskellä kasvava ihmisrinki oli myös esteettisesti mielenkiintoinen.

Grey toimi taiteilijana ja koko projekti oli osa nykytaidefestivaalia. Osallistujilta ei kuitenkaan vaadittu taiteellista taustaa. Tutkimani projekti sopii Mäen näkemykseen yhteisötaiteesta taiteena, jossa ammattitaiteilija tekee yhteistyötä taiteen amatöörien kanssa (Mäki 2007, 232). Taiteilija on siis viime kädessä vastuussa projektin taiteellisesta tasosta. Toimiminen ANTI-festivaalin puitteissa antaa projektille taiteen leiman, vaikka projektin sisältö ei aina mahtunutkaan perinteisten taidekäsitteiden sisään. Taiteen paikantaminen yhteisötaideprojekteissa voi olla hankalaa – tosin tarpeetontakin. Yhteisötaideprojektien kohtaamisia ja prosesseja ei voida toistaa esimerkiksi näyttelyissä, mutta näyttelyiden avulla yleisö voi kuvitella millaisia nämä kohtaamiset ja prosessit ovat olleet (Kantonen 2005, 31). Niin ikään Greyn projektin festivaaliohjelmaan merkityt tapahtumat olivat projektin niin sanottuja jäävuoren huippuja. Pinnan alla tapahtui paljon, jota yleisö ei nähnyt. Gather -performanssi ja Seta Mixer -tapahtuma antoivat yleisölle kuitenkin mahdollisuuden nähdä viitteitä pinnan alla tapahtuvasta ja tulla hetkellisesti osalliseksi projektia. Olivatko taidetta vain nämä julkiset jäävuoren huiput? Projektiin osallistuneille rajanveto taiteen ja ei-taiteen välille ei ollut tärkeää. Heille tärkeää oli kokemus kokonaisuudessaan. Taiteen ja ei-taiteen rajankäyntiä tarkastellaan siis ulkopuolelta käsin, kun arvioidaan *taide*projektin onnistumista.

Taide toimi projektissa alullepanijana ja kohtauspaikkana. Julkisten esitysten takana syntyi ystävyysuhteita ja uusia kontakteja. Jos jokin osa yhteisötaiteesta halutaan nimitä taiteeksi, on se nimenomaan osallistujien välillä syntyvä suhde tai sosiaalinen side (Haapala 1999, 81). Näin ajatellen taiteeksi voidaan julkisten esitysten lisäksi nimetä myös keskustelut ja uusien kontaktien luonti. Projektin vaikutukset voivat näiden sosiaalisten siteiden kautta olla hyvinkin konkreettisia ja kauaskantoisia. Grey on pitänyt yhteyttä Setalaisten kanssa projektin jälkeenkin, ja muutama on jopa vierailut Greyn luona Yhdysvalloissa (Grey 2013c).

Tutkimuksestani ilmenee, että yhteisötaideprojektia vetävän taiteilijan persoona on merkityksellinen projektin onnistumisen kannalta. Greyn projektissa oli etuna, että hän toisaalta tuli yhteisöön ulkopuolelta tuoden uusia ehdotuksia yhteisön toiminnan parantamiseksi, toisaalta hän ja paikallisyhteisö kuuluvat suuremmassa mittakaavassa samaan yhteisöön – he ovat pohtineet elämänsä aikansa hyväksytyksi tulemisen kysymyksiä kuuluessaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin. Greyn sopiva yhdistelmä ulkopuolisuutta ja yhteisyyttä osoittautui toimivaksi, ja hän sai parannettua Seta-yhteisön kommunikointia. En sano, ettei onnistunutta yhteisötaideprojektia voisi luotsata täysin erilaisista lähtökohdista käsin, mutta luottamuksen rakentaminen on varmasti ollut helpompaa taiteilijan jakaessa saman kokemusmaailman yhteisön kanssa. Ei kuitenkaan voida olettaa, että samankaltainen tausta taiteilijan ja yhteisön välillä takaisi onnistuneen projektin. Mikään yhteisö ei ole yhtenäinen ryhmä, vaan sisältää erilaisia persoonallisuksia erilaisine intresseineen ja taustoineen. Seksuaalinen suuntautumien ja kokemus sukupuolesta ovat vain yksi osa ihmisen identiteettiä, eivätkä ne määritä ihmisen koko persoonallisuutta.

Grey tunsikin kasvavansa ilman esikuvaa. Nyt aikuisena hän haluaa toimia esikuvana nuorille tuoden esille sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta. Greyn projekti vaikutti niin yhteisöön kuin sen yksilöihin. Seta-yhteisö vahvistui projektin myötä ja sen jäsenille kokemus oli tärkeä ja mieleenpainuva – voimauttavakin. Grey kannustaa olemaan ylpeä omasta identiteetistään, ja jos yksikin projektiin osallistuva näin tuntee edes hieman enemmän, on projekti onnistunut. Yhteisötaideprojekteissa tekijöiden itsetunnon ja identiteetin vahvistuminen sekä yksilön ja yhteisön voimaantuminen voivat olla kaikkein merkittävimpiä lopputuloksia (Hiltunen 2007, 1; Sederholm 2002, 104).

Toisen asteen oppilaitoksen opiskelijoille Greyn luento oli ajatuksia herättävä. Taide voi nostaa näkymättömiä asioita näkyväksi ja antaa luvan puhua niistä. Se voi saada ihmiset tekemään asioita, joita ei muuten tekisi, pohtimaan asioita, joita ei muuten pohtisi. Taide voi olla monenlaisten kokemusten ja tunteiden lähtöpiste. Kesterin mukaan sovelamme jatkuvasti yleistäviä ja stereotyyppisiä käsityksiä sekä toisiin ihmisiin että kokemuksiin, joita pidämme outoina. Taide voi muuttaa tapojamme ymmärtää erilaisuutta. (Kester 2004, 88–89.) Greyn tapaaminen konkretisoi käsitystä sukupuolen moninaisuu-

desta: he ovat todellisia ihmisiä eivätkä vain tuolla jossain. Tällainen todellisten ihmisten ja tarinoiden kohtaaminen on varmasti mitä parhain keino tuoda seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta näkyväksi. Näkyväksi tuominen on ollut kokonaisuudessaankin Greyn taideteosten tarkoituksena ANTI-festivaaleilla. Hän loi näkyvyyttä monin keinoin ja monenlaisille yleisöille, myös median kautta (Liite 8). Toisen asteen oppilaitoksen opiskelijoissa ja ANTI-festivaalin yleisössä Greyn teot saattoivat aiheuttaa ihmetystä, mutta toisaalta ne herättelivät pohtimaan ihmisyyden eri puolia ja sitä, kuinka ihmisarvon ei tulisi perustua erilaisten kategorioiden varaan. Greyn taideteot tuovat Butlerin (1990) teorian mukaan yhteiskuntamme normeja näkyväksi kiistäen niitä toistin toistamalla, performoimalla. Seta-yhteisölle Grey toimi esikuvana ja esimerkkinä, rohkaisijana, jotta jokainen uskaltaisi olla oma itsensä. Itsensä hyväksyminen ja avoimuus avaavat maailman uudenlaisen kokemuksena, kuten toinen haastateltavista Seta-nuorista asian ilmaisee:

Jos on ihan täysin avoin seksuaalisuudestaan niin saattaa olla helpommin avoin muutenkin, että jos on hyväksynyt jotain vaikeita asioita alunperinkin, niin sitä on pystynyt tavallaan avaamaan itteensä ylipäättään. Ainakin näin mä oon tätä asiaa miettinyt joskus. (HS1.)

Rovaniemellä järjestettiin helmikuussa 2013 ensimmäinen *Arctic Pride*, maailman pohjoisin sateenkaarikansan juhla, jonka tarkoituksena oli tarjota kohtaamispaikka ja tuoda esiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen elämää arktisilla leveysillä (*Arctic Pride 2013*). Tapahtuman ohjelmaan kuului asiantuntijaseminaari *Elämää arktisilla alueilla seksuaali- ja sukupuolivähemmistön silmin*, joka järjestettiin lauantaina 23.2.2012 Lapin Maakuntakirjastossa. Seminaarissa oli esillä myös taide ja taidekasvatus, sillä puheenvuoron saivat taidehistorian professori Tuija-Hautala Hirvioja aiheenaan Reidar Särestöniemi sekä taiteen tohtori Anniina Koivurova, joka puolestaan käsitteli puheenvuorossaan kuvataideteosten torjuttuja ja toivottuja kuvia sekä 7. luokkalaisten suhdetta homoseksuaalisuuteen. Mieleenpainuva oli myös Anna Morottajan puheenvuoro *Elämä tavallisena saamelaisena lesbona*. Morottaja on saanut yhteisönsä hyväksynnän, ja yksi syy tähän on hänen avoin asenteensa. Hän sanoikin osuvasti: *Kun minä en pelkää, ihmiset eivät pelkää* (Morottaja 2013). Lause kuvaa hyvin myös Greyn asennetta, jota hän taidetejojensa kautta pyrkii jakamaan.

8. Pohdinta

Tietoa tuotetaan erilaisten valintojen ja tulkintojen pohjalta. Tutkimuksen luotettavuuden, validiteetin, takaamiseksi olen tuonut koko tutkimusprossin aikana tekemiäni valintoja mahdollisimman läpinäkyvästi esille niitä perustellen. (Ronkainen ym. 2011, 130–141.) Tutkimusta tehdään harvoin kuitenkaan yksin, vaan tutkimuksen kulkuun vaikuttaa monta eri tekijää, joihin tutkija ei pysty vaikuttamaan.

Grey ei tehnyt tarkkoja suunnitelmia ANTI-festivaalin toiminnastaan etukäteen, vaan tilanteen mukaan paikan päällä tavatessaan yhteistyötahoja. Tämä asetti haasteita tutkimukseni aineistonkeruulle. Laadin kyselylomakkeen Setalaisille ennen festivaalia sen ymmärryksen pohjalta, mikä minulla sillä hetkellä oli: millaisilla kysymyksillä saisin parhaiten tietoa tutkimuskysymyksiini suhteessa projektin luonteeseen. Muokkasin kysymyksiä hieman performanssia ja klubi-iltaa edeltävänä iltana Greyn ja läänintaiteilija Anniina Aunolan kanssa. Projektiin osallistuneet vastasivat kyselyyni tapahtumapaikoilla, torilla Gather -performanssin jälkeen sekä Seta Mixer -tapahtumassa. Kyselyyn vastaaminen varsin vapaamuotoisissa, kontrolloimattomissa tilanteissa oli luultavasti yksi syy siihen, että kyselyvastaukset olivat pääosin lyhyitä. Mikäli olisi ollut mahdollista varata kyselyyn vastaamiseen oma erillinen hetki, olisi vastaukset mahdollisesti olleet moniulotteisimpia. Kontrolloidumpaan aineistonkeruuseen ei kuitenkaan ollut tämän tyyppisissä tapahtumissa mahdollisuutta. Suoraan tapahtumapaikoilla vastaamisen hyvänä puolena oli se, että kynnys kyselyyn vastaamiseen oli matala. Haastattelusta Seta-nuorten kanssa sovin Seta Mixer -tapahtumassa, ja haastattelu tapahtui jo seuraavana aamuna. Olen tyytyväinen, että sain järjestettyä haastattelun niin lyhyellä varoitusajalla, sillä haastateltavat olivat hyvin motivoituneita heti tuoreeltaan tapahtumien jälkeen tehtyyn haastatteluun. Koin keskustelevan haastattelun luontevaksi tavaksi kerätä aineistoa.

Grey tapasi Seta-nuoria useaan otteeseen syyskuun aikana. Näihin festivaalia edeltäviin tapaamisiin en Greyn pyynnöstä osallistunut, koska hän halusi rakentaa luottamuksellista suhdetta nuoriin. Tutkimuksen kannalta olisi ollut mielenkiintoista seurata projektin kaikkia vaiheita, mutta ymmärrän Greyn pyynnön. Tutkijan läsnäolo Greyn ja Setalaisien ensitapaamisissa olisi voinut hankaloittaa luottamuksellisen suhteen rakentumista, ja

näin ollen vaikuttaa koko projektin onnistumiseen. Myös pitkä välimatka silloisen asuinkaupunkini Rovaniemen ja aineistonkeruupaikan Kuopion välillä hankaloitti projektin seuraamista. Mikäli olisin voinut olla koko Greyn residenssivierailun ajan Kuopiossa, tai etenkin jos asuisin Kuopiossa, olisin ehkä helpommin voinut päästä mukaan Greyn ja Seta-nuorten kohtaamisiin. Yhteydenpito Greyn kanssa oli kuitenkin tiivistä, ja hän piti minua tilanteen tasalla koko projektin ajan. Etnografiselle tutkimukselle on tyyppillisistä mahdollisimman kattavat ja pitkät kenttäjaksot, kun taas tutkimuksessani kenttäjakso oli lyhyt, tosin intensiivinen. Tapauksessani onkin kuvaavampaa puhua tutkimuksesta, jossa on etnografisia *piirteitä*. Jatkotutkimus saman yhteisön parissa olisi mielenkiintoinen: ovatko yhteisötaideprojektin vaikutukset olleet kauskantoisia?

Tutkijana minun täytyi siis mukautua tapahtumien kulkuun, olla joustava sekä kykenevä nopeisiin päätöksiin. Koin aineistonkeruun tällaisissa olosuhteissa samalla haastavana, mutta myös antoisana ja opettavaisena. Keräsin aineistoa niissä tilanteissa kun se oli mahdollista, tutkimukselleni parhaaksi katsomallani tavalla. Epävarmuuden tunne siitä, haluaako kukaan osallistua tutkimukseeni, osoittautui turhaksi. Koin oloni tervetulleeksi ja Setalaiset olivat kiinnostuneita tutkimuksestani. Mukavaa on ollut myös se, että kannustusta on tullut niin Greyltä kuin Setalaisten taholta ANTI-festivaalin jälkeenkin.

Toisen asteen oppilaitoksen opiskelijoiden kyselyyn ja heidän opettajansa haastatteluun pystyin valmistautumaan rauhassa. Tutkimuslupien vuoksi luennon ja aineistonkeruun välinen aika oli reilu kaksi kuukautta. Tämän vuoksi oli hyvä, että menin henkilökohtaisesti paikalle, enkä lähettänyt kyselyä postissa. Tämä mahdollisti myös opettajan haastattelun. Kyselyä jakaessani virkistin hieman opiskelijoiden muistia Greyn luennosta, ja olin läsnä, mikäli heille olisi tullut kysyttävää. Kyselyvastauksissa tämä reilun kahden kuukauden väli näkyi kysymyksessä viisi: *Keskustelitteko Greyn luennosta ja siellä esiin nousseista aiheista jälkeinpäin koulussa opettajan kanssa? Mitä keskusteluissa nousi esille?* Tämän kysymyksen vastauksissa osa opiskelijoista kertoo, että ei muista, millaisia keskusteluja aiheesta on käyty jälkikäteen koulussa. Muihin kysymyksiin luennon ja aineistonkeruun välinen aika ei havaittavasti vaikuttanut.

Tutkimukseeni tuli uusia näkökulmia aineistonkeruun myötä. Uudet, odottamattomatkin näkökulmat ovat osa laadullisen tutkimuksen syklimäisyyttä. Tutkijana voi helposti summentua näkemään yhteistyötahon toiminnan ainoastaan positiivisessa valossa, joten koin etenkin opettajan haastattelun hyvänä herättäjänä katsomaan toimintaa erilaisista näkökulmista. Taidetekojen ja sosiaali- ja terveydenhuollon rajojen pohtimisen myötä tarkastelin Greyn toimintaa myös kriittisestä näkökulmasta.

Tutkimuksen edetessä olen joutunut tarkistamaan omia ennakko-oletuksiani. Ennen aineistonkeruuta ajattelin tutkivani arkaa aihetta, jopa tabua. Tutkimukseeni edetessä jouduin miettimään, onko edes perustelua puhua sukupuoli- ja seksuaali-identiteetistä arkana aiheena, saati tabuna. Aiheen arkuus ei johdu välttämättä siitä, että aihe todellisuudessa sitä on, vaan että me teemme siitä sellaisen erilaisten yhteiskunnallisten puhetapojen kautta (Puusniekka, Eskola, Itäpuisto, Launonen, & Rautsiala 2004, 58). Tutkijan tietoisuus kasvaa tutkimuksen edetessä, ja tutkimuksesta tulee oppimisprosessi. Toisaalta ennakko-oletukseni on pitänyt osin myös paikkaansa: koulukontekstissa aihetta voi perustellusti edelleen kutsua jossakin määrin tabuksi.

Kohtaamani Seta-nuoret olivat avoimia, eivätkä he tuntuneet pelkäävän henkilöllisyyden paljastumista osallistuessaan tutkimukseen. Toki toin myös selkeästi ilmi, että käsitelen tutkimusmateriaalia anonymiteetit säilyttäen. Vaikka esimerkiksi haasteltavat nuoret eivät olleet lainkaan huolissaan, tuleeko heidän henkilöllisyytensä julki, koen silti vastuun heidän anonymiteettinsä säilyttämisestä. Koska tutkimukseni sijoittuu suhteellisen pienen kaupunkiin, on mahdollista, että pienen yhteisön sisällä vastauksista voi päätellä vastaajan henkilöllisyyden. Olen tämän vuoksi jättänyt kertomatta vastaajista sellaista informaatiota, joka ei ole oleellista tutkimukseni kannalta, mutta voisi tehdä heidän tunnistamisensa mahdolliseksi pienen yhteisön sisällä. Kuvat projektin tapahtumista elävöittäisivät tutkielmaani ja päästäisivät lukijan lähemmäksi tapahtumia. Toin kuitenkin jo Setalaisille lähettämässäni ensiesittelyssä esille, että en tule liittämään kuvia tutkimukseeni. Tällä halusin varmistaa, ettei kukaan jäisi pois projektista tutkimukseeni vuoksi. Yhtä lailla olen pyrkinyt turvaamaan toisen asteen opiskelijoiden sekä heidän opettajansa anonymiteetit.

Rajanvetoa yksityisen ja julkisen välillä käydään niin taiteessa kuin kysymyksissä seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Myös tutkija saattaa joutua pohtimaan yksityisyytensä rajoja. Sukupuolijärjestelmää tutkinut Petri Sipilä toteaaakin, että aralle sukupuolisuuden vyöhykkeelle astuessaan hän ei välttynyt muiden kysymyksistä: *Mikä sinussa on vikana, kun et anna asioiden olla kuin ne ovat?* Tutkimusongelma nähdään henkilökohtaisena, ja usein ajatellaan, että sukupuolisuutta ja seksuaalisutta tutkivat ne, joille se on ongelma. (Sipilä 1998, 215.)

Tutkimuksessani tulin tutkijaksi yhteisöön ulkopuolelta, sillä en ole ollut Setan toiminnassa mukana. En tuonut tätä esille projektissa mukana olleille nuorille, ja jäinkin pohtimaan, olettivatko he myös minun olevan Setalainen. Haluaako tutkija aina jollain tavalla luoda illuusion yhteisestä kokemusmaailmasta? Yhteisen kokemusmaailman merkityksen on huomannut myös Tuula Juvonen, jonka väitöskirja *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia* (2002) käsittelee homoseksuaalisuuden rakentumista ja näkymistä tamperelaisten ihmisen arjessa sotien jälkeen. Kerätessään materiaalia väitöskirjaansa Juvonen joutui pohtimaan oman seksuaalisen suuntautumisen esille tuomista esimerkiksi haastattelutilanteissa. Arjessa avoimesti ja julkisesti lesbona elävä Juvonen huomasi pelkäävänsä paljastumista haastatelllessaan heteroseksuaaleja. (Juvonen 2002.)

Tutkimusprosessini alkoi kevättalvella 2012 ottaessani yhteyttä ANTI-festivaalien järjestäjiin. Kokonaisuudessaan prosessi on kestänyt yli puolitoista vuotta. Prosessissa on ollut sekä intensiivisiä työskentelyjaksoja, että jaksoja, joiden aikana tutkielma ei ole ollut päätoimisen työskentelyn kohteena. Ajatuksen kypsyminen on kuitenkin tapahtunut koko ajan. Tänä aikana niin tutkielma kuin oma elämäkin on muokkaantunut. Kesällä 2013 muutin Melbourneen, Australiaan, josta käsin olen työstänyt tutkielmani loppuun. Suurella elämänmuutoksella on ollut vaikutuksensa tutkimukseeni myös hyvin konkreettisella tasolla. Melbournen kirjastojen, ja etenkin Melbournen yliopiston tietokantojen kautta pääsin käsiksi sellaisiin englanninkielisiin kirjoihin ja artikkeleihin, joita en Suomesta löytänyt. Kansainvälisten tutkimusten anti on ollut työlleni tärkeä.

Tutkimusprosessin aikana olen alkanut yhä enemmän ymmärtää opettajan vaikutusta oppilaisiinsa. Opettaja ei pelkästään kanna vastuuta opetettavan aineensa sisällöstä, vaan on oppilaille myös eettinen auktoriteetti. Opettajankoulutuksessa ei anneta tulevil-

le opettajille tarpeeksi eväitä tehdä koulusta turvallista paikkaa kaikille oppilaille (Ks. esim. Cosier & Sanders 2007; Kissen 2002; Vidén & Naskali 2010). Asiallista ja positiivista tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä eivät tarvitse näihin vähemmistöihin kuuluvat vaan kaikki. Elämmehän samassa maailmassa. (Vilkkä 2010, 108). Tutkimusprosessi on antanut paljon eväitä tulevaan taidekasvattajan työhön, ja toivon voivani olla opettaja, joka pystyy tukemaan kaikenlaisten oppilaiden kasvua. Kuvataideopettajana voin ottaa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden huomioon niin varsinaisten kuvataidetuntien tehtävänantojen kautta, kuin koulun arjen jokapäiväisissä käytännöissä. Myös taidekasvatustyössä voidaan toistaa asioita toisin, performoida, luoden uusia merkityksiä (Hiltunen 2009, 262–264). En halua olla osa sitä enemmistön diktaattoria, joka polkee hiljaisuudella vähemmistön oikeuksia. Tehtävä ei kuitenkaan ole välttämättä yksinkertainen. Haasteena on esimerkiksi monikulttuuristumisen myötä hyvin erilaisten uskonnollisten ja kulttuuristen käsitysten kohtaaminen. Veronika Honkasalo on tutkinut seksuaalikasvatusta monikulttuurisuuden näkökulmasta (Honkasalo 2013). Aihe ansaitsisi lisätutkimusta, sillä sitä on tutkittu Suomessa vähän, ja olisikin mielenkiintoista tutkia teemaa myös taidekasvatuksen näkökulmasta. Tähän tutkimukseen monikulttuurisuuden huomioiminen sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden esille tuomisessa ei ole kuitenkaan mahtunut.

Tapaustutkimuksen päämääränä ei ole pelkästään ainutlaatuisuuden kuvaus, vaan vuoropuhelu ilmiöiden taustalla vaikuttavien asiayhteyksien kanssa (Peltola 2007). Aiempien tutkimusten ja teorioiden kautta olen tuonut esille Greyn taidetekoihin vaikuttavia tekijöitä sekä seksuaalisuutta ja sukupuolta koulukontekstissa. Näiden teoriakehysten kautta tarkastelin Greyn kahta erityyppistä taidetekoä. Tutkimukseni tulokset eivät anna eväitä vain sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsittelemiseen, vaan havainnot voidaan hyödyntää myös laajemmin yhteisöllisissä taideprojekteissa sekä kantaotavien, aktivististenkin aiheiden käsittelyssä kuvataideopetuksessa. Vaikka tapaustutkimukseni ei ole sellaisenaan toistettavissa, voisi samaa tai yhtä lailla toista aihepiiriä tutkia samankaltaisen tutkimusrakenteen avulla.

Taidekasvattajan toimenkuva on muutoksessa, ja siinä vaalitaan yhä enemmän yhteisöllisiä menetelmiä. Tämä on vaikuttanut myös kuvataideopettajien koulutukseen. (Hiltu-

nen 2009; Jokela 2008.) Tutkimukseni asettuu sosiaalista oikeudenmukaisuutta taidekasvatuksen keinoin tarkastelevien tutkimusten jatkeeksi. Mielenkiintoisia taidekasvatusprojekteja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta on tehty esimerkiksi alkuperäiskansojen kanssa (ks. esim. Anderson, Gussak, Hallmark & Paul 2010). Tutkimukseni on tuonut yhteen yhteisöllisen taiteen, kriittisen pedagogiikan, taidekasvatuksen ja kantaottavan, aktivististenkin taiteen. Olen alkanut pohtia, kuinka tätä yhteenliittymää voisi hyödyntää taidekasvattajan työssä niin koulukontekstissa kuin muilla kentillä. Tätä yhteenliittymää, nimettäköön nyt *aktivistis-yhteisölliseksi taidekasvatukseksi*, olisi mielenkiintoista tutkia jatkossa uusia toimintamalleja luoden, erityisesti sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.

Lähteet

Aarnio, Suvi (2007). Yhteisötaiteen esittämisestä. Teoksessa Marjatta Bardy, Riikka Haapalainen, Merja Isotalo & Pekka Korhonen (toim.) *Taide keskellä elämää*. Helsinki: Like, Kiasma, 256–259.

Aarnipuu, Tiia (2008). *Trans. Sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Like.

Addison, Nicholas (2007). Identity Politics and the Queering of Art Education: Inclusion and the Confessional Route to Salvation. *International Journal of Art & Design Education* 26 (1), Malden: Blackwell Publishing, 10–20.

Anderson, Tom, Gussak, David, Kara Kelley, Hallmark & Allison, Paul (toim.) (2010). *Art Education for Social Justice*. Reston: National Art Education Association.

Anti Festival (2012a). *Yleisinfo*. Www-sivu: <http://www.antifestival.com/2012/fin/info/yleisinfo/> (Luettu 26.3.2013)

Anti Festival (2012b). *Taiteilijat ja teokset*. Www-sivu: <http://www.antifestival.com/2012/fin/ohjelmisto/taiteilijat-ja-teokset/> (Luettu 26.3.2013)

Anti Festival (2012c). *Etusivu*. Www-sivu: <http://www.antifestival.com/2012/fin/> (Luettu 26.3.2013)

Anti Festival (2012d). *Seminaari*. Www-sivu: <http://www.antifestival.com/2012/fin/ohjelmisto/seminaari/> (Luettu 26.3.2013)

Anti Festival (2013a). *Info*. Www-sivu: <http://www.antifestival.com/2013/fin/info> (Luettu 16.10.2013)

Anti Festival (2013b). *ANTI-festivaali perustaa uuden kansainvälisen taidepalkinnon*.
Www-sivu: <http://www.antifestival.com/index.php/2013/fin/news/?id=647/anti-festivaali-perustaa-uuden-kansainvalisen-taidepalkinnon/> (Luettu 16.10.2013)

Anttila, Eeva (2008). Pintaa syvemmälle: taide, kriittinen kasvatus ja muutoksen mahdollisuus. Teoksessa Maija Lanas, Niinistö Hanna & Juha Suoranta (toim.) *Kriittisen pedagogiikan kysymyksiä 2*. Tampere: Tampereen yliopiston kasvatustieteiden laitos, 19–50.

Anttila, Pirkko (2005). *Ilmaisu, teos, tekeminen ja tutkiva toiminta*. Hamina: Artefakta 16, Aktiimi Oy.

Arctic Pride (2013). *Etusivu*. Www-sivu: <http://www.arcticpride.fi/> (Luettu 19.8.2013)

Beyerbach, Barbara (2011). Social Justice Education Through the Arts. Teoksessa Barbara Beyerbach & R. Deborah Davis (toim.) *Activist Art in Social Justice Pedagogy. Engaging Students in Glocal Issues through the Arts*. New York: Peter Lang, 1–14.

Beyerbach, Barbara & Ramalho, Tania (2011). Activist Art in Social Justice Pedagogy. Teoksessa Barbara Beyerbach & R. Deborah Davis (toim.) *Activist Art in Social Justice Pedagogy. Engaging Students in Glocal Issues through the Arts*. New York: Peter Lang, 202–217.

Biegel, Stuart (2010). *The Right to Be Out. Sexual Orientation and Gender Identity in America's Public Schools*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Bourriaud, Nicolas (2002). *Relational Aesthetics*. Käänt. Simon Pleasance, Fronza Woods & Mathieu Copeland. (alkup. Esthétique relationelle 1998). Ranska: Les presses du réel.

Brine, Daniel (2007). Tunnelmia Kuopiosta. Teoksessa Mirka Niskala (toim.) *ANTI-Contemporary Art Festival 2002-2006. Aika- ja paikkasidonnaista nykkytaidetta Kuopi-*

ossa. Suom. Heli Nurmesniemi-Kickken. Kuopio: ANTI- Contemporary Art Festivalin kehittämis – ja koulutushanke, Kuopion Musiikki- ja Tanssiakatemia, 25–36.

Butler, Judith (2006). *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. (alkup. Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity 1990). Helsinki: Gaudeamus.

Cammack, J. Camille & Phillips, Donna Kalmbach (2002). Discourses and Subjectivities of the Gendered Teacher. *Gender and Education* 14 (2). Abingdon: Carfax Publishing, 123–133.

Clark, Caroline T. (2010). Inquiring into Ally Work in Teacher Education. The Possibilities and Limitations of Textual Practice. Teoksessa Mollie V. Blackburn, Caroline T. Clark, Lauren M. Kenney & Jill M. Smith (toim.) *Acting Out! Combating Homophobia Through Teacher Activism*. New York & Lontoo: Teachers College, Columbia University, 37–55.

Cole, Helen (2011). Ystävät, onnea ensimmäisen vuosikymmenen johdosta. Teoksessa Johanna Tuukkanen, Laura Tervo, Minna Jaakkola, Gregg Whelan (toim.) *ANTIVERSARY. Vuosikymmen välähdyksiä ja antidootteja nykytaiteesta ANTI – Contemporary Art Festivalilla*. Suom. Kirsti Nurmela-Knox. Kuopio & Helsinki: ANTI – Contemporary Art Festival yhdistys ry., Maahenki Oy, 101–113

Copenhaver-Johnson, Jeane F. (2010). Learning About Heterosexism as a Teacher Educator. The Resistant Student as a Catalyst for Change. Teoksessa Mollie V. Blackburn, Caroline T. Clark, Lauren M. Kenney & Jill M. Smith (toim.) *Acting Out! Combating Homophobia Through Teacher Activism*. New York & Lontoo: Teachers College, Columbia University, 17–36.

Cosier, Kimberly & Sanders, James H. III (2007). Queering Art Teacher Education. *International Journal of Art & Design Education* 26 (1). Malden: Blackwell Publishing, 21–30.

DeWitt, Peter (2012). *Dignity for All. Safeguarding LGBT Students*. Thousand Oaks: Corwin, National Association of School Psychologists.

Dittman, Rebecca & Meecham, Pam (2006). Transgender and Art in the School Curriculum. *Sex Education* 6 (4). Lontoo: Routledge, 403–414.

Efland, Arthur D., Freedman, Kerry & Stuhr, Patricia (1996). *Postmodern Art Education. An Approach to Curriculum*. Reston: The National Art Education Association

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Foucault, Michel (1998). *Seksuaalisuuden historia*. Suom. Kaisa Sivenius. (alkup. *Histoire de la sexualité 1976–1984*). Helsinki: Gaudeamus.

Freire, Paulo (2005). *Sorrettujen pedagogiikka*. Suom. Joel Kuortti. Toim. Tuukka Tomperi. (alkup. *Pedagogia do Oprimido 1970*). Tampere: Vastapaino.

Gablik, Suzi (1995). Connective Aesthetics: Art after Individualism. Teoksessa Suzanne Lacy (toim.) *Mapping the Terrain. New Genre Public Art*. Seattle: Bay Press, 74–87.

Giroux, Henry A. (2001). Kasvatuksen diskurssin rajat uusiksi. Modernismi, postmodernismi ja feminismi. Teoksessa Henry Giroux & Peter McLaren. *Kriittinen pedagogiikka*. Suom. Jyrki Vainonen. Toim. Tapio Aittola & Juha Suoranta. Tampere: Vastapaino, 153–218.

Goldfarb, Brian (1998). Video Activism and Critical Pedagogy: Sexuality at the End of the Rainbow Curriculum. Teoksessa Grant H. Kester (toim.) *Art, Activism and Oppositionally. Essays from Afterimage*. Durham & Lontoo: Duke University Press, 148–166.

Grey, Kris (2012a). Luento toisen asteen oppilaitoksessa 21.9.2012. Äänitallenne tekijän hallussa.

Grey, Kris (2012b). Sähköpostivastaus opiskelijoiden kysymyksiin 14.10.2012. Tekijän hallussa.

Grey, Kris (2012c). *Body Dialectic*. Www-sivu:
http://kristingrey.com/artwork/3215824_Body_Dialectic.html (Luettu 26.3.2013)

Grey, Kris (2012d). *Untitled # 2*. Www-sivu:
http://kristingrey.com/artwork/2798679_Untitled_2.html

Grey, Kris (2012e). *Suspicious Packages - FINLAND*. Www-sivu:
http://kristingrey.com/artwork/3008538_Suspicious_Packages_FINLAND.html (Luettu 26.3.2013)

Grey, Kris (2012f). *(Sub)merge*. Www-sivu:
http://kristingrey.com/section/325100_Sub_merge.html (Luettu 26.3.2013)

Grey, Kris (2012g). Sähköpostitiedonanto 15.9.2012. Tekijän hallussa.

Grey, Kris (2013a). *Ask A Tranny*. Www-sivu:
http://kristingrey.com/section/267689_Ask_A_Tranny.html (Luettu 26.3.2013)

Grey, Kris (2013b). *Intimate Gestures*. Www-sivu:
http://kristingrey.com/section/267711_Intimate_Gestures.html (Luettu 26.3.2013)

Grey, Kris (2013c). Sähköpostitiedonanto 16.11.2013. Tekijän hallussa.

Haapala, Leevi (1999). Taiteilijan muuttuva rooli – yhteisötaidetta 90-luvun Suomessa. Teoksessa Leevi Haapala (toim.) *Katoava taide*. Helsinki: Valtion taidemuseo, 79–103.

Haapalainen, Riikka (2007a). Taide hyvinvointiyhteiskunnan uudistamisessa. Teoksessa Kati Kivimäki & Hannele Kolsio (toim.) *Yhteyksiä - Asiaa yhteisötaiteesta*. Rauma: Rauman taiteilijavierasohjelma Raumars ry, 73–81.

Haapalainen, Riikka (2007b). Taidetta elämän vuoksi. Teoksessa Marjatta Bardy, Riikka Haapalainen, Merja Isotalo & Pekka Korhonen (toim.) *Taide keskellä elämää*. Helsinki: Like, Kiasma, 221–226.

Hannula, Mika (2004). *Nykytaiteen harharetket. Kommunikaatioprosessi valkoisenkuution ulkopuolella*. Helsinki: Kuvataideakatemia.

Harle, Ritva (2007). Näen painajaisunia, joissa teen rikoksen päästäkseni vankilaan pohtimaan oman alani epistemologiaa. Teoksessa Marjatta Bardy, Riikka Haapalainen, Merja Isotalo & Pekka Korhonen (toim.) *Taide keskellä elämää*. Helsinki: Like, Kiasma, 249–255.

Hekanaho, Pia Livia (2010). Queer-teorian kummit vaihteita. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi, Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoliin*. Tampere: Vastapaino, 144–155.

Hiltunen, Mirja (2007). Yhteisöllinen taidekasvatus toimijana ja toiminnan tilana. *Synnyt. Origins*. 2/2007, 1–22. Www-sivu:
http://arted.uiah.fi/synnyt/pdf/2_2007/hiltunen.pdf (Luettu 9.8.2013)

Hiltunen, Mirja (2009). *Yhteisöllinen taidekasvatus. Performatiivisesti pohjoisen sosiokulttuurisissa ympäristöissä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko, Sajavaara, Paula (2009). *Tutki ja kirjoita*. 15., uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Honkasalo, Veronika (2013). Se suuri ero. Kulttuuri ja seksuaalisuus terveystiedon oppikirjoissa. *Nuorisotutkimus* 31(1). Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 6–22.

Hurme, Mikko & Mappes, Johanna (2013). Ihmisen sukupuoli on tulkinnanvarainen asia. *Helsingin Sanomat* 29.3.2013, A 5.

Huuska, Maarit (2008). Intersukupuolisuus ja transihmisyyt. Teoksessa Juha Jämsä (toim.) *Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville*. Jyväskylä: PS-kustannus, 48–59.

ILGA-Europe (2013). *Rainbow Europe*. Www-sivu:

http://www.ilgaeurope.org/home/publications/reports_and_other_materials/rainbow_europe (Luettu 16.5.2013)

Jaakkola, Minna (2011). ANTI korottaa osakkeitasi ilmaiseksi. Teoksessa Johanna Tuukkanen, Laura Tervo, Minna Jaakkola, Gregg Whelan (toim.) *ANTIVERSARY. Vuosikymmen välähdyksiä ja antidootteja nykyaikaisesta ANTI – Contemporary Art Festivalilla*. Kuopio & Helsinki: ANTI – Contemporary Art Festival yhdistys ry., Maahenki Oy, 13–18.

Jacob, Mary Jane (1995). An Unfashionable Audience. Teoksessa Suzanne Lacy (toim.) *Mapping the Terrain. New Genre Public Art*. Seattle: Bay Press, 50–59.

Jacob, Mary Jane (2007). Osallistuvat paikat. Teoksessa Mirka Niskala (toim.) *ANTI-Contemporary Art Festival 2002-2006. Aika- ja paikkasidonnaista nykyaikaisesta Kuopiossa*. Suom. Heli Nurmesniemi-Kickken. Kuopio: ANTI- Contemporary Art Festivalin kehittäminen – ja koulutushanke, Kuopion Musiikki- ja Tanssiakatemia, 37–43.

Jokela, Timo (2008). Collaborative Project-Based Studies in Art Education: An Environmental Perspective. Teoksessa Glen Coutts & Timo Jokela (toim.) *Art, Community*

and Environment. Educational Perspectives. Bristol & Chicago: Intellect Books, 217–240.

Juvonen, Tuula (2002). *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia.* Tampere: Vastapaino

Kankkunen, Tarja (2004). *Tytöt, pojat ja 'erojen leikki'. Sukupuolen rakentuminen koulun kuvataideopetuksen arjessa.* Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu, Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 52.

Kantonen, Lea (2005). *Telтта. Kohtaamisia nuorten taidetyöpajoissa.* Helsinki: Like, Taideteollinen korkeakoulu.

Kantonen, Lea (2007a). Törmääviä taidekäsitteitä. Teoksessa Kati Kivimäki & Hannele Kolsio (toim.) *Yhteyksiä - Asiaa yhteisötaiteesta.* Rauma: Rauman taiteilijavierasohjelma Raumars ry, 56–71.

Kantonen, Lea (2007b). Tahroja esityksessä. Yhteisötaiteen etiikkaa. Teoksessa Jari Jula (toim.) *Taiteen etiikka.* Turku: Areopagus, 37–72.

Kantonen, Lea (2007c). Nuorten osallisuus ja näyttelytila. Teoksessa Marjatta Bardy, Riikka Haapalainen, Merja Isotalo & Pekka Korhonen (toim.) *Taide keskellä elämää.* Helsinki: Like, Kiasma, 88–95.

Kantonen, Lea (2010). Yhteisötaiteen estetiikkaa ja menetelmiä: Yhteistyötä, vuoropuhelua, palvelua ja provokaatiota. Teoksessa Lea Kantonen (toim.) *Ankaraa ja myötätuntoista kuuntelua. Keskustelevaa kirjoitusta paikkasidonnaisesta taiteesta.* Helsinki: Kuvataideakatemia, 74–84.

Karvinen, Marita (2010). Sateenkaaren värit koulussa – suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen. Teoksessa Markku Suortamo, Liisa Tainio, Elina Ikävalko, Tarja Palmu ja Sirpa Tani (toim.) *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa.* Jyväskylä: PS-kustannus, 111–132.

Kester, Grant H. (2004). *Conversation Pieces. Community and Communication in Modern Art*. Berkeley, Los Angeles & Lontoo: University of California Press.

Kiil, Karolina (2009). *Kielletyt kuvat. Suomalais- ja virolaisnuorten piirtämällä esittämät kielletyt aiheet*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu, Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 97.

Kiilakoski, Tomi, Tomperi, Tuukka & Vuorikoski, Marjo (2005). Kenen kasvatus? Teoksessa Tomi Kiilakoski, Tuukka Tomperi & Marjo Vuorikoski (toim.) *Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus*. Tampere: Vastapaino, 7–28.

Kilpiä, Juha (2011). Opettaja seksuaalisen ja sukupuolisen moninaisuuden äärellä. Teoksessa Liisa Tuovinen, Olli Stålström, Jussi Nissinen & Jorma Hentilä (toim.) *Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press, 260–270.

Kissen, Rita M. (toim.) (2002). *Getting Ready for Benjamin. Preparing Teachers for Sexual Diversity in the Classroom*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Kivirinta, Marja-Terttu & Rossi, Leena-Maija (2009). *Luontoa ja luonnotonta – (Un)naturally. Miestaidetta uusin silmin*. Helsinki: Like.

Koivurova, Anniina (2010). *Kuvien rajat. Toivotut ja torjutut kuvat kuvataidetunnin sosiaalisessa tilassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Kontula, Osmo & Meriläinen, Henna (2007). *Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

Kosciw, Joseph G., Diaz, Elizabeth M., & Greytak, Emily A. (2008). *The 2007 National School Climate Survey: The experiences of lesbian, gay, bisexual and transgender youth in our nation's schools*. New York: GLSEN.

Kurki, Leena (2000). *Sosiokulttuurinen innostaminen*. Tampere: Vastapaino.

Kurki, Leena (2005). Sosiokulttuurinen innostaminen yhteisöllisyyden rakentajana. Teoksessa Tomi Kiilakoski, Tuukka Tomperi & Marjo Vuorikoski (toim.) *Kenen kasvatusta? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus*. Tampere: Vastapaino, 335–357.

Kwon, Miwon (2002). *One Place After Another: Site-Specific Art and Locational Identity*. Massachusetts & Lontoo: The MIT Press.

Lacy, Suzanne (1995a). Cultural Pilgrimages and Metaphoric Journeys. Teoksessa Suzanne Lacy (toim.) *Mapping the Terrain. New Genre Public Art*. Seattle: Bay Press, 19–47.

Lacy, Suzanne (1995b). Debated Territory: Toward a Critical Language for Public Art. Teoksessa Suzanne Lacy (toim.) *Mapping the Terrain. New Genre Public Art*. Seattle: Bay Press, 171–185.

Laitinen, Arja (2011). Ja kummallisista on se, että tämä tapahtuu kotikaupungissani, minun arjessani. Teoksessa Johanna Tuukkanen, Laura Tervo, Minna Jaakkola, Gregg Whelan (toim.) *ANTIVERSARY. Vuosikymmen välähdyksiä ja antidootteja nykytaiteesta ANTI – Contemporary Art Festivalilla*. Kuopio & Helsinki: ANTI – Contemporary Art Festival yhdistys ry., Maahenki Oy, 149–164.

Laitinen, Sirkka (2003). *Hyvää ja kaunista. Kuvataideopetuksen mahdollisuuksista nuorten esteettisen ja eettisen pohdinnan tukena*. Helsinki: Taideteollisen korkeakoulun julkaisu A 39.

Lampela, Laurel (2001). Lesbian and Gay Artists in the Curriculum: A Survey of Art Teachers' Knowledge and Attitudes. *Studies in Art Education* 42 (2), Reston: National Art Education Association, 146–162.

Lampela, Laurel (2007). Including Lesbians and Gays in Art Curricula: The Art of Jeanne Mammen. *Visual Arts Research* 33 (1). Champaign: University of Illinois Press, 34–43.

Legrand, Wanda (2009). Surprising Ways to be an Activist. Teoksessa Catherine Marshall & Amy L. Anderson (toim.) *Activist Educators. Breaking Past Limits*. New York: Routledge, 91–106.

Lehtonen, Jukka (1999.) Piilossa ja näkyvissä. Seksuaalisuuden kirjo koulussa. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.) *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino, 203–227.

Lehtonen, Jukka (2003). *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kokemukset*. Helsinki: Yliopistopaino, Nuorisotutkimusverkosto.

Lehtonen, Jukka (2010). ”Kaikki kuvatkin on sellaisia: isä, äiti ja lapsi” – heteronormatiivisuus eri koulutusasteilla. Teoksessa Markku Suortamo, Liisa Tainio, Elina Ikkävalko, Tarja Palmu ja Sirpa Tani (toim.) *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 87–110.

Lehtonen, Jukka (2011). *Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen*. Helsinki: Tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa-hanke, Käyttäytymistieteiden laitos, Helsingin yliopisto

Letts, Will (2002). Revisioning Multiculturalism in Teacher Education: Isn't It Queer? Teoksessa Rita M. Kissen (toim.) *Getting Ready for Benjamin. Preparing Teachers for Sexual Diversity in the Classroom*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 119–131.

Liikanen, Hanna-Liisa (2010). *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014*. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1. Helsinki: Opetusminis-

teriö.

Liljeström, Marianne (2004). Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 9–21.

Lipkin, Arthur (2002). The Challenges of Gay Topics in Teacher Education: Politics, Content, and Pedagogy. Teoksessa Rita M. Kissen (toim.) *Getting Ready for Benjamin. Preparing Teachers for Sexual Diversity in the Classroom*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 13–27.

Lippard, Lucy (1997). *The Lure of the Local: Senses of Place in a Multicentered Society*. New York: The New Press.

Lukion opetussuunnitelman perusteet (2003). Helsinki: Opetushallitus.

Löfström, Jan (2007). Sukupuoli ja seksuaalisuus koulussa. Teoksessa Hannele Niemi & Riitta Sarras (toim.) *Erilaisuuden valot ja varjot. Eettinen kasvatus koulussa*. Helsinki: Opetusalan Ammattijärjestö OAJ, Otava, 87–97.

Malinen, Jari (2006). Peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten käsityksiä seksuaalivähemmistöistä. *Nuorisotutkimus* 24 (1). Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 18–24.

Marshall, Catherine & Anderson, Amy L. (2009a). Is it Possible to be an Activist Educator? Teoksessa Catherine Marshall & Amy L. Andersson (toim.) *Activist Educators. Breaking Past Limits*. New York & Lontoo: Routledge, 1–30.

Marshall, Catherine & Anderson, Amy L. (toim.) (2009b). *Activist Educators. Breaking Past Limits*. New York & Lontoo: Routledge.

McLaren, Peter & Giroux, Henry A. (2001). Kirjoitusta marginaalista. Identiteetin, pedagogiikan ja vallan maantieteet. Teoksessa Henry Giroux & Peter McLaren. *Kriitti-*

nen pedagogiikka. Suom. Jyrki Vainonen. Toim. Tapio Aittola & Juha Suoranta. Tampere: Vastapaino, 73–107.

Medina, Yolanda (2012). *Critical Aesthetic Pedagogy. Towards a Theory of Self and Social Empowerment*. New York: Peter Lang.

Meyer, Elizabeth J. (2009). *Gender, Bullying, and Harassment. Strategies to End Sexism and Homophobia in Schools*. New York & Lontoo: Teachers College, Columbia University.

Morottaja, Anna (2013). *Elämä tavallisena saamelaisena lesbona*. Arctic Pride asian-tuntijaseminaari: Elämää arktisilla alueilla seksuaali- ja sukupuolivähemmistön silmin. 23.2.2013. Lapin maakuntakirjasto. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Mäki, Teemu (2005). *Näkyvä pimeys. Esseitä taiteesta, filosofiasta ja politiikasta*. Helsinki: Like, Kuvataideakatemia.

Mäki, Teemu (2007). Yhteisötaide – tapausesimerkki Be Your Enemy. Teoksessa Marjatta Bardy, Riikka Haapalainen, Merja Isotalo & Pekka Korhonen (toim.) *Taide keskelä elämää*. Helsinki: Like, Kiasma, 232–241.

Nissinen, Jussi (2011). Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen. Teoksessa Liisa Tuovinen, Olli Stålström, Jussi Nissinen & Jorma Hentilä (toim.) *Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press, 11–32.

Ollila, Anne K. (2008). *Kerrottu tulevaisuus. Alueet ja nuoret, menestys ja marginaalit*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 85.

Palmu, Tarja (1999). Kosketuspintoja sukupuoleen: Opettajat, ruumiillisuus ja seksuaalisuus. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.) *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino, 181–202.

Paloniemi, Susanna & Collin, Kaija (2010). Mitä ihmettä on kollektiivinen etnografia? Kokemuksia organisaatiotutkimuksesta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 204–221.

Peltola, Taru (2007). Empirian ja teorian vuoropuhelu. Teoksessa Markus Laine, Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 111–129.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2004). Helsinki: Opetushallitus.

Puusniekka, Anna, Eskola, Jari, Itäpuisto, Maritta, Launonen, Mirka, & Rautsiala, Tarja (2004). Arka aihe = arka paikka? Teoksessa Jari Eskola, Anja Koski-Jännes, Eija Lamminluoto, Anita Saaranen, Mikko Saastamoinen & Katja Valtanen (toim.) *Tutkimusmenetelmällisiä reflektioita*. Kuopio: Kuopio University Press, 43–72.

Pääjoki, Tarja (2006). Mopoilua soramontulla ja lavatansseja vanhainkodissa. Puhetta taiteellisesta toiminnasta. *Synnyt. Origins*. 4/2006, 57–69. Www-sivu: http://arted.uiah.fi/synnyt/4_2006/tarja.pdf (Luettu 12.9.2013)

Rastas, Anna (2010). Haastatteluaineistojen monet tehtävät etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 64–89.

Rinne, Petteri (2006). Kuvataidekasvatus on koulun ruisleipää ja prinsessakakkua. Teoksessa Mirja Hiltunen, Kaisa Kettunen, Sirkka Laitinen & Marja Rastas (toim.) *Kuvien keskellä. Kuvataideopettajaliitto 100 vuotta*. Helsinki: Like, 110–117.

Ronkainen, Suvi (2004). Kvantitatiivisuus, tulkinnallisuus ja feministinen tutkimus. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 44–69.

Ronkainen, Suvi, Pehkonen, Leila, Lindblom-Ylänne, Sari & Paavilainen, Eija (2011). *Tutkimuksen voimasanat*. Helsinki: WSOYpro.

Rossi, Leena-Maija (1999). *Taide vallassa. Poliittikkäkäsitteiden muutoksia 1980-luvun suomalaisessa taidekeskustelussa*. Helsinki: Kustannus Oy Taide.

Rossi, Leena-Maija (2007). Queer TV? Kumouksellisten representaatioiden politiikasta ja ehdoista. Teoksessa Leena-Maija Rossi & Anita Seppä (toim.) *Tarkemmin katsoen. Visuaalisen kulttuurin lukukirja*. Helsinki: Gaudeamus, 122–136.

Rossi, Leena Maija (2010). Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi, Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 21–37.

Ruotsalainen, Ritva (1995). Kadotettu sukupuoli. *Tiede & edistys* 20 (4). Helsinki: Suomen tutkijaliitto ja Gaudeamus, 310–317.

Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010). Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander, & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 9–29.

Räsänen, Marjo (2006). Väline vai itseisarvo? Taiteen avulla, taidetta varten ja taiteeseen. Teoksessa Mirja Hiltunen, Kaisa Kettunen, Sirkka Laitinen & Marja Rastas (toim.) *Kuvien keskellä. Kuvataideopettajaliitto 100 vuotta*. Helsinki: Like, 11–24.

Sava, Inkeri (2007). *Katsomme – näemmekö? Luovuudesta, taiteesta ja visuaalisesta kulttuurista*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Sava, Inkeri & Katainen, Arja (2004). Taide ja tarinallisuus itsen ja toisen kohtaamisen tilana. Teoksessa Inkeri Sava & Virpi Vesänen-Laukkanen (toim.) *Taiteeksi tarinointu oma elämä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 22–39.

Sederholm, Helena (2002). Performatiivinen taide ja naisidentiteetin rakentaminen. Teoksessa Pauline von Bonsdorff & Anita Seppä (toim.) *Kauneuden sukupuoli. Näkökulmia feministiseen estetiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus, 76–106.

Sederholm, Helena (2007). Yhteisötaiteen juurilla. Teoksessa Kati Kivimäki & Hannele Kolsio (toim.) *Yhteyksiä. Asiaa yhteisötaiteesta*. Rauma: Rauman taiteilijavierasohjelma Raumars ry, 37–55.

Seta ry (2013). *Etusivu*. Www-sivu: <http://www.seta.fi> (Luettu 30.10.2013)

Seppä, Anita (2002). Feministinen avantgarde – autonomisen estetiikan anarkistinen sisaruoli. Teoksessa Pauline von Bonsdorff & Anita Seppä (toim.) *Kauneuden sukupuoli. Näkökulmia feministiseen estetiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus, 48–75.

Shusterman, Richard (1997). *Taide, elämä ja estetiikka. Pragmatistisen filosofian näkökulma estetiikkaan*. Suom. Vesa Mujunen. (alkup. *Pragmatist Aesthetics: Living Beauty, Rethinking Art* 1992). Helsinki: Gaudeamus.

Sipilä, Petri (1998). *Sukupuolitettu ihminen - kokonainen etiikka: onko sukupuoli oikein?* Helsinki: Gaudeamus.

Sorainen, Antu (2013.) Kieroonkasvamisen mahdollisuudet. *Nuorisotutkimus* 31 (1). Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 23–42.

Stout, Barbara (2011). In the Grey. Finding Beauty Without Labels. Teoksessa Barbara Beyerbach & R. Deborah Davis (toim.) *Activist Art in Social Justice Pedagogy. Engaging Students in Glocal Issues through the Arts*. New York: Peter Lang, 186–192.

Stryker, Susan (2008). *Transgender History*. Berkley: Seal Press.

Suoranta, Juha (2005). *Radikaali kasvatus. Kohti kasvatuksen poliittista sosiologiaa*. Helsinki: Gaudeamus.

Syrjälä, Leena, Ahonen, Sirkka, Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo (1994). *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Tervo, Jari (2010). Esipuhe: Ihmisarvo. Teoksessa Ani Kellomäki, Johanna Laitinen, Tommi Laitio, Alex Nieminen & Saku Tuominen (toim.) *Kaikki muuttuu paremmaksi*. Kustannusosakeyhtiö Paasilinna, 8–9.

Tihinen, Juha-Heikki (2011). Seitsemän argumenttia taiteen kokemuksesta. Teoksessa Johanna Tuukkanen, Laura Tervo, Minna Jaakkola, Gregg Whelan (toim.) *ANTIVERSARY. Vuosikymmen välähdyksiä ja antidootteja nykytaiteesta ANTI – Contemporary Art Festivalilla*. Kuopio & Helsinki: ANTI – Contemporary Art Festival yhdistys ry. Maahenki Oy, 69–84.

Tomperi, Tuukka & Piattoeva, Nelli (2005). Demokraattisten juurten kasvattaminen. Teoksessa Tomi Kiilakoski, Tuukka Tomperi & Marjo Vuorikoski (toim.) *Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus*. Tampere: Vastapaino, 247–286.

Transtukipiste (2013). *Sanasto*. Www-sivu: <http://www.transtukipiste.fi/index.php?k=17271> (Luettu 28.3.2013)

Trasek (2013). *Käsitteitä*. Www-sivu: http://www.trasek.net/?page_id=26 (Luettu 28.3.2013)

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 5., uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Tuukkanen, Johanna, Tervo, Laura, Jaakkola, Minna & Whelan, Gregg (2011). *ANTIVERSARY. Vuosikymmen välähdyksiä ja antidootteja nykytaiteesta ANTI – Contemporary Art Festivalilla*. Kuopio & Helsinki: ANTI – Contemporary Art Festival yhdistys ry., Maahenki Oy.

Törmä, Sirpa (2003a). Piilo-opetussuunnitelman jäljillä. Teoksessa Marjo Vuorikoski, Sirpa Törmä & Viskari Sinikka (toim.) *Opettajan vaiettu valta*. Tampere: Vastapaino, 109–130.

Törmä, Sirpa (2003b). Opettaja arvojen rakentajana ja oppimiskokemusten tulkitsejana. Teoksessa Marjo Vuorikoski, Sirpa Törmä & Viskari Sinikka (toim.) *Opettajan vaiettu valta*. Tampere: Vastapaino, 83–107.

Vaara, Roi (2005). Seisominen. Teoksessa Kirsti Karvonen & Anja Närä (toim.) *Roi Vaara. Ars Fennica 2005*. Helsinki: Henna ja Pertti Niemistön Kuvataidesäätiö Ars Fennica, 38.

Valli, Raine (2010). Kyselylomaketutkimus. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 103–127.

Vanhatapio, Tuula (2010). *Poikavoimaa kuvataideharrastukseen. Pohjoinen näkökulma poikien ja lasten vanhempien näkemyksiin kuvataideharrastuksesta ja kuvataideopetuksesta*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Varto, Juha (2006). Seuraava askel – nykytaiteen viesti kuvataidekasvatukselle. Teoksessa Mirja Hiltunen, Kaisa Kettunen, Sirkka Laitinen & Marja Rastas (toim.) *Kuvien keskellä. Kuvataideopettajaliitto 100 vuotta*. Helsinki: Like, 149–157.

Venkula, Jaana (2003). *Taiteen välttämättömyydestä*. Helsinki: Kirjapaja

Vidén, Sari & Naskali, Päivi (2010). *Sukupuolitietyoisuus Lapin yliopiston opettajan-koulutuksessa*. Lapin yliopiston kasvatustieteen julkaisuja 22. Rovaniemi: Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, Sukupuolentutkimusyksikkö.

Vilka, Hanna (2010). *Seksuaalisuuden ja sukupuolen kohtaaminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Voutila, Kari & Whelan, Gregg (2013). *Tiedote 11.4.2013. ANTI-festivaalin rahoitus laski merkittävästi*. Www-sivu: <http://www.antifestival.com/2013/fin/media> (Luettu 16.10.2013)

Vuorikoski, Marjo (2003). Valta ja sukupuoli opettajaksi opiskelevien koulumuistoissa. Teoksessa Marjo Vuorikoski, Sirpa Törmä & Viskari Sinikka (toim.) *Opettajan vaiettu valta*. Tampere: Vastapaino, 131–154.

Vänskä, Annamari (2007). Vikuroiva teoria? Taidehistoria, visuaalisen kulttuurin tutkimus ja queer-teoria. Teoksessa Leena-Maija Rossi & Anita Seppä (toim.) *Tarkemmin katsoen. Visuaalisen kulttuurin lukukirja*. Helsinki: Gaudeamus, 55–76.

Vänskä, Annamari (2011). Queer + pedagogia = mahdoton yhtälö? *Kasvatus* 42 (5). Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 455–467.

Liitteet

Liite 1

Hei! Olen Minna Lappalainen ja opiskelen Lapin yliopistossa kuvataidekasvatusta. Teen Pro gradu -tutkielmaa liittyen sukupuoli- ja seksuaali-identiteetin käsittelyyn taiteen keinoin. Kris Greyn teokset ANTI-festivaaleilla ovat yksi osa tutkimustani. Nyt etsinkin vapaaehtoisia osallistumaan tutkimukseeni. Jos olet Krisin projektissa mukana tai olet nähnyt hänen teoksiaan, ota minuun rohkeasti yhteyttä – voimme tavata ANTI-festivaaleilla tai olla yhteydessä sähköpostin välityksellä.

Osallistujien henkilöllisyys ei tule tutkimuksessa ilmi – tulen käsittelemään kaikki tutkimukseen liittyvät kysymykset, keskustelut, kirjoitukset yms. täysin anonymyminä eikä osallistujia yhdistetä esimerkiksi tapahtumista otettuihin kuviin.

Yhteydenottoa odottaen ja antoisaa ANTIA toivottaen,

Minna Lappalainen
milappal@ulapland.fi
050-3578977

Hi! I'm Minna Lappalainen and I study art education in the University of Lapland. I'm writing my master's thesis about processing sexual- and gender identity through art. Kris Grey's works in the ANTI-festival are one part of my research. I'm looking for people to take part of my research. If you are part of Kris's project or you have seen his work, don't hesitate to contact me – we can meet during the ANTI-festival or be in contact via email.

I will use all the material -questions, answers, conversations – totally anonymously and there will be no connection for example to photos taken in ANTI-festival.

Looking forward to hear from you and hoping you will have a great ANTI,

Minna Lappalainen
milappal@ulapland.fi
050-3578977

Liite 2

Hei, olen Minna Lappalainen ja opiskelen Lapin yliopistossa kuvataidekasvatusta. Teen Pro gradu -tutkielmaa liittyen sukupuoli- ja seksuaali-identiteetin käsittelyyn taiteen keinoin. Kris Greyn teokset ANTI-festivaaleilla ovat yksi osa tutkimustani. Olisinkin kiitollinen, mikäli voisitte vastata alla oleviin kysymyksiin. Vastaukset palautetaan nimettöminä ja niitä käsitellään tutkimuksessa täysin anonyymeina eikä vastauksen antajia yhdistetä esimerkiksi teoksista/tapahtumista otettuihin kuviin.

Voit vastata suoraan paperille ja palauttaa vastauksesi tapahtumapaikalla tai voit lähettää vastauksesi myöhemmin sähköpostilla.

Kiitos osallistumisestasi!

Ystävällisin terveisin

Minna Lappalainen
milappal@ulapland.fi
050-3578977

-
- 1. Oletko tavannut/kirjoitellut/työskennellyt/viettänyt aikaa/ollut yhteydessä Kris Greyn kanssa? Millainen kokemus se on ollut sinulle?**
 - 2. Mikä sai sinut tulemaan katsomaan Greyn teosta/osallistumaan siihen?**
 - 3. Mitä mieltä olet taiteesta, joka käsittelee seksuaalisuutta ja sukupuolta?**
 - 4. Millainen keino taide mielestäsi on näistä teemoista puhumiseen ja aiheen esille tuomiseen? Miksi?**
 - 5. Oletko nähnyt muita taideteoksia, jotka tutkivat seksuaalisuutta ja sukupuolta? Millaisia teoksia?**
 - 6. Mikä on seksuaali- ja sukupuoli-identiteettisi?**
 - 7. Ikäsi?**

Hi, my name is Minna Lappalainen and I study art education in the University of Lapland. I'm writing my master's thesis about how sexual- and gender identities can be processed through art. Kris Grey's works in the ANTI-festival are one part of my research. I would be grateful if you could answer questions below. Your answers will be totally anonymous in the research and there is no connection for example for photos taken in ANTI-festival.

You can answer with this paper and return it right away or you can send your answers via email.

Thank you!

Yours sincerely

Minna Lappalainen
milappal@ulapland.fi
050-3578977

-
- 1. Have you met/mailed/worked with/socialised/been in contact with Kris Grey? What kind of experience that has been for you?**
 - 2. What made you come to see Grey's work/take part of it?**
 - 3. How do you feel about art that deals with sexuality and gender?**
 - 4. How do you feel about art as a tool to talk about and bring out these subjects? Why?**
 - 5. Have you seen other art works that explore these sexual and gender themes? What kind of works?**
 - 6. What is your sexual orientation and gender identity?**
 - 7. Your age?**

Liite 3

Parihaastattelun runkoa/kysymyksiä Seta-nuorille:

Tilanne Seta-yhteisössä ennen Kris Greyn tuloa

Ulkopuolisen henkilön vaikutus

Projektin toimivuus

Muutokset yhteisössä

Taidetta?

Jatko?

Liite 4

TUTKIMUSLUPA

Minna Lappalainen
Valtakatu 24 as.1
96200 Rovaniemi
milappal@ulapland.fi
050-3578977

Pro gradun ohjaaja:
Päivi Granö
paivi.grano@ulapland.fi

Opiskelen Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnassa kuvataidekasvatusta ja pyydän tutkimuslupaa pro gradu -tutkielmalle xxxxxxxxx -oppilaitoksesta.

Teen pro gradu tutkielmaani liittyen yhdysvaltalaiseen taiteilijaan Kris Greyhin ja hänen projekteihinsa ANTI -nykytaidefestivaaleilla. Grey on gender queer -taiteilija, joka käyttää kommunikaation, aktivismin, yhteisöllisyyden, kasvatuksen ja opetuksen keinoja työssään. Grey vieraili oppilaitoksessanne 20.9.2012 pitäen luennon xxxxxxxxx oppilaille. Pyydän tutkimuslupaa tehdä kirjallinen kysely luentoa kuunnelleille oppilaille ja heidän opettajalleen. Kyselyssä kartoitan opiskelijoiden ja opettajan näkemyksiä tuosta luennosta. Vastaukset palautetaan nimettöminä ja ne niitä käsitellään tutkimuksessa täysin anonyymeina.

Myönnän tutkimusluvan Minna Lappalaisen pro gradu -tutkielmalle:

aika ja paikka _____

allekirjoitus _____
xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx oppilaitoksen rehtori

Liite 5

HUOLTAJAN SUOSTUMUS ALAIKÄSEN OPISKELIJAN OSALLISTUMISESTA TUTKIMUKSEEN

Hei! Olen Minna Lappalainen ja opiskelen Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnassa kuvataidekasvatusta. Teen pro gradu -tutkielmaani liittyen yhdysvaltalaiseen taiteilijaan Kris Greyhin ja hänen projekteihinsa ANTI -nykyaidefestivaaleilla. Grey vieraili xxxxxxxxxxx -oppilaitoksessa 20.9.2012 pitäen luennon opiskelijoille, ja haluaisin kartoittaa kirjallisen kyselyn avulla opiskelijoiden näkemyksiä tuosta luennosta. Kyselyyn vastataan nimettömänä ja vastaukset käsitellään tutkimuksessa täysin anonyymeina.

Ystävällisin terveisin

Minna Lappalainen
milappal@ulapland.fi
050-3578977

Pyydän huoltajan suostumusta opiskelijan osallistumisesta tutkimukseeni.

Opiskelijan nimi: _____

Opiskelija saa vastata kyselyyn: kyllä_____ ei_____

Huoltajan allekirjoitus ja nimenselvennys: _____

Palautetaan xxxxxxxxxxxx opettajalle xxxxxxxxxxxx

Liite 6

Hei, olen Minna Lappalainen ja opiskelen Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnassa kuvataidekasvatusta. Teen Pro gradu -tutkielmaani liittyen yhdysvaltalaiseen taiteilijaan Kris Greyhin ja hänen projekteihinsa ANTI -nykyaidefestivaaleilla. Olin mukana Greyn pitämällä luennolla oppilaitoksessanne 20.9.2012. Pyydän teitä vastaamaan alla oleviin kysymyksiin. Vastaukset palautetaan nimettöminä ja niitä käsitellään tutkimuksessa täysin anonyymeina eikä vastauksen antajia yhdistetä esimerkiksi otettuihin kuviin. Oma opettajasi ei lue vastauksiasi.

Kiitos osallistumisestasi!

Ystävällisin terveisin

Minna Lappalainen
milappal@ulapland.fi
050-3578977

1. Millaisia ajatuksia Kris Greyn luento herätti? (Mitä uutta opit, koitko luennon hyödylliseksi yms.?)
2. Onko Kris Greyn esille tuomia teemoja kuten sukupuoli- ja seksuaali-identiteettiä käsitelty millään oppitunnilla koulussa (muistele myös aikaasi peruskoulussa)? Jos aiheet on käsitelty, niin miten?
3. Kerro, miten arkoina pidettyjä aiheita voisi mielestäsi käsitellä taiteen keinoin ja kuvataidetunnilla?
4. Tulisiko koulussa mielestäsi puhua enemmän tämän kaltaisista aiheista? Perustele.
5. Keskustelitko Greyn luennosta ja siellä esiin nousseista aiheista jälkeenpäin koulussa opettajan kanssa? Mitä keskusteluissa nousi esille?
6. Entä keskustelitko Greyn luennosta jälkeenpäin mukana olleiden opiskelijakavereiden tai muiden tuttaviesi kanssa? Mitä keskusteluissa nousi esille?
7. Millaisia teoksia näit ANTI-festivaaleilla? Auttoiko Greyn luento ymmärtämään ANTI-festivaaleilla näkemisiä teoksia?
8. Ikäsi?

Liite 7

Teemahaastattelun runkoa/kysymyksiä opettajalle:

Perustietoja: ikä, koulutus, työhistoria

Millaisia ajatuksia Kris Greyn luento teissä herätti opettajana?

Koitko Greyn luennon oppilaille hyödylliseksi ja antoisaksi?

Keskustelitteko Greyn luennosta ja siellä käsitellyistä aiheista jälkeempään koulussa oppilaiden kanssa? Mitä keskusteluissa nousi esille?

Kuinka Greyn lähestymistapaa voisi soveltaa ja hyödyntää kouluopetuksessa?

Miten taide soveltuu arkoina pidettyjen aiheiden käsittelyyn? Entä koulussa?

Näkyvyyden luoja

ANTI-festivaali: Taiteilija Kris Grey tutkii identiteettejä ja sukupuolta.

KUOPIO
Veera Jääskeläinen

Syntyessään hänellä oli naisen vartalo. Kaksikymppisenä college-opiskelijana hän alkoi vakavasti ajatella testosteronin ottamista. Nyt, 32-vuotiaana, hän näyttää enemmän mieheiltä kuin naiselta, mutta sanoo, että ei yritä muuttua mieheksi.

Taiteilija Kris Grey ei koe kumpaakaan kahdesta sukupuolesta omakseen. Hän on transgender.

Muutama päivä sitten törmäsin yleisessä saunassa siihen, että siellä oli miesten ja naisten vuorot. Kumpaan minun pitäisi mennä, Grey ihmettelee.

Hän ei ole vielä ratkaissut kysymystä, mutta tuumaa, että voisi ehkä saada saunan vuokralle ja järjestää siellä kaikille avoimen trans-saunailan. Näin yksittäisestä kokemuksesta voisi syntyä yhteisöllisyyttä.

Taiteilijana Grey onkin ennen kaikkea osallistuja, jonka taiteelle on ominaista sosiaalisuus, yhteisöllisyys ja tarinoiden jakaminen. Hän on hävyttänyt eron henkilökohtaisen elämänsä ja taiteen väliltä.

Kris Grey on paitsi taiteilija myös aktiivisti, luennointisija ja tutkija. Hänellä on vankka teoreettinen tietämys niin taiteista, feminististä kuin valateorioista. Esimerkiksi Judith Butler ja Michel Foucault kuuluvat hänen vakiolukemistoonsa.

Greyn mukaan tämän hetken kokemuksestamme tulee nopeasti historiaa. Se, miten tuo historia kirjoitetaan, ja kenen näkökulmasta, ei ole yhdenkään. Grey haluaa tuoda näkyviksi niitä asioita, jotka usein jätetään huomiotta.

Sukupuolen rakentumiseen

kytkeytyy valtasuhteita, joiden näkyväksi tuominen voi Greyn mukaan muuttaa koko ideologista järjestelmää. Hän ei halua niinkään hävyttää rajoja nais- ja miessukupuolen välillä kuin luoda lisää kategorioita, joihin ihmiset voivat samaistua.

Hän ei pidä kaksijakoista tapamme ymmärtää sukupuoli ikuisena. Pojat eivät ike ja tytöt käyttävät pinkkiä -kasvatusta on liian mustavalkoista.

Emmehän me halua tällaisia ihmisiä elämäämme. Haluamme, että miehet ovat huomaavampia ja että naiset eivät ole heikkoja, vaan että heillä on samanaiset mahdollisuudet kuin miehillä.

Grey toteaa, että ilman vanhempiensa tukea hän ei olisi sama ihminen, joka nyt on. Tai niin tyytyväinen kehoonsa.

Kun sanoin, että haluan mennä opiskelamaan taidetta, he sanoivat ok, me tuemme sinua. Kun ilmoitin, että olen lesbo, he sanoivat, että ok, me tuemme sinua. Sitten ilmoitin, että itse asiassa en taidakaan olla lesbo vaan transgender, ja he sanoivat taas, että ok, me tuemme sinua, Grey ihastelee.

Yksi esimerkki Grey'n tekemästä taiteesta on Ask a Trans -projekti, jossa hän kantaa kyseistä tekstiä mukanaan ja olikulkijat saavat tulla kyselmään häneltä sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä.

Taiteeni on tehnyt minua herkemäksi ja avoimmaksi.

Taiteeni on tehnyt minua herkemäksi ja avoimmaksi. Uskallan olla haavoittuvainen.

Uskallan olla haavoittuvainen. Silloin ihmiset eivät ujostele minua, vaan uskalavat jossakin omia kokemuksiaan. Ulos lähteminen ja ihmisten tapaaminen on hieno tapa oppia jotain itsestään ja ympäröivästä kulttuurista.

Grey kertoo esimerkin yksinhuoltajaisästä, joka kertoi törmävänsä usein ennakkoluuloihin ollessaan päivällä kaupungilla lapsensa kanssa. Ihmiset kyselevät, miksei hän ole töissä ansaitsemassa elantoa perheelleen ja missä lapsen äiti on.

Me keskustelimme tällaisesta todella henkilökohtaisesta asiasta kesellä puistoissa New Yorkissa. Sellaisina hetkinä ajattelen, että tämä on juuri sitä työtä, jota haluan tehdä.

Kuopiossa Grey on ollut syyskuun ensimmäisestä päivästä lähtien. Hän on ANTI-festivaalin residensitaiteilija.

Grey vetää työpajaa paikallisen SETAn nuorille ja tekee muutamia esityksiä. Niiden sisältöä on etukäteen vaikea kuvaila, sillä Grey toimii sosiaalisesti. Hänelle kyse on hetkellisen yhteisön luomisesta ja toimimisesta sen puitteissa.

Aina tapahtuu jotakin. Ja yleensä se on jotain hauskaa, Grey hymyilee.

Lisäksi Grey kuvaa Kuopiossa Suspicious Packages -videon, joka on festivaalin ajan nähtävissä Temple of Love -liikkeen ikkunassa Kuopion torin vieressä. Videon tavartarot kerätty Kuopiosta. Grey osti esimerkiksi vahingossa ylioppilaslakin luullen sitä purjehdushatuksi. Kun väärinkäsitys selvisi, lakki päätyi videolle.

En yritä tehdä pillaa kulttuurista, vaan nauran enemmän itselleni. Tutkin etenkin maskuliinisuutta ja leikin sukupuolella. Naisena olemisesta Grey ker-

New Yorkissa asuva amerikkalaistaiteilija Kris Grey on yhdistänyt taiteen ja henkilökohtaisen elämänsä. Hän herättää kysymyksiä sukupuolesta pelkällä olemuksellaan.

too kaipaavansa ainostaan siitä, että hänet saattoi tunnistaa queer-naiseksi. Hän koki tulevaisuutta nähdä.

Nyt moni suhtautuu Greyhin

kuin mieheen. Ehkä kuin homoseksuaalini mieheen, mutta kuitenkin kuin mieheen. Grey pohtiikin, että yksi syy hänen taiteeseensa saattaa olla, että

hän haluaa tehdä omaa transgender-olemistaan näkyväksi.

Yritän joka päivä olla paras minä joka voin olla. Ja näkyvästi queer.